

Міністерство освіти і науки України
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука

**ЗАПОБІГАННЯ ЗЛІСНІЙ НЕПОКОРІ
ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ
УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Луцьк
ВолиньПоліграф
2019

УДК 343.85(075.8)

Б 83

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних
закладів (лист № _____ від ____ року)*

*Рекомендовано до друку вченою радою
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
(протокол № 1 від 27.08.2019 року)*

Рецензенти:

Богатирьов Іван Григорович – доктор юридичних наук,
професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Фріс Павло Львович – доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України;

Конопельський Віктор Ярославович – доктор юридичних
наук, доцент.

Боровик А. В.

Б 83 **Запобігання** злісній непокорі вимогам адміністрації устано-
ви виконання покарань: навч. посіб./Боровик А. В., Колб О. Г.,
Копотун І. М. та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба.
Луцьк: СПД Гадяк Ж. В. друкарня «Волиньполіграф»™, 2019.
320 с.

ISBN 978-617-7129-78-2

У навчальному посібнику на основі сучасних наукових
підходів, Для здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних
працівників, працівників правоохоронних органів, адвокатів,
суддів, представників громадських правозахисних організа-
цій, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями запобігання
злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання
покарань.

УДК 343.85(075.8)

© Боровик А. В., Колб О. Г.,
Копотун І. М., Савченко А. В.,
Головач А. В., Дем'янчук В. А.,
Годлевська-Коновалова А. В.,
Колб І. О., Махніцька К. Г., 2019

© Боровик А. В. (обкладинка), 2019

© Міжнародний економіко-
гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука, 2019

ISBN 978-617-7129-78-2

DOI:

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	5
Вступ.....	7

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження питань, що стосуються змісту запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань України

8

1.1. Стан і методологія дослідження проблем, пов'язаних зі змістом запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань України	8
1.2. Поняття запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань	49
1.3. Міжнародно-правові підходи щодо запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установ виконання покарань.....	74

Розділ 2. Кримінологічна характеристика злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань.....

100

2.1. Поняття кримінологічної характеристики злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань	100
2.2. Сучасний стан та рівень злочинності, пов'язаної зі злісною непокорою вимогам адміністрації установи виконання покарань	127
2.3. Характеристика особи злочинця, який вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань	157
2.4. Детермінанти, що спричиняють та обумовлюють вчинення злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань	178
2.5. Віктимологічні аспекти злісної непокори вимогам адміністрації установ виконання покарань.....	205

Розділ 3. Основні напрями запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань.....	227
3.1. Загальносоціальне запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань	227
3.2. Спеціально-кримінологічне запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установ виконання покарань	245
3.3. Індивідуальне та віктимологічне запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань	266
Список використаної літератури.....	284

Перелік умовних скорочень

- БК – Бюджетний кодекс
- ВТК – Виправно-трудоий кодекс
- ГК – Господарський кодекс
- ГУВП – Головне управління виконання покарань
- ДДУПВП – Державний департамент України
з питань виконання покарань
- ДІЗО – дисциплінарний ізолятор
- ДПтС – Державна пенітенціарна служба
- ДКВС – Державна кримінально-виконавча служба
- ЄПП – Європейські пенітенціарні правила
- ЄКПТ – Європейський комітет по запобіганню
тортурам
- КВК – Кримінально-виконавчий кодекс
- КК – Кримінальний кодекс
- КПК – Кримінальний процесуальний кодекс
- КУпАП – Кодекс України про адміністративні
правопорушення
- МВС – Міністерство внутрішніх справ
- ОРД – оперативно-розшукова діяльність
- ПКТ – приміщення камерного типу
- ПВР УВП – Правила внутрішнього розпорядку
установ виконання покарань
- УВП – установи виконання покарань

Вступ

Цей посібник присвячений актуальній проблематиці яка пов'язана із злісною непокорою засуджених вимогам адміністрації установи виконання покарань, яка на протязі всього періоду незалежності України є однією з хронічних проблем.

З 1996 року намітилась стійка тенденція зростання у структурі злочинності питомої ваги злісної непокори вимогам адміністрації УВП, яка фактично тривала до 2016 року, у якому кількість зазначених суспільно небезпечних діянь зменшилась порівняно з 2015 роком на 36,7 %. У 2017–2018 рр. ці тенденції збереглись у повному обсязі.

Суспільно небезпечним наслідком даного виду злочинності виступає те, що злісна непокора вимогам адміністрації УВП є пріоритетною детермінантою, що спричинює та обумовлює вчинення рецидиву з боку звільнених з місць позбавлення волі осіб.

Міжнародно-правові джерела не заперечують, але й не заохочують та не вітають ті держави, які встановлюють додаткові кримінальні репресії, у вигляді відповідальності за вчинення злісної (чи будь-якої іншої) непокори засуджених адміністрації УВП. Таким самим неоднозначним є й зарубіжний практичний досвід з цих питань, а саме: а) у дальньому зарубіжжі (США, Великобританія, ФРН, ін.) зазначені питання вирішуються на рівні пенітенціарного (кримінально-виконавчого) законодавства; б) у колишніх республіках СРСР, навпаки – на рівні кримінально-правової репресії. У

зв'язку з цим, у посібнику доведено, що наявність у КК України відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП носить об'єктивний характер. Поряд з цим, констатовано, що закріплення в ст. 391 КК України такого суб'єкту злочину, як засуджений до обмеження волі, не тільки суперечить нормам міжнародного права та зарубіжній практиці, але й нормам кримінально-виконавчого законодавства України, в якому відсутнє таке дисциплінарне стягнення, яке застосовується до цих осіб, як переведення у приміщення камерного типу або одиночну камеру.

У посібнику також приділено увагу «кримінологічному портрету» особи злочинця, який вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації УВП, що створило відповідні умови для розробки науково обґрунтованих шляхів та засобів загально соціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального характеру, спрямованих на удосконалення правового механізму запобігання даному виду злочинів (практичний аспект та значення виведеного типу злочинця у сфері виконання покарання).

У посібнику проаналізовано значну кількість законодавства по означеній проблематиці та розроблено науково обґрунтовані заходи щодо його удосконалення, включаючи кодекси та закони України.

Розділ 1

Теоретико-методологічні засади дослідження питань, що стосуються змісту запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань України

1.1. Стан дослідження проблем, пов'язаних зі змістом запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань України

В науці під методологією дослідження розуміють систему підходів, методів і способів наукових досліджень, теоретичних засад їх використання при вивченні державно-правових явищ¹. При цьому, як вірно зробив висновок М. С. Кельман, загальний характер методології полягає у тому, що вона виступає своєрідним мистецтвом (технікою) будь-якого дослідження². Виходячи з цього та етимологічного значення слова «методологія», він вивів наступні її елементи: а) науку; б) шлях до неї; в) спосіб використання цього шляху, як дії (роботи),

¹ Юридична енциклопедія: в 6 т./редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 2001. Т. 3: К–М, 2001. С. 618.

² Кельман М. С. Методологія як форма мислення і складова культура дослідника: навч. посіб. для аспірантів і магістрів. Львів: Растр-7, 2017. С. 7.

з метою встановлення істинності, правильності пізнання¹. Проте, на його думку, в загальному гносеологічному понятті методології це кожна окрема мета (елемент дослідження) не може бути сама по собі: у методології права є єдина мета. Вона і є, перш за все, гносеологічним моментом пізнання права². Більш того, хоча гносеологія сама по собі більш автономна як предмет знання, проте вона практично не позбавлена величезного значення і для техніки методології як науки по суті прикладної³.

Як показало вивчення наукової літератури, основу методології юридичної науки становлять:

1. Філософсько-світоглядні підходи (матеріалістичний чи ідеалістичний; діалектичний чи метафізичний; визнання чи заперечення об'єктивних соціальних, у тому числі держано-правових закономірностей і можливості їх пізнання, здобуття істинних знань про них).

2. Загальнонаукові методи, тобто такі, які використовуються в усіх або у більшості наук (структурний, функціональний, сходження від абстрактного до конкретного та ін.).

3. Групові методи, тобто такі, котрі застосовуються лише у певній групі наук (зокрема, конкретно-соціологічні методи дослідження).

¹ Кельман М. С. Методологія як форма мислення і складова культура дослідника: навч. посіб. для аспірантів і магістрів. Львів: Растр-7, 2017. С. 7.

² Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права: підручник/за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. С. Кельмана. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2018. С. 710.

³ Там само, с. 711.

4. Спеціальні методи, тобто прийнятні для дослідження предмета якоїсь однієї науки (у даному посібнику – методи дослідження кримінально-виконавчих явищ і процесів).

5. Дослідницькі методи, які поділяються на емпіричні (спроби виявлення, функціонування, збирання, систематизації інформації про факти і явища) та теоретичні (спроби тлумачення, пояснення зібраних даних, побудови понять, концепцій тощо¹).

Зазначені методологічні підходи і були використані у даному посібнику при вивченні питань, що стосуються змісту запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП України.

Аналізуючи статистичні дані про стан злочинності в органах та установах виконання покарань України, було встановлено, що майже половину із них припадає на злісну непокору вимогам адміністрації УВП (ст. 391 КК України). Статистичні дані щодо запобігання даному виду злочинів ні на рівні конкретної УВП, ні в цілому по системі ДКВС України були відсутні, позаяк нормативно-правовими актами з питань статистики – це питання досі не врегульовано².

На основі узагальнення емпіричних матеріалів та обробки анкет опитування різноманітних респондентів, які мали відношення до вибраної тематики дослідження, та вивчення архівних кримінальних проваджень за ст. 391 КК України, були

¹ Юридична енциклопедія: в 6 т./редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 2001. Т. 3: К–М, 2001. С. 618.

² Про державну статистику: Закон України від 17.09.1992 р. № 2614-ХІІ//*Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 43. Ст. 608.

висунуті робочі гіпотези, щодо результатів дослідження.

Узагальнення у ході зазначеного пошуку отриманої інформації дозволило вивчити два сучасних (1918–2018 рр.) періоди, на протязі яких формувались і функціонували нормативно-правові засади боротьби із злісною непокорою засуджених законним вимогам адміністрації УВП та здійснювалась відповідна юридична практика щодо їх застосування, а саме:

а) так званий радянський період, що охоплює 1918–1991 рр., коли Україна входила у склад СРСР та відображала зміст того політичного режиму та кримінально-виконавчої політики, які у сьогоденні називають «тоталітарним» та «антинародним»¹.

Як з цього приводу влучно зауважив І. Й. Бойко, становлення радянського права в Україні було тісно пов'язане з організацією і твердженням радянської влади та формуванням державного апарату².

У цілому ж оцінку, даному історичному періоду розвитку України, дослідники дали наступним чином: пройшло сто років – достатній строк, щоб оцінити та зробити висновки, сформулювати імператив історичної пам'яті, скинути морок радянської пропаганди про «самого людського із людей», усвідомлено звільнитись від «приводу комунізма» та

¹ Надольський Й. Е. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939–1953 рр.): монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. С. 3.

² Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ–ХХ ст.): навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. С. 338.

його ідолів. Хватить «приводам» бродити Європою, пора нам самим йти вперед!¹

б) сучасний український період, що склався в період незалежності України (1991–2018 рр.) та пов'язаний із розбудовою вітчизняної системи права, законодавства (особливо з моменту прийняття у 1996 р. Конституції України²), у тому числі того, що стосується сфери виконання покарань.

Як у зв'язку з цим зробив висновок В. Я. Тацій, з прийняттям Конституції України в червні 1996 р. процес національного державотворення вийшов на новий правовий рівень, який стабілізував на той час суспільно-політичну та соціально-економічну ситуацію в Україні, визначив програму руху до політичного ідеалу – демократичної, соціальної, правової держави, в якій людина визнається найвищою соціальною цінністю³.

У свою чергу, перший період по критерію нормативно-правового забезпечення боротьби із злісною непокорою адміністрації УВП, теж можна умовно розділити на декілька історичних етапів. Зокрема, на наступні із них:

1. Перший припадає на 1918–1924 рр. виключно, коли це питання вирішувалось на підставі відомих нормативно-правових актів Наркомату юстиції Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР), а саме: а) Тимчасової інструкції «Про позбавлення волі як міри покарання та

¹ Аваков А. Б. Ленин с нами? Харьков: Фолио, 2017. С. 47.

² Конституція України: прийнята 28 червня 1996 р.//*Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

³ Тацій В. Я. Конституційний лад України: проблеми вдосконалення//*Вісник прокуратури*. 2007. № 7. С. 3.

про порядок його відбування» (1918 р.); б) «Основні положення про осіб, що утримуються під вартою» (1919 р.); в) «Положення про загальні місця ув'язнення Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РРФСР)» (1920 р.), яке діяло і на території України до прийняття ВТК УСРР у 1925 р.¹; г) Керівні засади з кримінального права РРФСР 06.12.1919 р., які 4 серпня 1920 р. набули чинності й на території УСРР² та інших відомчих нормативно-правових джерел.

Особливістю формування нормативно-правових засад боротьби із злочинністю в УСРР того періоду, включаючи й сферу виконання покарань, було те, що складалися вони на основі системи більшовицької Росії³. При цьому, скасувавши російські царські кримінальні закони, більшовицька держава дозволила судовим та правоохоронним органам включаючи адміністрацію УВП, на свій розсуд тлумачити склади злочинів і постановляти рішення по суті, керуючись ідеями «небезпечного стану» та «соціальною небезпечністю особистості», що на практиці приводило до численних зловживань⁴. Зокрема,

¹ Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної колонії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2008. С. 10.

² Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ–ХХ ст.): навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. С. 341.

³ Історія держави і права України: підручник/А. С. Чайковський (кер. авт. кол.), В. І. Батрименко, Л. О. Зайцев, О. Л. Копиленко та ін.; за ред. А. С. Чайковського. Київ: Юрінком Інтер, 2003. С. 328.

⁴ Мірошніченко С. С. Злочини проти правосуддя: теоретичні і прикладні проблеми запобігання та протидії: монографія. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2012. С. 339.

відповідно до вимог зазначених вище відомчих нормативно-правових актів, за систематичне порушення режиму відбування, необґрунтовану відмову від праці, невиконання вимог адміністрації УВП та інші порушення, засудженим до позбавлення волі, можна було продовжити термін відбування даного покарання¹.

Поряд з цим, варто зазначити, що на цьому етапі (1919–1924 рр.) не залишались осторонь й науковці, які досліджували проблемні питання у сфері виконання покарань. Важливим, у контексті дотримання принципу законності у діяльності органів та установ виконання покарань УСРР, у той час були наукові праці таких учених, як Р. М. Лашенко («Лекції по історії українського права»)²; М. Ф. Лучинського («Основи тюремної справи»)³; Е. Я. Немировського («Головні засади кримінального права»)⁴; М. В. Чельцова-Бебутова («Соціалістична правосвідомість та кримінальне право революції»)⁵ та інших дослідників.

У той самий час, були й інші науковці, які на доктринальному рівні підтримували ідеологію «біль-

¹ Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної колонії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2008. С. 11.

² Лашенко Р. М. Лекції по історії українського права. Прага: УВУ, 1924. Ч. II: Литовсько-Польська доба. Вип. 1: Пам'ятники права. 219 с.

³ Лучинский Н. Ф. Основы тюремного дела. Санкт-Петербург: Изд-во журн. «Тюремный вестник», 1904. 180 с.

⁴ Немировский Э. Я. Основные начала уголовного права. Одесса: Тип. «Техник», 1917. 645 с.

⁵ Чельцов-Бебутов М. В. Социалистическое правосознание и уголовное право революции: монография. Харьков: Юрид. изд-во НКЮУССР, 1924. 167 с.

шовізму» та, зокрема, оправдували свавілля у місцях позбавлення волі. Так, М. Ю. Козловський був переконаний, що у цій сфері слід діяти рішучими хірургічними засобами терору та ізоляції¹.

Аналогічну позицію займав Л. М. Саврасов, який вважав, що відносно класових ворогів принцип перевиховання є неприпустимим, і по відношенню до інших слід керуватись принципом, нехай: застарілим та архаїчним – кари: відплати².

Цинічним та антигуманним у зв'язку з цим варто визначити й підхід, який у той час запропонував М. В. Криленко, відповідно до якого перед загальною карною та карно-виконавчою політикою має постати завдання щодо охорони цілого, охорони колективу, а не впливу на особистість, не охорона особи, а тому в цій ситуації варто діяти шляхом ізоляції та інших засобів впливу, і лише вторинним має бути завдання виправно-трудоного впливу³.

Як встановлено, в ході численних спеціальних наукових досліджень, саме зазначені методологічні засади й складала зміст у цілому кримінально-виконавчої політики у радянський період⁴. При цьому, як у зв'язку з цим зробили висновок ряд

¹ Козловський М. Ю. Пролетарская революция и уголовное право//*Пролетарская революция и право*. 1918. № 1. С. 26.

² Саврасов Л. М. Преступник и наказание в текущий переходной период//*Пролетарская революция и право*. 1918. № 2. С. 21–22.

³ Криленко Н. В. Выступление на I Всероссийском съезде работников пенитенциарного дела (18–24 октября 1923 г.): стеногр. отчет. Москва: Всерос. юстиция, 1923. С. 13–14.

⁴ Кримінально-виконаве право України: підручник/О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 33.

науковців, не дивлячись на прийняття у 1922 році Конституції СРСР, репресивний зміст кримінально-правової та кримінально-виконавчої політики не змінився¹.

2. Другий етап боротьби із злісною непокорою засуджених в УВП припадає на 1925–1952 рр., тобто був пов'язаний з репресіями 1952 р. сталінського режиму².

Особливістю цього етапу є те, що він розпочався з прийняття у жовтні 1925 р. першого Виправно-трудового кодексу УРСР (далі – ВТК УРСР), у якому були закріплені деякі правові засади боротьби із злісною непокорою засуджених у місцях позбавлення волі³. Зокрема, усі особи, засудженні до позбавлення волі, залежно від ступеня суспільної небезпечності поділялися на три категорії. При цьому, належність до тієї чи іншої категорії насамперед була підставою для направлення засудженого до виправної установи певного типу. До першої, найбільш небезпечної категорії зараховувалися засудженні до позбавлення волі із суворою ізоляцією. До другої належали особи з числа не-

¹ Запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби в Україні у сфері виконання покарань: монографія / А. В. Савченко, Я. О. Ліховіцький, В. Я. Конопельський та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., член-кор. НАПр України В. В. Коваленка. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2017. С. 13–14.

² Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ–ХХ ст.): навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. С. 342–366.

³ Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. С. 30–31.

трудолюбивих, котрі вчинили злочини через свої класові звички, погляди й інтереси, яких суд не визнав за можливе засудити до суворої ізоляції, а також професійні злочинці. До третьої категорії належали всі інші засудженні (ст. 42 ВТК УРСР¹).

Іншою особливістю того етапу було те, що з метою посилення кримінальної репресії на загальносоюзному (СРСР) рівні 25 листопада 1927 року було прийнято кілька кримінально-правових актів:

а) Положення про злочини держави, в якому визначалися дві групи державних злочинів: контрреволюційні та злочини проти порядку управління, до яких по аналогії прирівнювались й злочини, що вчинялись у межах позбавлення волі (масові безпорядки; дії що дезорганізують роботу виправних установ; озброєний напад на охорону цих установ)²;

б) Положення про військові злочини, суб'єктами яких були визначені й особи з числа персоналу виправних установ³.

І хоча до ВТК УРСР 1925 р. вносились зміни у 1928–1933, 1935, 1939 та 1949 рр., проте новий ВТК, на відмінну від ВТК РРФСР, який вступив у дію серпні 1933 р., в Україні прийнятий не був, позаяк основним правовим джерелом у той час виступало законодавство Союзу РСР⁴. Зокрема напри-

¹ Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб./за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 67.

² Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ–ХХ ст.): навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. С. 351.

³ Там само.

⁴ Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб./за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 72.

кінці 20-х – початку 30-х років ХХ століття каральна політика СРСР, включаючи кримінально-правову, зазнала суттєвих змін, що були пов’язані насамперед з постановою Центральної Всесоюзної Комісії (далі – ЦВК) та ради народних комісарів (далі – РНК) СРСР від 6 листопада 1929 р. «Про зміни до статей 13, 18, 22 та 38 Основних засад кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік», які мали пряме відношення до посилення боротьби із злочинністю у місцях позбавлення волі, а саме: згідно зазначеної постанови, позбавлення волі виконувалось у виправно-трудо-вих таборах (далі – ВТТ) у віддалених місцевостях СРСР строком від 3-х до 10-ти років. При цьому цей вид кримінального покарання мав два види: а) виконання покарання здійснювалось у загальних місцях позбавлення волі строком до 3-х років – у виправно-трудо-вих колоніях; б) інше – виправно-трудо-вому таборі зі строком позбавлення волі понад три роки¹.

У подальшому постановою РНК СРСР від 7 квітня 1930 р. було затверджено Положення про ВТТ, відповідно до якого ці установи перебували у підпорядкуванні Об’єднаного Державного Політичного Управління (далі – ОДПУ), а інші види виправно-трудо-вих установ – у віданні НКВС. Саме зазначене Положення створили умови для свавільного поводження персоналу вказаних установ із засудженими, позаяк переведення останніх одного режиму на інший (початковий, полегшений та пільговий)

¹ Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб./за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 72.

здійснювалось виключно адміністрацією виправно-трудових установ¹.

У 1936 р. Перелік цих установ був доповнений новим видом – тюрмами, у яких, зокрема тримались засуджені, що в дисциплінарному порядку були переведені з ВТТ і виправно-трудових колоній за систематичні порушення у місцях позбавлення волі.

Крім цього, у травні 1935 року були створені трудові колонії для неповнолітніх, з ВТТ та виправно-трудових колоній були переведені всі неповнолітні засуджені².

Таким чином, як встановлено в ході спеціальних наукових досліджень, у 1941 році у системі Головного управління таборів (далі – ГУТАБ) СРСР перебувало 53 виправно-трудові табори, 425 виправно-трудових колоній та 392 загальні тюрми, у яких відбували покарання засуджені до позбавлення волі: у таборах – 1 млн 500 тис. 524 особи; у колоніях – 429 тис. 205 осіб³.

Під час війни збереглась раніше організована система місць позбавлення волі, а в 1943 р. в окремих ВТТ були створені відділення (або спеціальні табори пункти) для засуджених до каторжних ро-

¹ Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб./за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 73.

² Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб./за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 74–75.

³ Зубков А. И., Калинин Ю. И., Сысоев В. Д. Пенитенциарные учреждения в системе Министерства юстиции России. История и современность. Москва: НОРМА, 1998. С. 52–53.

біт, в яких відбували покарання особи, які співпрацювали з німецько-фашистськими окупантами. У 1948 р. в системі ВТТ були виділені п'ять таборів особливого призначення із суворим режимом для тримання небезпечних злочинців та особливі табори для ізоляції «кримінально-бандинцького» елемента¹.

У незмінному вигляді система місць позбавлення волі на території СРСР та України проіснувала до 1953 р., коли було проголошено та проведено після смерті Й. Сталіна широкомасштабна амністія, а вся виправно-трудова система знову була передана з відання МВС СРСР до Міністерства юстиції СРСР². У таких соціально-правових умовах й здійснювались відповідні заходи щодо боротьби із злісною непокорою адміністрації виправних установ у місцях позбавлення волі.

Теоретико-методологічні засади для того виду діяльності у той час були викладені у наукових роботах таких учених: Н. В. Криленка, М. Ю. Козловського, Е. Я. Немировського, Л. М. Саврасова, М. В. Чельцова-Бебутова, О. О. Бочковського («Кара на смерть до війни»³); М. В. Василенка («Матеріали до історії українського права»⁴); М. Н. Гернета («В

¹ Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб./за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 76.

² Там само.

³ Бочковський О. О. Кара на смерть до війни//*Записки УГА*. Київ: Подьбради, 1929. Т. 2 (Вип. 1). С. 18–32.

⁴ Василенко М. В. Матеріали до історії українського права: у 2-х т. Київ: ВУАН, 1929. 335 с.

тюрмі. Нариси тюремної психології»¹); Б. С. Утевського («Законодавство по кримінальному праву та процесу в період війни»²); М. М. Ісаєва («Питання кримінального права, військово-кримінального права та кримінального процесу в судовій практиці Верховного Суду СРСР»³); М. В. Косвена («Злочин та покарання в додержавному суспільстві»⁴); О. О. Малиновського («Кара й засоби соціального захисту»⁵); Я. І. Падоха («Нарис історії українського карного права»⁶); М. І. Паше-Озерського («Виправно-трудова кодекс УРСР. Текст і постатейний коментар»⁷); А. Л. Ременсона («Покарання та цілі в радянському кримінальному праві»⁸); І. І. Черкась-

¹ Гернет М. Н. В тюрьме. Очерки тюремной психологии. Львов: Юрид. изд. Украины, 1930. 265 с.

² Исаев М. М., Утевский Б. С., Гродзинский М. М. Законодательство по уголовному праву и процессу в период войны/под общ. ред. И. Т. Голякова. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1943. 40 с.

³ Исаев М. М., Пионтковский А. А. Вопросы уголовного права, военного уголовного права и уголовного процесса в судебной практике Верховного Суда СССР/под общ. ред. проф. И. Т. Голякова. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1947. 117 с.

⁴ Косвен М. В. Преступление и наказание в догосударственном обществе. Москва; Ленинград: Гос. изд-во, 1925. 140 с.

⁵ Малиновський О. О. Кара й засоби соціального захисту// *Записки соціально-економічного відділу ВАУН*. Київ: ВАУН, 1926. Т. 4. С. 96–164.

⁶ Падох Я. І. Нарис історії українського карного права. Мюнхен: Молоде життя, 1951. 128 с.

⁷ Паше-Озерський Н. І. Исправительно-трудова кодекс УССР. Текст і постатейний коментарий/с предисл. С. М. Канарского. Харьков: Сов. юстиция, 1928. 296 с.

⁸ Ременсон А. Л. Наказание и его цели в советском уголовном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва: НИИ МООП СССР, 1952. 16 с.

кого («Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI–XVIII століття»¹); С. С. Шелухіна («Система практики карного права як окрема дисципліна»²); В. С. Трахтирева («Розвиток радянської виправно-трудової системи як частини радянської кримінальної політики»³); А. Я. Естріна («Розвиток радянської кримінальної політики»⁴), та ін.

Як, про цей етап (1925–1952 рр.) розвитку нормативно-правових засад боротьби із злочинністю в Україні та, загалом, в СРСР зробив висновок І. Я. Терлюк, у цих роках одним із найбільш дієвих інструментів забезпечення тотального контролю більшовицького керівництва над усіма сферами суспільного життя було кримінальне право. При цьому всі прийняті тоді кримінально-правові акти характеризувалися кримінальною репресією і відображалися у змінах до кримінального кодексу УСРР 1927 р.⁵

3. Третій етап боротьби із злісною непокорою засуджених вимогам адміністрації УВП в Україні

¹ Черкаський І. І. Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI–XVIII століття//*Праці комісії для вивчення західно-руського та всеукраїнського права*. Київ: Вид-во ВУАН, 1928. Вип. 4–5. 714 с.

² Шелухін С. С. Система практики карного права як окрема дисципліна//*Український науковий з'їзд (Прага, 3–7 жовт. 1926 р.)*. Прага: УВУ, 1938. С. 38.

³ Эстрин А. В., Трахтирев В. С. Развитие советской исправительно-трудовой системы как части советской уголовной политики//*От тюрем к исправительным учреждениям*. Москва: Сов. юстиция, 1934. 432 с.

⁴ Эстрин А. В. Развитие советской уголовной политики. Москва: Гос. изд-во Совет. законодательства, 1933. 244 с.

⁵ Терлюк І. Я. Історія держави і права України: навч. посіб. Київ: Атіка, 2011. С. 754–755.

тісно пов'язаний з так званою «Хрущовською відлигою» (1953–1960 рр.).

Особливістю цього історичного часу в життєдіяльності України, що він діяв в умовах, коли після смерті Й. Сталіна до влади в СРСР прийшла група реформаторів на чолі Микитою Хрущовим. При цьому зміни нормативно-правового та організаційного характеру не оминули стороною й сферу виконання покарань¹. Як у зв'язку з цим зауважив І. Й. Бойко, загальною тенденцією розвитку кримінального законодавства в 50-ті рр. ХХ ст. було певне обмеження застосування кримінальної репресії, звуження кола діянь, що вважалися злочинами, пом'якшення відповідальності за окремі види злочинів, що не мали великої суспільної небезпеки². При цьому процес десталітанізації в СРСР не тільки призвів до звуження сфери кримінальної відповідальності; але й супроводжувався створенням комісій з перегляду справ засуджених 1934–1953 рр.; реабілітацію невинних засуджених (виправдання, поновлення доброго імені чи репутації несправедливо обвинуваченої або засудженої особи); скасування надзвичайних законів і постанов, спрямованих на боротьбу з «ворогами народу», т. ін.³ Такі ж комісії у квітні–травні 1954 р. перевіряли стан роботи у виправно-трудовах таборах (ВТТ) та виправно-трудовах колоніях (ВТК), по результатах роботи яких була підготовлена доповідь Уряду

¹ Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ–ХХ ст.): навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. С. 365–366.

² Там само, с. 365.

³ Там само, с. 366.

СРСР¹, у якій, зокрема: а) підтримувалась позиція щодо переведення у січні 1954 р. виправної системи з підпорядкування Міністерства юстиції України до відання МВС СРСР²; б) обґрунтовувалась необхідність удосконалення виправно-трудоного законодавства СРСР³.

Як наслідок, у липні 1954 р. Рада Міністрів СРСР затвердила Положення про виправно-трудоі табори та колонії МВС СРСР, відповідно до якого було затверджена нова класифікація засуджених, згідно з якою до виправно-трудоих колоній направлялися для відбування покарання, а саме: 1) особи засудженні до позбавлення волі на строк до трьох років; 2) особи, засуджені вперше за посадові, господарські та інші не особливо небезпечні злочини; 3) особи, переведені з дитячих трудоих колоній для неповнолітніх для подальшого відбування покарання⁴.

У той самий час, у ВТТ відбували покарання всі інші особи, засуджені до позбавлення волі, та

¹ Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб./за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 76.

² Головач А. В., Годлевська-Коновалова А. В. «Злісна непокора» та «Злісне порушення як одна з обставин, що дестабілізує безпеку в установах виконання покарань//*Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. від 30 листоп. 2018 р.* Київ: ФОРМ Кандиба Т. П., 2018. С. 130–131.

³ Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб./за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 76–77.

⁴ Там само, с. 77.

було встановлено три види режиму: загальний, полегшений та суворий. Саме на останній і переводились злісні порушники режиму відбування покарання та засуджені, які вчиняли злісну непокору вимогам адміністрації виправно-трудового табору¹.

У 1956 році ВТТ були ліквідовані як такі, що були неспроможні виконати завдання виправлення та перевиховання засуджених². З цього часу покарання у виді позбавлення волі виконувалось у виправно-трудових колоніях та тюрмах. А в грудні 1958 р. Радою Міністрів СРСР було затверджено Положення про виправно-трудова колонії та тюрми МВС СРСР, яке діяло в тому числі й на території України³. Крім цього, 25 грудня 1958 р. Верховною Радою СРСР та союзних республік були прийняті Основи кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік, які суттєво змінили мету та види покарання, що не могло не відобразитись й на порядку їх виконання, а також на нормативно-правових засадах боротьби із злісною непокорю засуджених у місцях позбавлення волі⁴. Зокрема, основною метою покарання проголошувалася: а) виправлення та перевиховання засуджених у душі чесного ставлення до праці, точного

¹ Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб./за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 77.

² Зубков А. И., Калинин Ю. И., Сысоев В. Д. Пенитенциарные учреждения в системе Министерства юстиции России. История и современность. Москва: НОРМА, 1998. С. 58.

³ Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб. ... С. 77.

⁴ Там само, с. 77–78.

виконання законів, поваги до правил соціалістичного співжиття; б) запобігання вчиненню злочинів, як засудженими, так і іншими особами (загальна та соціальна превенція)¹.

Щодо теоретично-методологічних засад діяльності виправно-трудової системи СРСР, то у той час найбільш продуктивно у цьому напрямі працювали учені, як попередніх етапів, мова про які велась вище, так і безпосереднього даного етапу (1953–1960 рр., а саме: П. П. Михайленко («Нарис з історії кримінального законодавства Української РСР»²; Г. І. Рагулін («Радянське виправно-трудове право: правове положення засуджених у виправно-трудовах колоніях»³; П. М. Лосев («Збірник нормативних актів по радянському трудовому праву. Історія законодавства»⁴); Є. Г. Ширвіндт («Радянське виправно-трудове право: підручник»⁵); Ю. О. Фролов («Розвиток виправно-трудового права в Україні в перші роки Радянської влади»⁶); М. Д. Шар-

¹ Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб./за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 78.

² Михайленко П. П. Нариси з історії кримінального законодавства Української РСР. Київ: Вид-во Акад. наук УРСР, 1959. 440 с.

³ Рагулін Г. И. Советское исправительно-трудоное право: правовое положение заключенных в исправительно-трудоных учреждениях: учеб. пособие. Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1958. 23 с.

⁴ Сборник нормативных актов по советскому исправительно-трудоному праву. История законодательства/сост. П. М. Лосев, Г. И. Рагулин. Москва: Юрид. лит., 1953. 360 с.

⁵ Советскоеисправительно-трудоное право: учебник/под ред. Е. Г. Ширвиндта, Б. С. Утевского. Москва: Юрид. лит., 1957. 369 с.

⁶ Фролов Ю. О. Развитие виправно-трудоного права в Україні в перші роки Радянської влади. Донецьк: Юрид. л-ра. 1960. 166 с.

городський («Покарання по радянському кримінальному праву»¹); та інші науковці.

4. Четвертий етап розвитку нормативно-правових засад боротьби із злісною непокорою засуджених у місцях позбавлення волі припадає на 1961–1982 рр. та пов'язаний з прийняттям в Україні нових КК та КВК, а також інших нормативно-правових актів, що стосуються даної проблематики.

Як з цього приводу вірно зауважив І. Й. Бойко, на початку 60-х років ХХ ст. в УРСР міцніла тенденція посилення кримінально-правового примусу як методу управління суспільством, а кримінальне законодавство мало репресивний характер². Зокрема відповідно до КК УРСР 1960 р. найбільш поширеним кримінальним покаранням було позбавлення волі, яке розглядалось як універсальний засіб досягнення мети покарання. Проте такий підхід призвів до переповнення виправно-трудоустанов, які з причин об'єктивного характеру не забезпечувало повністю виконання покладених на них функцій виправлення і перевиховання засуджених³, що без сумніву, й відобразилось на ефективності запобігання злісній непокорі адміністрації УВП та, в кінцевому підсумку, стало однією з підстав введення у 1983 р. кримінальної відповідальності за вчинення даного злочину.

Аналогічний карально-репресивний характер зміст мав і прийнятий у грудні 1970 р. Виправно-

¹ Шаргородский М. Д. Наказание по советскому уголовному праву. Москва: Госюриздат, 1958. 212 с.

² Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ–ХХ ст.): навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. С. 374.

³ Там само, с. 377.

трудоий кодекс Української РСР¹. Так, відповідно з вимогами ст. 47 ВТК, в порядку встановленому ст. 410 КПК, засуджені які злісно порушували вимоги режиму, переводились, зокрема, з виправно-трудої колонії у тюрму на строк до 3-х років, а неповнолітні засуджені – з виховно-трудоих колоній загального режиму – у виховно-трудоу колонію посиленого режиму. При цьому у ч. 2 цієї статті ВТК під злісним порушенням засудженими вимог режиму відбування покарання розумілось досить широке коло правопорушень (від невиконання ними законних вимог адміністрації до вчинення засудженим протягу року більше 3-х інших порушень режиму відбування покарань). Крім цього, у ст. 67 ВТК за порушення вимог режиму відбування покарання до засуджених було передбачено застосування такого заходу стягнення, як переведення засуджених, які тримались у виправно-трудоих колоніях загального, посиленого і суворого режиму, до приміщень камерного типу (далі ПКТ) на строк до шести місяців, а тих, які відбували покарання у колоніях особливого режиму – в одиночні камери на строк до одного року.

Як встановлено в ході спеціальних наукових досліджень (і це є особливістю нормативно-правового регулювання зазначеного періоду боротьби із злісною непокорою засуджених (1961–1982 рр.)), хоча в цьому ВТК й був передбачений такий інститут прогресивної системи відбування покарання,

¹ Про затвердження Виправно-трудоого кодексу Української РСР: Закон Української РСР: Закон Української від 23 грудня 1970 р. № 3325–07//*Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1971. № 1. Ст. 6.

як зміна умов тримання засуджених, його зміст та обсяг суттєво відрізнялися у гіршу сторону (особливо в межах однієї колонії) від аналогічного інституту, закріпленого у ВТК УСРР 1925 р., який був у ньому був представлений доволі широким спектром норм¹ та увібрав у себе найефективніші норми, що були визначені з цих питань ще у Статуті служби поправно-трудова установ УСРР².

При цьому, ні прийняття конституції СРСР 1977 р. та Конституції УРСР 1978 р., а також внесення змін у КК 1960 р., спрямованих на скорочення застосування покарання у виді позбавлення волі та посилення боротьби із рецидивною злочинністю³, не змінили суті речей: карально-виправний характер політики у сфері виконання покарань залишився незмінним, на що звертали увагу в своїх роботах науковці того часу, зокрема, Є. Г. Ширвіндт, який був засуджений до позбавлення волі та відбував це покарання у вправно-трудова колоніях протягом 10-ти років, звільнившись з цих УВП тільки у 1956 році⁴.

У цілому методологічні засади виконання та відбування покарань в Україні, включаючи питан-

¹ Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб./за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 80.

² Статут служби в поправно-трудова установ УСРР. Харків: Від. міліції та розшуку, 1926. 22 с.

³ Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ–ХХ ст.): навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. С. 376.

⁴ Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX – начала XXI века: учеб. для вузов/под ред. А. И. Зубкова. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: НОРМА, 2005. С. 458.

ня боротьби із злісною непокорою засуджених вимогам адміністрації УВП, розробили у своїх працях, користуючись надбаннями своїх поглядів, які активно працювали у минулі роки (1918–1960 рр.), такі науковці, як: Г. А. Аванесов («Зміна умов тримання засуджених у процесі відбування позбавлення волі (прогресивна система)¹»; З. А. Астеміров («Трудова колонія для неповнолітніх»²); Л. В. Багрий-Шахматов («Система кримінальних покарань та їх класифікація»³); М. І. Бажанов («Призначення покарання по радянському кримінальному праву»⁴); В. М. Бризгалов («Деякі питання організації та управління ВТК»⁵); Л. А. Висотіна («Педагогічні основи процесу виправлення та перевиховання засуджених у ВТУ»⁶); С. Є. Віцин («Системний підхід і злочинність»⁷); Е. О. Говорухін («Організаційно-правові питання виконання покарань у виправно-трудовах колоніях із ізольованими дільницями та

¹ Аванесов Г. А. Изменения условий содержания осужденных в процессе отбывания лишения свободы (прогрессивная система)/под ред. Н. А. Стручкова. Москва: Изд-во ВНИИ МООП СССР, 1968. 149 с.

² Астемиров З. А. Трудовая колония для несовершеннолетних. Москва: Юрид. лит., 1969. 120 с.

³ Багрий-Шахматов Л. В. Система уголовных наказаний и их классификация. Минск: Изд-во юрид. лит., 1972. 110 с.

⁴ Бажанов М. И. Предназначение наказания по советскому уголовному праву. Киев: Вища шк., 1980. 216 с.

⁵ Брызгалов В. Н., Коломиец В. Т. Некоторые вопросы организации и управление ИТК. Киев: Наука, 1969. 167 с.

⁶ Висотина Л. А. Педагогические основы процесса исправления и перевоспитания осужденных в ИТУ. Москва: Юрид. лит., 1977. 200 с.

⁷ Вицин С. Е. Системный подход и преступность: учеб. пособие. Москва: Изд-во Академии МВД СССР, 1980. 140 с.

локальними виробничими об'єктами»¹); М. П. Журавльов («Порушення режиму у ВТУ та заходи стягнення»²); К. Є. Игошев («Типологія особистості та мотивація злочинної поведінки»³); І. І. Карпець («Індивідуалізація покарання в радянському праві»⁴); В. І. Камінська («Теоретичні проблеми соціальної обумовленості та ефективності кримінального правосуддя»⁵); М. І. Ковальов («Радянське кримінальне право»⁶); Г. А. Крігер («Призначення покарання та звільнення від покарання по радянському кримінальному праву»⁷); О. М. Леонт'єв («Потреби, мотиви та емоції»⁸); А. І. Марцев («Діалектика та питання теорії кримінального права»⁹); М. П. Мелент'єв («Зміна умов тримання засуджених у

¹ Говорухин Э. А. Организационно-правовые вопросы исполнения наказаний в исправительно-трудовых колониях с изолированными участками и локальными производственными объектами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва: Академия МВД СССР, 1981. 21 с.

² Журавлев М. П., Новиков А. А. Нарушение режима в ИТУ и меры взыскания. Москва: ВНИИ МВД СССР, 1972. 32 с.

³ Игошев К. Е. Типология личности и мотивация преступного поведения. Горький Изд-во ГВШ МВД, 1974. 168 с.

⁴ Карпец И. И. Индивидуализация наказания в советском уголовном праве. Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1961. 152 с.

⁵ Каминская В. И. Теоретические проблемы социальной обусловленности и эффективности уголовного правосудия//*Эффективность применения уголовного закона*. Москва: Юрид. лит., 1973. С. 53–68.

⁶ Ковалёв М. И. Советское уголовное право. Свердловск: РИО Свердлов. гос. ун-та, 1971. 124 с.

⁷ Кригер Г. А. Назначение наказания и освобождение от наказания по советскому уголовному праву. Москва: Юрид. лит., 1961. 42 с.

⁸ Леонт'ев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции. Москва: Изд-во Москов. ун-та, 1971. 40 с.

⁹ Марцев А. И. Диалектика и вопросы теории уголовного права. Красноярск: Изд-во Красноярск. ун-та, 1980. 128 с.

ВТУ»¹); Ю. О. Мінаков («Класифікація засуджених до позбавлення волі та правові проблеми її удосконалення»²); А. А. Наташев («Основи теорії виправно-трудового права»³); І. С. Ной («Теоретичні питання позбавлення волі»⁴); П. П. Осіпов («Теоретичні основи побудови та застосування кримінально-правових санкцій (аксіологічні аспекти)»⁵); І. М. Перков («Диференціація процесу покарання та процесу виправно-трудового впливу у виправно-трудових колоніях»⁶); О. Б. Сахаров («Про особливості злочинця та причинах злочинності в СРСР»⁷); А. Ф. Сизий («Удосконалення правового регулювання системи зміни умов тримання осіб, засуджених до позбавлення волі»⁸); Є. А. Скритильов («Тюремна по-

¹ Мелентьев М. П., Бажанов О. И. Изменение условного содержания осужденных в ИТУ: лекция. Рязань: РВШ МВД СССР, 1975. 34 с.

² Минаков Ю. А. Классификация осужденных к лишению свободы и правовые проблемы ее совершенствования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва: Акад. МВД СССР, 1979. 23 с.

³ Наташев А. А., Стручков Н. А. Основы теории исправительно-трудового права. Москва: Юрид. лит., 1967. 190 с.

⁴ Ной И. С. Теоретические вопросы лишения свободы. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1962. 156 с.

⁵ Осипов П. П. Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых функций (аксиологические аспекты). Ленинград: ЛГУ, 1976. 136 с.

⁶ Перков И. М. Дифференциация процесса наказания и процесса исправительно-трудового воздействия в исправительно-трудовых колониях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва: РИО НИИ МВД СССР, 1971. 16 с.

⁷ Сахаров А. Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР. Москва: Госюриздат., 1961. 279 с.

⁸ Сизий А. Ф. Совершенствование правового регулирования системы изменения условий содержания лиц, осужденных к лишению свободы//Актуальные проблемы укрепления режима в ИТУ: материалы Всесоюз. науч.-практ. конф. Рязань: РВШ МВД СССР, 1979. С. 98–101.

літика та тюремне законодавство Тимчасового уряду»¹); Ю. М. Ткачевський («Радянське виправно-трудове право»²); В. С. Тікунов («Радянське виправно-трудове право»³); І. А. Сперанський («Радянське виправно-трудове право»⁴); М. О. Беляєв («Радянське виправно-трудове право»⁵); М. О. Стручков («Покарання як засіб боротьби із злочинністю»⁶); Ф. Р. Сундуров («Позбавлення волі та соціально-психологічні передумови його ефективності»⁷); Д. Є. Тихомиров («Питання удосконалення диференціації карально-виховного процесу у виправно-трудових колоніях суворого режиму»⁸); А. А. Тихонов («Заходи заохочення та стягнення, що застосовуються у виправно-трудових колоніях»⁹); Ю. М. Ткачевський («Радян-

¹ Скрытилёв Е. А. Тюремная политика и тюремное законодательство Временного правительства. Москва: РИО ВШ МООП СССР, 1968. 62 с.

² Советское исправительно-трудовое право: учеб. пособие/под ред. Ю. М. Ткачевского. Москва: Юрид. лит., 1983. 352 с.

³ Советское исправительно-трудовое право: учебник/под ред. В. С. Тикунова. Москва: Юрид. лит., 1966. 296 с.

⁴ Советское исправительно-трудовое право: учебник/под ред. И. А. Сперанского, О. Ф. Шишова. Москва: Юрид. лит., 1965. 344 с.

⁵ Советское исправительно-трудовое право: учебник/под ред. Н. А. Беяева, М. И. Федорова. Ленинград: Ленинград. ун-т, 1971. 368 с.

⁶ Стручков Н. А. Наказание как средство борьбы с преступностью//*Советское государство и право*. 1969. № 11. С. 91–98.

⁷ Сундуров В. Ф. Лишение свободы и социально-психологические предпосылки его эффективности. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1980. 216 с.

⁸ Тихомиров Д. Е. Вопросы совершенствования дифференциации карательно-воспитательного процесса в исправительно-трудовых колониях строгого режима: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва: Акад. МВД СССР, 1979. 18 с.

⁹ Тихонов А. А. Меры поощрения и взыскания, применяемые к осужденным в исправительно-трудовых колониях. Киев: РИО МВД УССР, 1980. 139 с.

ське виправно-трудове право»¹); Г. О. Туманов («Деякі питання класифікації злочинців та осіб, засуджених до позбавлення волі»²); П. А. Фефелов («Поняття та система принципів радянського кримінального права»³); В. Д. Філімонов («Індивідуалізація кримінальної відповідальності в процесі виконання покарання»⁴); М. Д. Шаргородський («Покарання, його мета та ефективність»⁵); І. В. Шмаров («Запобігання злочинам серед засуджених, звільнених від покарання»⁶); Ю. К. Якимович («Зміна умов тримання засуджених у межах однієї виправно-трудової установи (по матеріалах ВТК загального та суворого режиму Західно-Сибірського регіону)»⁷), та інші учені.

¹ Ткачевский Ю. М. Советское исправительно-трудовое право: учеб. пособие. Москва: Изд-во МГУ, 1971. 232 с.

² Туманов Г. А. Некоторые вопросы классификации преступников и лиц, осужденных к лишению свободы//*Сб. тр. ВШ МООП РСФСР*/ под ред. И. С. Лаврова, В. М. Шванкова. Москва: РИО ВШ МООП, 1964. № 9. С. 107–135.

³ Фефелов П. А. Понятие и система принципов советского уголовного права. Свердловск: Северо-Урал. кн. изд-во, 1970. 144 с.

⁴ Филимонов В. Д. Индивидуализация уголовной ответственности в процессе исполнения наказания//*Вопросы государства и права: тр. Томск. гос. ун-та*. 1974. Т. 234. С. 115–123.

⁵ Шаргородский М. Д. Наказание по советскому уголовному праву. Москва: Госюриздат, 1958. 212 с.

⁶ Шмаров И. В. Предупреждение преступлений среди осужденных от наказания. Москва: Юрид. лит., 1974. 194 с.

⁷ Якимович Ю. К. Изменения условий содержания осужденных в пределах одного исправительно-трудового учреждения (по материалам ИТК общего и строгого режимов Западно-Сибирского региона): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Томск: Томск. гос. ун-т, 1981. 19 с.

5. П'ятий етап (1983–1991 рр.) розвитку нормативно-правових джерел, що стосуються питань боротьби із злісною непокорою засуджених вимогам адміністрації УВП, зокрема, із веденням у КК УРСР ст. 183-3 «Злісна непокора вимогам адміністрації виправно-трудової установи»¹. Її редакція мала такий вигляд «Злісна непокора вимогам адміністрації виправно-трудової установи, або інша протидія адміністрації у здійсненні її функцій особою, яка відбуває покарання в місцях позбавлення волі, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання піддавалася протягом року стягненню у вигляді переведення в приміщення камерного типу (одиначну камеру) або переводилася в тюрму, – карається позбавленням волі до трьох років.

Зазначена стаття КК мала також й частину другу наступного змісту: «Ті ж дій вчинені особливо небезпечним рецидивістом або особою, засудженою за тяжкий злочин, – карається позбавленням волі на строк від одного до п'яти років»².

Відповідно до вимог ст. 12 ВТК УРСР позбавлення волі, як вид покарання, використовувались у виправно-трудовах та виховно-трудовах колоніях, а також у тюрмах.

Виходячи з цього, варто констатувати, що суб'єктом злочину, мова про який велась у ст. 183-3 КК УРСР, могли бути тільки засуджені до позбав-

¹ Про внесення доповнень у Кримінальний кодекс УРСР: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 23 вересня 1983 року № 5855-Х// *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1983. № 40. Ст. 807.

² Там само.

лення волі. Більш того, враховуючи, що ст. 67 ВТК не передбачалося таке стягнення, як переведення засуджених, яких тримали у виховно-трудовах колоніях, у ПКТ чи одиночну капелу, неповнолітніх засуджених до кримінальної відповідальності по ст. 183-3 КК для притягнення правових підстав не було.

Однією з умов, що сприяли у тому числі й доповненню КК ст. 183-3 «Злісна непокора вимогам адміністрації виправно-трудової установи», стало, зокрема те, що практика застосування нового виправно-трудового законодавства виявила цілу низку його недоліків, а також тим, що на початку 80-х років ХХ ст. відбувались суттєві соціально-політичні, економічні та правові зміни в СРСР. Так, із смертю Л. Брежнєва закінчилась не тільки «епоха розвинутого соціалізму, але й взагалі наступив період стагнації (англ. *stauropigion* від латин. *stagnare* – робити нерухомим, застій)¹ радянської політичної системи. яка все більше вдавалась при цьому до репресивних методів управління суспільством та державою, включаючи сферу виконання покарань, взявши на озброєння схоластично-алогічний постулат щодо повної ліквідації злочинності в СРСР².

¹ Булько А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, перераб., испр. Москва: Мартин, 2010. С. 545.

² Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю (загальні питання)//*Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми: монографія*/за заг. ред. проф. П. Л. Фріса та проф. В. Б. Харченка. Івано-Франківськ; Харків: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2016. С. 13–14.

Такий підхід привів до того, що зі злісною непокорою засуджених у місцях позбавлення волі «боролись» плановим методом: щорічно ці показники мали бути не меншими за попередній період¹. При цьому, всупереч змісту ст. 183-3 КК, а саме притягнення до кримінальної відповідальності дійсних злісних порушників режиму відбування покарання – серед суб'єктів цього злочину тільки 65,5 підтримували злочинні традиції, а 14 % засуджених відбували покарання вперше².

Отже, не дивлячись на, здавалось би, закріплену в ст. 183-3 КК суспільно-корисну мету та спеціальну превенцію (запобігати вчиненню цього злочину), на практиці зазначена норма застосовувалась не ефективно, позаяк була спрямована на подавлення будь-якої непокори (навіть законної, природної тощо) засуджених представникам існуючої влади, до яких відносився й персонал колоній, не здійснюючи при цьому будь-яких запобіжних заходів у цьому напрямі.

Зазначена «політика» боротьби із злісною непокорою адміністрації УВП, з часу доповнення у 1983 р. КК відповідною нормою³, збереглась до нинішнього часу.

¹ Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: монографія. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2012. С. 45.

² Про ефективність використання у виправних установах статті 391 Кримінального кодексу України і огляд. Київ: ДДУ ПВП, 2002. № 5/2029/Лв. 23 трав. С. 2.

³ Про внесення доповнень у Кримінальний кодекс УРСР: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 23 вересня 1983 року № 5855-Х// *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1983. № 40. Ст. 807.

Методологічні засади такої діяльності на цьому етапі (1983–1991 рр.) були напрацьовані науковцями саме цього історичного розвитку сфери виконання покарань України, серед яких варто звернути увагу на роботи: Є. Д. Блувштейна («Кримінальне право та соціальна справедливість»¹); В. М. Брызгалова («Насильницькі злочини, що вчиняються у ВТК, та їх профілактика»²); Б. С. Волков («Мотиви злочинів: кримінально-правове та соціальне-психологічне дослідження»³); Р. Р. Галиакбаров («Система й види покарань»⁴); А. І. Гурова («Професійна злочинність: минуле та сучасність»⁵); С. І. Дементьєва («Побудова кримінально-правових санкцій у виді позбавлення волі»⁶); В. К. Дуюнова («Додаткові покарання: теорія та практика»⁷); А. Д. Глазочкіна («Виправно-трудова психологія»⁸); С. Г. Ке-

¹ Блувштейн Е. Д. Уголовное право и социальная справедливость. Минск: Изд-во «Университетское», 1987. 63 с.

² Брызгалов В. Н., Коломиец В. Т. Некоторые вопросы организации и управление ИТК. Киев: Наука, 1969. 167 с.

³ Волков Б. С. Мотивы преступлений: уголовно-правовое и социально-психологическое исследование. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1983, 149 с.

⁴ Галиакбаров Р. Р. Система и виды наказаний: Лекция. Горький: Изд-во ГВШ МВД СССР, 1986. 40 с.

⁵ Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. Москва: Юрид. лит., 1990. 442 с.

⁶ Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, 1986. 157 с.

⁷ Дуюнов В. К., Цветинович А. Л. Дополнительные наказания: теория и практика. Фрунзе: Излим, 1989. 240 с.

⁸ Исправительно-трудова психологія: учебник/под ред. К. К. Платонова, А. Д. Глазочкина, К. Е. Игошева. Рязань: РВИ МВД СССР, 1985. 359 с.

ліни («Принципи радянського кримінального права»¹); А. І. Коробеева («Радянська кримінально-правова політика. Проблеми криміналізації та пеналізації»²); В. О. Корчинського («Реалізація принципу соціальної справедливості при зміні умов тримання засуджених, які відбувають покарання у виправно-трудових колоніях»³); А. І. Курганова («Диференціація виконання покарань у виді позбавлення волі та «прогресивна система»⁴); В. П. Михалова («Органи внутрішніх справ у боротьбі із злочинністю: (морально-правовий аспект реалізації закону»⁵); Г. М. Міньковського («Принцип партійності кримінально правової боротьби із злочинністю та участь політапарату в її реалізації»⁶);

¹ Келина С. Г., Кудрявцев В. Н. Принципы советского уголовного права. Москва: Нация, 1988. 176 с.

² Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика. Проблемы криминализации и пенализации: монография. Владивосток: Изд-во Дальневосточ. ун-та, 1987. 286 с.

³ Корчинский В. О. Реализация принципа социальной справедливости при изменении условий содержания осужденных, отбывающих наказание в исправительно-трудовых учреждениях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Киев: КВШ МВД СССР, 1989. 17 с.

⁴ Курганов С. И. Дифференциация исполнения наказания в виде лишения свободы и «прогрессивная система»// *Проблемы исполнения наказания в воспитательно-трудовых колониях и предупреждения преступности молодежи: сб. науч. тр.* Москва: ВНИИ МВД СССР, 1989. С. 102–110.

⁵ Лихолоб В. Г. Органы внутренних дел в борьбе с преступностью: (морально-правовый аспект реалізації закону). Київ: Вища шк., 1991. 219 с.

⁶ Миньковский Г. М. Принцип партийности уголовно-правовой борьбы с преступностью и участие политического аппарата в ее реализации// *Уголовная политика: тр. Академии МВД СССР.* Москва, 1984. С. 13–21.

А. А. Михлін («Від моделі до проекту»¹); К. І. Никитенка («Невідворотність покарання»²); М. І. Панова («Кваліфікація насильницьких злочинів»³); В. М. Петрашева («Гуманізація системи покарань в радянському кримінальному праві»⁴); В. В. Похмелкіна («Соціальна справедливість та кримінальна відповідальність»⁵); Г. С. Саркісова («Об'єкт індивідуального профілактичного впливу в теорії запобігання злочинності»⁶); В. І. Тютюгіна («Про співвідношення видів покарань по ступеню їх суворості»⁷); П. А. Фефелова («Суспільна небезпека злочинного діяння та удосконалення системи покарань»⁸); Ю. А. Фролова («Організаційно-правові перетворення системи установ та органів, які вико-

¹ Михлин А., Шмаров И. От модели к проекту//*Воспитание и правопорядок*. 1990. № 2. С. 14–17.

² Никитенко К. И. Неотвратимость наказания. Кишинев: Картя Молдоеняскэ, 1987. 107 с.

³ Панов Н. И. Квалификация насильственных преступлений. Харьков: Юрид. ин-т, 1986. 54 с.

⁴ Петрашев В. Н. Гуманизация системы наказаний в советском уголовном праве. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, 1988. 124 с.

⁵ Похмелкин В. В. Социальная справедливость и уголовная ответственность: монография. Красноярск: Изд-во Красноярск. ун-та, 1990. 176 с.

⁶ Саркисов Г. С. Объект индивидуального профилактического воздействия в теории предупреждения преступности/авт. ред. Г. А. Аванесов. Ереван: Изд-во АН Арм ССР, 1985. 169 с.

⁷ Тютюгин В. И. О соотношении видов наказаний по степени их строгости//*Проблемы социальной законности: Респ. межвед. науч. сб.* / отв. ред. В. Я. Таций. Харьков: Основа, 1991. Вып. 26. С. 47–52.

⁸ Фефелов П. А. Общественная опасность преступного деяния и совершенствование системы наказаний//*Государство и право*. 1987. № 12. С. 93–98.

нують покарання в Українській РСР»¹); А. Л. Цвєтіновича («Додаткові покарання: функції, система, види»²); З. І. Читаї («Ізоляція засуджених до позбавлення волі: правові та соціально-психологічні проблеми»³); В. Є. Южаніна («Спеціально запобіжна діяльність адміністрації ВТУ»⁴); та інших науковців.

Другий період нормативно-правового забезпечення процесу боротьби із злісною непокорою засуджених адміністрації УВП припадає на 1991–2018 рр. та має декілька етапів:

а) 1991–1999 рр.: період знаходження органів та установ виконання покарань в системі МВС України та впливу останньої на формування кримінально-правових засад боротьби із злочинністю. Зокрема, показники щодо боротьби із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП відносились до пріоритетних показників діяльності у сфері виконання покарань⁵);

¹ Фролов Ю. А. Организационно-правовые преобразования системы учреждений и органов, исполняющих наказание в Украинской ССР: учеб. пособие. Киев: КВШ МВД СССР, 1984. 100 с.

² Цветинович А. Л. Дополнительные наказания: функции, система, виды. Куйбышев: Куйб. филиал Саратов. ун-та, 1989. 191 с.

³ Читая З. И. Изоляция осужденных к лишению свободы: правовые и социально-психологические проблемы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Казань: Казан. гос. ун-т, 1990. 20 с.

⁴ Южанин В. Е. Специально-предупредительная деятельность администрации ИТУ: учеб. пособие. Рязань: РВШ МВД СССР, 1990. 100 с.

⁵ Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі: навч. посіб. Вид. 2-ге, доповн., випр./за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Л. Ортинського та д-ра юрид. наук проф. О. Г. Колба. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2010. С. 180–181.

б) 1999–2010 рр.: етап самостійного функціонування органів та установ виконання покарань у системі органів державної виконавчої влади.

Цей часовий відрізок розпочався з Указу Президента України від 12 березня 1999 року «Про виведення Державного департаменту України з питань виконання покарань з підпорядкування МВС України»¹, та завершився з прийняттям іншого Указу Президента України від 9 грудня 2010 року «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади»², відповідно до якого ДДУПВП частково втратив свою самостійність та координував свою діяльність через Міністра юстиції України.

Між цими часовими проміжками в Україні було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на удосконалення сфери виконання покарань, включаючи питання боротьби із злісною непокорою засуджених в УВП. Зокрема, до таких слід віднести: 1) внесення суттєвих змін у ВТК України 1970 р., відповідно до яких, з одного боку, закріплювались деякі елементи міжнародних стандартів поведження із засудженими³, а з іншого – посиленням боротьби із злісною непокорою засу-

¹ Про виведення Державного департаменту України з питань виконання покарань з підпорядкування МВС України: Указ Президента України від 12 березня 1999 року//*Офіц. вісн. України*. 1999. № 11. Ст. 415.

² Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 року//*Офіц. вісн. України*. 2010. № 94. Ст. 3334.

³ Кримінально-виконаве право України: підручник/О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 335–342.

джених у місцях позбавлення волі (якщо у 1991 р. у структурі злочинності злісна непокора вимогам адміністрації УВП складала 9 % (із 800 усіх зареєстрованих злочинів, за ст. 183-3 КК було порушено 72 кримінальні справи)¹, то у 1999 р. – 60 % (відповідно, із 429 усіх вчинених злочинів 258 прихотились на ст. 183-3 КК)²;

2) прийняття у квітні 2001 р. нового КК України, в якому злісна непокора вимогам адміністрації УВП, як злочин була закріплена в ст. 391 КК України³;

3) прийняття у липні 2003 р. нового КВК України, який суттєво змінив порядок виконання та відбування покарання та ввів в обіг в окремій статті поняття «Злісне порушення встановленого порядку відбування покарання», за яке було передбачена дисциплінарна відповідальність⁴, що було важливо з огляду застосування на практиці ст. 391 КК України, яка, як у назві, так і в диспозиції залишилась в редакції 2001 року, а саме – злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи.

У той самий час, по КВК України такі установи були відсутні (згідно ст. 11 цього кодексу замість

¹ Некоторые показатели деятельности учреждений уголовно-исполнительной системы МВД Украины: информ. бюл. Киев: ГУИН МВД Украины, 1992. С. 8.

² Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1999 році: информ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 2000. № 4. С. 11–13.

³ Кримінальний кодекс України: прийнятий 5 квітня 2001 року// *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

⁴ Кримінально-виконавчий кодекс України: прийнятий 11 липня 2003 року// *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

них були створені УВП, які у свою чергу, поділялись на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) та закритого типу (виправні колонії), а також – виховні колонії¹, тобто в супереч вимогам ч. 2 ст. 3 КК України у даному випадку ст. 391 цього Кодексу застосовувалась по аналогії.

У зв'язку з цим звертає на себе увагу ще один факт: зміни з цього питання не були внесені й у спеціальну постанову Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 р. № 8 «Про судову в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі»²;

4) прийняття інших нормативно-правових актів, що стосуються сфери виконання покарань (Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»³; ПВР УВП⁴ та їх нової редакції⁵);

¹ Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України/А. П. Гель, О. Г. Колб, В. О. Корчинський та ін.; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 53–57.

² Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 року № 2//*Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах/упоряд.* В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 109–116.

³ Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р.//*Офіц. вісн. України.* 2005. № 30. С. 4–10.

⁴ Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом ДДУ ПВП від 5 червня 2000 р. № 110. Київ: ДДУ ПВП, 2000. 85 с.

⁵ Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом ДДУ ПВП від 25 грудня 2003 року № 275//*Кримінально-виконавче законодавство України. Кримінально-виконавчий кодекс України. Нормативно-правові акти/упоряд.* В. С. Ковальський, Ю. М. Хахуда. Київ: Юрінком Інтер, 2005. № 30. С. 15–16.

в) третій етап формування нормативно-правових засад боротьби із злісною непокорою засуджених у місцях позбавлення волі припадає на 2011–2017 рр., тобто пов'язаний з повним підпорядкуванням у 2012 році органів та установ виконання покарань Міністерству юстиції України.

Проте, суттєвого впливу на стан застосування на практиці ст. 391 КК України не відбулось. Зокрема, якщо у 2011 р. цей злочин у загальній структурі злочинності в УВП України складав 34 %¹, то у 2016 р. – 32 %². І це при тому, що у квітні 2014 р. був прийнятий Закон України «Про приведення умов тримання засуджених до позбавлення волі до Європейських стандартів»³ та в новій редакції (словосполучення «виправні установи» було замінено на «установи виконання покарань») була викладена ст. 391 КК України⁴;

г) четвертий етап формування та реалізації нормативно-правових актів, спрямованих на боротьбу із злісною непокорою адміністрації УВП розпо-

¹ Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2010 році: інформ. бюл. Київ: ДПТС України, 2011. Кн. 1. С. 3.

² Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2017 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2018. С. 1.

³ Про приведення умов тримання засуджених до позбавлення волі до Європейських стандартів: Закон України від 8 квітня 2014 року//*Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 23. Ст. 867.

⁴ Про внесення змін і доповнень у деякі нормативно-правові акти: Закон України від 14.04.2009 р. № 1254-VI//*Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 36–37. Ст. 511.

чався у вересні 2017 р. з прийняттям Кабінетом Міністрів України Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України¹ та триває по даний час. Але й цей документ (джерело права) теж нічого не говорить про запобіжну діяльність, спрямовану на запобігання злісній непокорі засуджених адміністрації місць позбавлення волі.

Якщо у цілому узагальнити всі теоретичні підходи, які склались щодо вирішення даної проблеми, то можна виокремити два напрями, які сформувались та продовжують на доктринальному рівні, а саме:

1. Науковці, які пропонують посилити виправно-трудові репресії щодо злісних порушників режиму відбування покарання у виді позбавлення волі (В. І. Горобцов², О. С. Міхлін³; І. С. Ной⁴ та ін.) та обґрунтовували необхідність введення спеціальної норми в КК України, яка передбачала б кримінальну відповідальність за злісну непокору адміністра-

¹ Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80>

² Горобцов В. И. Об уголовной ответственности за злостное неповиновение требованиям администрации исправительного-трудового учреждения//*Проблемы совершенствования уголовного законодательства на современном этапе*. Свердловск, 1985. С. 74.

³ Михлин А. С. Ответственность за злостное неповиновение требованиям администрации ИТУ//*Проблемы укрепления режима в ИТУ: сб. науч. тр.* Москва, 1987. С. 7.

⁴ Ной И. С. О пределах кары в лишении свободы//*Проблемы развития советского исправительно-трудового законодательства*. Саратов, 1961. С. 53.

ції УВП (О. Л. Ременсон¹; Ю. В. Орел²; К. В. Бондарева³, інші).

2. Учені, що заперечують позицію перших науковців та пропонують: натомість підвищити рівень ефективності соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі (О. С. Наташев⁴; С. В. Болдырев⁵; І. С. Яковець⁶ та інші).

Отож слід констатувати, що на стан запобігання злочинам, що пов'язані із злісною непокорою адміністрації УВП впливають ряд обставин, а саме:

а) історична практика виконання-відбування покарань, що склалась у радянський період функціонування сфери виконання покарань України (1918–1991 рр.);

б) перебування органів та установ виконання покарань у системі МВС України (1991–1999 рр.),

¹ Ременсон А. Л. Вопросы лишения свободы и общее учение о наказании//*Проблемы исправительно-трудового права: материалы науч. конф.* Томск, 1961. С. 18.

² Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної колонії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2008. С. 71–72.

³ Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. С. 33.

⁴ Наташев А. Е. Не переоценивать возможностей наказания//*К новой жизни.* 1965. № 1. С. 58–59.

⁵ Болдырев Е. В. Совершенствовать законодательство об ответственности за преступления, специальный субъект которых – заключенный//*Ученые записки ВНИИСЗ.* Москва, 1969. Вып. 17. С. 92–94.

⁶ Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України/В. А. Бадира, А. П. Гель, І. С. Яковець та ін.; за заг. ред. Є. Ю. Захарова. Харків: Права людини, 2009. С. 35–41.

пріоритетними завданнями стали питання боротьби із злочинністю, а не виправно-ресоціалізаційний процес, що має дещо інше соціальне призначення та форми, методи і засоби впливу на особу злочинця (ст. 6 КВК України);

в) безсистемність, хаотичність, алогічність реформ, які проводились у сфері виконання покарань України, розпочатими з 1991 р. по даний час, поза якими залишились основні дійові особи – засуджені та персонал ДВС України;

г) недостатній рівень наукових досліджень у сфері виконання покарань України в частині запобігання злочинам, у тому числі з питань, що стосуються злісної непокори адміністрації УВП;

г) сліпе та безглузде впровадження міжнародного досвіду в національне законодавство та практику пов'язаною з організацією виконання та відбування покарань, в умовах відсутності належних фінансових, матеріально-технічних, кадрових та інших можливостей держави і суспільства у сьогоdnішніх соціально-економічних умовах розвитку України.

Питання для самоконтролю

1. Які підходи становлять основу методології юридичної науки?

2. Які Ви знаєте періоди, на протязі яких формувались і функціонували нормативно-правові засади боротьби із злісною непокорою засуджених законним вимогам адміністрації УВП.

3. Яка особливість формування нормативно-правових засад боротьби із злочинністю в УСРР 1918–1924 рр.?

4. Яка особливість періоду 1925–1952 рр. у сфері боротьби із злісною непокорою засуджених в УВП?

5. Які кримінально-правові акти були прийняті в 1927 році з метою посилення кримінальної репресії на загальносоюзному (СРСР) рівні?

6. В чому особливість етапу боротьби із злісною непокорою засуджених вимогам адміністрації УВП в Україні 1953–1960 рр. («Хрущовська відлига»)?

7. З яких етапів складається період 1991–2018 рр. щодо нормативно-правового забезпечення процесу боротьби із злісною непокорою засуджених адміністрації УВП?

8. Які можна виокремити два напрями, якщо узагальнити всі теоретичні підходи які склались щодо вирішення даної проблематики?

9. Які обставини впливають на стан запобігання злочинам, що пов'язані із злісною непокорою адміністрації УВП?

10. Яких Ви знаєте науковців, що займалися вказаною проблематикою у сфері виконання покарань?

1.2. Поняття запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань

Одним із завдань, що визначені в КК (ч. 1 ст. 1) та КВК України (ч. 1 ст. 1), а також є структурним

елементом мети покарання (ч. 2 ст. 50 КК України) є запобігання злочинам.

При цьому, не дивлячись на різноманітні підходи, що склались на доктринальному рівні щодо змісту цієї правової категорії, все таки варто з цього приводу погодитись з висновком А. П. Закалюка про те, що запобігання злочинності як різновиду суспільної діяльності належить до таких важливих напрямів останньої, як соціальний контроль і соціальна профілактика, під якою розуміється цілеспрямована діяльність щодо запобіганням порушенням будь-яких суспільних норм, усунення причин, що породжують ці порушення¹. Виходячи з цього, В. В. Голіна небезпідставно вважає, що запобігання злочинності – це сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ і процесів, що породжують або сприяють їй, а також на недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки².

Знову ж таки, як різновид соціально-профілактичної діяльності запобігання злочинам має свій специфічний предмет та свою конкретну мету, а саме: предмет становить діяльність щодо перешкодження дії детермінантів злочинності, передусім її

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоритичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 323.

² Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 142.

причин та сприяючих умов, а метою є обмеження, нейтралізація, а за можливістю – й усунення їх дії. Цим і визначається функціональна спільність та змістовий зв'язок усіх її елементів запобіжної діяльності: її сфер, предмета, цілей, суб'єктів, об'єктів та ін.¹

У той самий час, і в нормативно-правових актах, і в науковій літературі, крім терміну «запобігання злочинам», вживаються також його аналоги, типу: «профілактика злочинів»²; «протидія злочинності»³; «боротьба із злочинністю»⁴; «превентивна діяльність по запобіганню злочинам»⁵; ін.

Не вдаючись у цілому в дискусію з цих питань, з цього приводу можна зробити наступні висновки:

а) враховуючи, що у нормах матеріального права, (зокрема, КК України), які є первинними для норм процесуального (процедурного, виконавчого, тощо) права⁶, закріплено завдання щодо запобіган-

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоритичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 323.

² Профілактика злочинів: підручник/О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

³ Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействия: монография. Харьков: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. 368 с.

⁴ Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та практичні проблеми: монографія/за заг. ред. проф. П. А. Фріса та проф. В. Б. Харченка. Івано-Франківськ; Харків, 2016. 419 с.

⁵ Закон України «Про Національну поліцію»//*Положення про Національну поліцію: офіц. текст*. Київ: Алерта, 2016. 84 с.

⁶ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

ня злочинам, то й при визначенні статутних завдань правоохоронних органів (як, от Національної поліції¹) та вирішенні прикладних завдань у сфері боротьби із злочинністю має вживатись саме дана правова категорія, а не їх аналоги, позаяк у такому виді суттєво зменшується об'єм їх правових повноважень, а також порушуються встановлені на науковому рівні принципи нормотворчості (зокрема, системності)².

Як з цього приводу слушно зауважив А. П. Закалюк, очевидно, що всі зазначені терміни мають загальну змістовну діяльнісну основу, яка полягає у вчиненні дій для недопущення якогось явища, події, вчинку. Разом із тим, деякі з цих термінів мають різне функціональне та отримали на практиці смислове навантаження³;

б) звичайно, що наукові новації, ідеї, пропозиції тощо, з цієї проблематики створюють належні умови для удосконалення прикладних засад діяльності у сфері, боротьби із злочинністю, але очевидним є й інший факт: підміняючи нормативно визначені поняття та категорії науковими термінами, деякі автори відображають таким чином рівень своєї правової свідомості та правової культури⁴, що

¹ Закон України «Про Національну поліцію»//*Положення про Національну поліцію: офіц. текст*. Київ: Алерта, 2016. 84 с.

² Голіна В. В. *Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб.* Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

³ Закалюк А. П. *Курс сучасної української кримінології: теорія і практика*. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоритичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 319.

⁴ Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. *Загальна теорія держави і права: підручник/заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. С. Кельмана*. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2018. С. 579–583.

в кінцевому результаті, впливає й на ефективність правоохоронної та правозастосовної діяльності.

Виходячи з цього, навряд чи можна погодитись з О. М. Бандуркою та Л. М. Давиденко у тому, що терміни «попередження», «профілактика», «протидія», «запобігання» є взаємозамінюючими¹.

Не слід у цьому контексті визнати правильним й підхід, відповідно до якого запобігання злочинам зводиться до їх профілактики², позаяк остання є лише одним із структурних елементів запобіжної діяльності³.

Важливість теоретична і практична значущість розуміння цих відмінностей дає злочину по-новому оцінити на всіх рівнях (доктринальному, нормативному, управлінському та ін.) ефективність боротьби із злочинністю у будь-якій сфері суспільних відносин⁴. Зокрема, закріплення в ст. 2 Закону України «Про національну поліцію» завдання щодо протидії злочинності привело до того, що цей правоохоронний орган фактично звів нанівець діяльність по запобіганню злочинам, що стало однією з

¹ Бандурка А. М., Давиденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействия: монография. Харьков: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. С. 87.

² Профілактика злочинів: підручник/О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. С. 13.

³ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 22–30.

⁴ Борисов В. І., Фріс П. Л. Ефективність кримінально-правової політики//*Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку/В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареева та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 81–95.

умов, які сприяли росту злочинності в Україні в останні роки.

Враховуючи зазначене, ключовим терміном є словосполучення «запобігання злочинам», а методологічним підґрунтям для вирішення такого завдання, як з'ясування змісту поняття «запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП», та формулювання авторського варіанту даного поняття були враховані всі існуючі поняття були враховані всі існуючі в кримінології теоретичні підходи, що стосуються змісту соціально-правової категорії, «запобігання законам», а саме щодо:

1) класифікації запобіжних заходів (за рівнем, масштабом, змістом, суб'єктами, об'єктами та ін.)¹;

2) напрямів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам та їх видів: а) кримінологічна профілактика (профілактика випередження; обмеження; усунення; захисту); б) відвернення злочинів (загальне та індивідуальне відвернення); в) припинення злочинів (заходи спонукання; перестереження; заходи активного втручання)²;

3) змісту індивідуального запобіганням злочинів, яке деякі учені (зокрема В. В. Василевич та О. М. Джужа)¹, не виділяють серед рівнів запобіжної діяльності;

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 143.

² Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 22–39.

¹ Кримінологія: навч. посіб./О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2009. С. 53.

4) особливостей детермінації злочинів, що вчиняються у сфері виконання покарань¹.

Враховуючи зазначені теоретико-методологічні засади з питань запобігання злочинам, можна вивести наступне визначення поняття *«запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установ виконання покарань»* – *це такий різновид соціально-профілактичної діяльності, яка здійснюється щодо засуджених до позбавлення волі на різних рівнях, обсягах, спрямованістю та видами, відповідними суб'єктами та згідно чинного законодавства України і спрямована на виявлення осіб, з боку яких можна очікувати вчинення даного злочину, а також на перешкодження дії детермінант цієї злочинності та її проявів, через обмеження їх впливу, нейтралізацію або усунення в цілому.*

Системоутворюючими ознаками, що складають зміст даного поняття, є наступні:

1. Даний вид запобігання злочинам є одним із різновидів соціально-профілактичної діяльності, яка здійснюється у сфері виконання покарань.

Якщо розглядати її зміст на рівні більш високого узагальнення та абстракції суспільної організації процесу виконання – відбування покарань, що має певну досконалість, яку порушує злочин, пов'язаний із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП, то запобіганням цим суспільно небезпечними та карним діянням має розглядатися як

¹ Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. С. 74–92.

частина збереження цієї «досконалості» та стабільності зазначеної системи, а недосконалість запобіжної діяльності, зниження її ефективності «певною мірою примітивує як суспільство в цілому, та і систему виконання покарань, зокрема через що ця система починає деградувати, і, якщо не вжити необхідних заходів, вона взагалі може соціально зруйнуватися»¹.

Прикладом такої бездіяльності або нелогічної діяльності можна назвати так звані «реформи», які здійснює Міністерство юстиції України у сфері виконання покарань з травня 2016 р.² по теперішній час. Зокрема, ліквідувавши ДПтС України та його територіальні управління у 2016 р., Мінюст тільки у 2017 р. створив організаційну структуру управління установами виконання покарань у виді Департаменту ДКВС України, залишивши на рік безконтрольною діяльність у сфері виконання покарань, що відобразилось негативно й на стані боротьби із злочинністю у місцях позбавлення волі, у тому числі, не привело й до зниження кількості та рівня злісної непокори вимогам адміністрації УВП¹.

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоритичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 323.

² Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 р. № 348//*Офіц. вісн. України*. 2016. № 44. Ст. 648.

¹ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 1–11.

Як з цього приводу влучно зауважив В. В. Голіна, злочинність – це складне соціальне явище, причини й умови якого пов'язані як із генетичними схильностями людей до відхиленої, у тому числі злочинної поведінки, так і з пороками та недосконалістю самого суспільства і ступенем його здатності формувати законслухняну людину¹.

Особливо важливий цей постулат є для діяльності у сфері виконання покарань, враховуючи, що у ній важливими стають не лише норми права як певні взірці, стандарти поведінки, а й процедури, процес здійснення приписів правових норм, які не повинні відриватись від їх змістовних характеристик, позаяк втілення в життя норм матеріального права, установлення правопорядку є неможливим поза належною процедурою, визначеною не тільки формально, але й спрямованою на реалізацію визначених у законі (зокрема, ст. 5 КВК України) принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання, відбування покарань².

2. Запобігання злісній непокорі – це діяльність, яка здійснюється тільки щодо засуджених до позбавлення волі.

Відповідно до вимог ст. 86 КВК України, засуджені до позбавлення волі відбувають покарання у

¹ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 14.

² Степанюк А. Х., Автухов К. А. Процесуальні аспекти доктрини кримінально-виконавчого права//*Правові доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку/В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батир-гареева та ін.; за заг. ред. В. Я. Тацій, В. І. Борисова. С. 786.

колоніях. До таких, як це витікає із змісту ст. 11 цього Кодексу, виправні колонії мінімального, середнього та максимального рівнів безпеки, а також виховні колонії. Крім цього, засуджені до позбавлення волі можуть триматись у СІЗО у випадках, визначених в законі:

- а) як особи, які були залишені для роботи з господарського обслуговування (ст. 89 КВК України);
- б) тимчасово залишені в СІЗО засуджені у зв'язку з проводженням слідчих дій (ст. 90 КВК України);
- в) так звані транзитно-пересильні засуджені, які тримаються в СІЗО до їх переведення до інших УВП (статті 100–101 КВК України).

У той самий час, варто зазначити, що згідно диспозиції ст. 391 КК України, за злісну непокору вимогам адміністрації УВП до кримінальної відповідальності можна притягати й інших засуджених, а саме:

- 1) осіб, які тримаються у виховних колоніях;
- 2) осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі¹.

Такий підхід законодавця навряд чи можна визнати правильним, якщо застосувати так звані логічні методи пізнання змісту цієї правової норми¹.

Перше заперечення полягає у тому, що серед стягнень, які застосовуються як до неповнолітніх за-

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: станом на 20 вересня 2018 року/за заг. ред. М. В. Лошицького. Київ: Вид. дім «Професіонал», 2018. С. 688–689.

¹ Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права: підручник/заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. С. Кельмана. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2018. С. 614–636.

суджених до позбавлення волі (ст. 145 КВК України), так і щодо осіб, які тримаються у виправних центрах (ст. 68 КВК України), відсутнє таке із них, як: переведення до приміщення камерного типу (одиночної камери), а саме воно є, однією з ознак злочину, мова про який ведеться в ст. 391 КК України.

Зміст другого заперечення також ґрунтується на нормах права. Зокрема, вживши в ст. 391 КК України словосполучення «Особа, яка переводилась на більш суворий режим відбування покарання», законодавець, навіть враховуючи зміни, які були внесені у цю норму права Законом України від 14.04.2009 р. (заміна у назві ст. 391 КК України словосполучення «виправна установа» на «установа виконання покарань»)¹, не враховував того юридичного факту, що згідно чинного кримінально-виконавчого законодавства України такого переводу засуджених не передбаченого. Зокрема, як це витікає із змісту ст. 100 КВК України, при відповідних умовах засудженому можуть бути змінені умови тримання засуджених до позбавлення волі, в тому числі й шляхом їх переведу до колонії іншого виду (ст. 101 КВК України). Більш того, переведення засуджених із виховної до виправної колонії здійснюється тільки у разі досягнення цією особою 18-річного віку (ч. 1 ст. 147 КК України), а щодо засуджених до обмеження волі – тільки в інший виправний центр (ч. 6 ст. 57 КВК України), або для

¹ Про внесення змін і доповнень у деякі нормативно-правові акти: Закон України від 14.04.2009 р. № 1254-VI//*Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 36–37. Ст. 511.

проживання за межами УВП (ч. 2 ст. 59 КВК України).

З цього витікає, що суб'єктом злочину, що стосується злісної непокори вимогам адміністрації УВП, може бути лише повнолітній засуджений до позбавлення волі, який відбуває покарання у виправній колонії того чи іншого рівня безпеки. А, відтак, ст. 391 КК України має мати назву «Злісна непокора вимогам адміністрації виправної колонії» (і це буде відповідати змісту ст. 183-3 КК України, яка була включена у цей Кодекс у вересні 1983 р. та передбачатиме кримінальну відповідальність тільки тих осіб, які тримались у виправно-трудових колоніях¹, тобто була менш репресивною по колу суб'єктів злочину, ніж нині діюча ст. 391 КК України).

Така позиція в науці є не новою, так В. І. Осадчий також переконаний, що суб'єктом даного злочину має бути лише повнолітній засуджений до позбавлення волі¹. Хоча, за ради справедливості, варто визнати, що більшість науковців, які коментують КК, вважають по-іншому².

¹ Про внесення доповнень у Кримінальний кодекс УРСР: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 23 вересня 1983 року № 5855-Х// *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1983. № 40. Ст. 807.

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/ Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид.; переробл. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2018. С. 982.

² Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т./за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина/Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. С. 898.

Отже, змінивши назву ст. 391 КК України, варто в новій редакції викласти її диспозицію: «Злісна непокора вимогам адміністрації виправної колонії або інша протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або переводилась за ці діяння в іншу виправну колонію».

Такий підхід дозволить припинити існуючу на сьогодні практику притягнення до кримінальної відповідальності засуджених до позбавлення волі по ст. 391 КК України по аналогії, яка заборонена згідно ч. 2 ст. 3 КК України, а саме: привести діяльність по переводу цих осіб не на більш суворий режим відбування покарання (позаяк по чинному КК України це передбачено змістом виправних колоній різного рівня безпеки (ст. 18 КВК України)), а в інші виправні колонії – тільки таке стягнення передбачено ст. 132 КВК України.

3. Запобігання злісній непокорі – це діяльність, яка здійснюється на різних рівнях, обсягах, спрямованістю та видами.

В кримінології, саме по цих критеріях здійснена класифікація запобіжних заходів: зокрема, за спеціальним рівнем учені виділяють три групи заходів: а) загально соціальні; б) ті, що протидіють соціальним патологіям; в) спеціальні (кримінологічні)¹.

¹ Кримінологія: навч. посіб./О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Прецедент, 2004. С. 53.

За обсягом (масовістю охоплення) заходи по запобіганню злочинам поділяються на: загальні (знеособлені); особливі (групові) та індивідуальні (конкретні)¹.

За спрямованістю та видом зазначені заходи поділяються на: 1) соціально-економічні; 2) організаційно-управлінські; 3) ідеологічні; 4) соціально-психологічні; 5) технічні; 6) правові².

В науковій літературі можна зустріти й інші класифікаційні групи запобіжних заходів³. Їх класифікація здійснена і ученими кримінально-виконавчого профілю⁴.

4. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП – це діяльність відповідних суб'єктів запобігання злочинам.

Знову ж таки, загально визнаною в кримінології є їх класифікація по таких критеріях:

1) за місцем у державній і суспільній системі суб'єктів запобіжної діяльності – на: державні; недержавні (неурядові), у тому числі підприємства, установи і організації, громадські об'єднання;

2) за завданнями, компетенцією і змістом запобіжної діяльності зазначені суб'єкти поділяються на:

¹ Кримінологія: навч. посіб./О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Прецедент, 2004. С. 55.

² Там само, с. 59.

³ Кримінологія: учебник для юрид. вузов/под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Долговой. Москва: Изд. гр. ИНФРА. М. – НОРМА, 1987. С. 338–347.

⁴ Організація індивідуального запобігання злочинам у кримінально-виконавчій установі: монографія / В. П. Захаров, О. Г. Колб, С. М. Мирончук, Л. І. Міліщук. 2-ге вид., переробл. і доповн. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2007. С. 176.

а) органи влади загальної компетенції (їх установи, організації, підприємства) (Президент України, Кабінет Міністрів України, верховна рада України, обласні та районні державні адміністрації, міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади, ін.)¹;

б) неспеціалізовані суб'єкти запобігання злочинам (суб'єкти господарювання; установи культури та спорту, засоби масової інформації; органи, що регулюють природокористування, міграцію; житлово-комунальні органи; ін.)²;

в) частково спеціалізовані суб'єкти запобіжної діяльності (установи соціального забезпечення, освіти, охорони здоров'я, контрольно-ревізійні та інші контролюючі органи)³;

г) спеціалізовані суб'єкти запобігання злочинам (правоохоронні органи, для яких завдання належить до числа головних пріоритетних)¹. Виключний перелік цих органів визначений в Законі України від 23 грудня 1993 року «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»².

Всі ці суб'єкти в тій чи іншій мірі залучені до реалізації запобіжних заходів у сфері виконання покарань. Поряд з цим, варто зазначити, що їх

¹ Кримінологія: навч. посіб./О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2009. С. 64.

² Там само, с. 65.

³ Там само.

¹ Там само, с. 64.

² Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>

діяльність в УВП, особливо у місцях позбавлення волі, здійснюється з певними обмеженнями та за правилами, що встановлені у кримінально-виконавчому законодавстві України (ст. 24 КВК «Відвідування установ виконання покарань», ст. 25 цього Кодексу «Участь громадськості у виправлені, ре соціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань», ст. 102 «Режим у колоніях та його основні вимоги», ст. 103 «Технічні засоби нагляду і контролю», ст. 104 «Оперативно-розшукова діяльність в колоніях», ін.)¹.

5. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП – це діяльність, яка здійснюється згідно чинного законодавства України.

У цьому контексті звертає на себе увагу ст. 7 КВК «Основи правового статусу засуджених», в частині другій якої зазначено, що засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень визначених цим кодексом, законами України і встановлених вироком суду.

Повною мірою це стосується діяльності, пов'язаної із запобіганням злочинам у виправних колоніях. Поряд з цим, слід констатувати, що у сфері виконання покарань діє значна кількість відомих

¹ Запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби в Україні у сфері виконання покарань: монографія / А. В. Савченко, Я. О. Ліховіцький, В. Я. Конопельський та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., член-кор. НАПр України В. В. Коваленка. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2017. С. 128–150.

нормативно-правових актів (ПВР УВП¹; Інструкція з охорони нагляду та ізоляції в місцях позбавлення волі²; Постанова про ОРД³; ін.), які в певній мірі обмежують права засуджених та не складають зміст кримінально-виконавчого законодавства України, мова про яке ведеться в ст. 2 КВК України.

Крім цього, ще однією особливістю правового забезпечення запобіжної діяльності у сфері виконання покарань України є те, що, слухно зауважив А. П. Закалюк, що воно в цілому в державі ще не має системного характеру, складається з низки норм галузевого законодавства, інколи неузгодженого між собою, та відомчих правових актів¹, а також, що не маловажно, досі в Україні не прийнято Закон України «Про запобігання злочинам», на що постійно звертають увагу науковці².

У цілому ж загальні правові засади запобігання злочинам, включаючи й злісну непокору вимогам

¹ Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 р. № 2186/5//*Офіц. вісн. України*. 2015 № 4. Ст. 88.

² Степанюк А. Х., Яковець І. С. Кримінально-виконавчий кодекс України: наук.-практ. коментар/за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: ТОВ «Одіссей», 2005. С. 11–14.

³ Богатирьов І. Г., Джужа О. М., Ільтяй М. П. Оперативно-розшукова діяльність в установах виконання покарань: монографія. Дніпропетровськ: ДУВС, 2009. С. 25–34.

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоритичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 335–336.

² Профілактика злочинів: підручник/О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. С. 31.

адміністрації УВП, визначені в наступних нормативно-правових джерелах:

а) Конституції України (статті 3, 13, 27, 29, 30, 31, 41, 62, 63 та ін.), основний лейтмотив якої викладених в ст. 2 Основного закону: права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованості діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головний обов'язком держави¹;

б) КВК України (статті 1, 7, 8, 9, 102, 104, 107 та ін.), у ч. 2 ст. 1 якого визначено одне з головних завдань у цьому напрямі – визначення порядку застосування до засуджених заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки;

в) Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», у ст. 5 якого оперативні підрозділи органів та установ виконання покарань віднесені до суб'єктів ОРД¹;

г) інші закони України («Про державну кримінально-виконавчу службу України»²; «Про пробацію»³; «Про прокуратуру»⁴; ін.);

¹ Конституція України: прийнята 28 червня 1996 р.//*Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

¹ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

² Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р.//*Офіц. вісн. України*. 2005. № 30. С. 4–10.

³ Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19>

⁴ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII//*Відомості Верховної Ради України*. 2015 № 2–3. Ст. 12.

г) підзаконні нормативно-правові акти, у точу числі з грифом для обмежуваного користування, які, як це витікає із змісту рішення Конституційного Суду України від 9 липня 1998 р. № 12-рп/98 (справа про тлумачення терміну «законодавство») до законодавства України не відносяться¹, що є однією з проблем запобіжної діяльності у сфері виконання покарання у сьогодні.

У цьому контексті варто також звернути увагу на ст. 246 КПУ України «Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій», відповідно до якої здійснення таких заходів щодо злочинів невеликої та середньої тяжкості (до таких відноситься ст. 391 КК України) не допускається¹, що, як показали результати даного дослідження, негативно впливає на ефективність запобіжної діяльності в УВП.

6. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП – це діяльність, що спрямована на виявлення осіб, з боку яких можна очікувати вчинення даного злочину.

Мова в даному випадку ведеться про так звані профілактичні об'єкти, які ведуться в кожній виправній колонії. При цьому, єдиним нормативно-правовим актом відкритого характеру, на підставі

¹ Рішення Конституційного Суду України «У справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю (справа про тлумачення терміна «законодавство») № 12-рп/98 від 9 липня 1998 р.//*Офіц. вісн. України*. 1998. № 32. Ст. 1209.

¹ Перков И. М. Дифференциация процесса наказания и процесса исправительно-трудового воздействия в исправительно-трудовых колониях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва: РИО НИИ МВД СССР, 1971. 16 с.

якого здійснюється ця робота, є ПВР УВП¹. Так, у розділі XIX «Нагляд за засудженими» цих Правил зазначено, що з метою підтримання належного правопорядку в УПП, попередження злочинів та правопорушень серед засуджених здійснюється комплекс спеціальних профілактичних заходів щодо виявлення, постановки на облік та організації за особами, схильними до вчинення правопорушень. Індивідуальна профілактична робота із засудженими, які перебувають на профілактичних обліках, здійснюється цілеспрямовано, планомірно, диференційовано з урахуванням особистості правопорушника, характеру і ступеня його соціальної занедбаності, небезпеки вчиненого злочину та інших особливостей, що мають значення для правильного вибору методів і заходів впливу.

Виходячи з вимог п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України, відповідно до якого виключно законами визначається діяльність органів та установ виконання покарань, навряд чи можна визнати заняття запобіжною діяльністю в УВП, у теперішній час такою, що в повній мірі відповідає закону.

На цій проблемі тривалий час акцентують увагу науковці¹.

¹ Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 р. № 2186/5//*Офіц. вісн. України*. 2015 № 4. Ст. 88.

¹ Колб О. Г. Кримінально-виконавча установа як суб'єкт спеціальної профілактики//*Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали IX регіон. наук.-практ. конф. (м. Львів, 13–14 лют. 2003 р.)*. Львів: РВВ Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2003. С. 409–412.

У цьому контексті звертає на себе увагу ще один факт, а саме: як у 1991 р.¹, так і в сьогоденні², кількість, засуджених, включаючи осіб, схильних до злісної непокори, в УВП є сталою – до 7 % щорічно.

7. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП – це діяльність, спрямована на перешкоджання дії детермінант даної злочинності та її проявів, через обмеження їх впливу, нейтралізацію або усунення в цілому.

Як з цього приводу зауважив А. П. Закалюк, теоретичне уявлення про детермінанти злочинності перетворюються у методологічну модель, структура якої, у тому числі її елементи, уточнюються кількісними показниками узагальненої емпіричної інформації¹.

У науковій літературі детермінанти злочинності класифікуються за різними критеріями:

а) за механізмом впливу на злочинність – на детермінанти, причини, умови, корелянти;

б) за джерелами формування – на антропологічні та соціальні;

в) за змістом – на політичні, економічні, соціокультурні, управлінські, психологічні, моральні, правові, сімейно-побутові та ін.;

¹ Информационный бюллетень. Киев: ГУИН МВД Украины, 1992. 28 с.

² Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 16.

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоритичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 210.

г) за структурою – на детермінанти усієї злочинності, детермінанти окремих видів злочинності (зокрема, злісної непокори вимогам УВП);

г') за часом функціонування – на детермінанти, під впливом яких відбувалося попереднє формування особистості злочинців певного покоління, і детермінанти що діють у нинішніх умовах та обумовлюють кримінальну активність відповідним чином налаштованих людей¹.

Детермінанти злочинності у місцях позбавлення волі учені поділили на: 1) загальні (породжують та обумовлюють злочинність в Україні в цілому); 2) особливі детермінанти злочинності, що пов'язані з діяльністю у сфері виконання покарань; 3) специфічні детермінанти (спричинюють та обумовлюють вчинення певних видів злочинів (персоналу УВП; злісної непокори та ін.; 4) безпосередні детермінанти вчинення злочинів в УВП¹.

В кримінології можна зустріти й інші критерії та види класифікації детермінант злочинів як в Україні в цілому, так і в місцях позбавлення волі, зокрема².

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 73.

¹ Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. С. 183–210.

² Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): посібник/за ред. О. М. Джужі. Київ: НАВС, 2013. С. 120–151.

Діяльність по перешкоджанню дії детермінант злочинності в УВП, включаючи й злісну непокору вимогам адміністрації УВП, – це сукупність заходів, які реалізують на практиці різноманітні суб'єкти запобігання злочинам, що спрямована на те, щоб знешкодити причини та умови, які сприяють вчиненню злочинів (від слова «перешкода»: те, що є перепорою; те, що заважає кому-, чому-небудь¹).

Зміст запобіжної діяльності по обмеженню впливу детермінант злочинності на особу, яка вчиняє, зокрема, злісну непокору вимогам адміністрації УВП, передбачає вжиття таких запобіжних заходів, що перешкоджають поширенню в місцях позбавлення волі цього виду злочинів та формуванню типових рис цих категорій злочинців¹.

У свою чергу, нейтралізація цих детермінант, виходячи з етимологічного змісту цього слова², – це діяльність по послабленню їх дій або припиненню взагалі.

Знову ж таки, якщо враховувати зміст слова «усувати»³, то запобіжну діяльність по усуненню детермінант злісної непокори вимогам адміністрації УВП можна уявити як теоретичну модель, як таку, що послаблює або ліквідує причини і умови даного виду злочинів⁴.

¹ Великий тлумачний словник української мови/уклад. О. Єременко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. С. 506.

¹ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 26.

² Великий тлумачний словник української мови... С. 418.

³ Там само, с. 661.

⁴ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб... С. 27.

Отримання кримінологією наукових знань про злочинність, особу злочинця, кримінальну детермінацію має на меті належне забезпечення щодо розробок і впровадження у практику боротьби зі злочинністю оптимальних заходів щодо запобігання злочинності в Україні (за висловленням Вольтера, запобігання злочинності є справжньою юриспруденцією у громадянському суспільстві)¹. Не менш слушною з цього приводу є й позиція С. І. Нежурбіди, який вважає, що кожен учений, починаючи досліджувати явище, намагається дати його визначення, з якого би випливало розуміння цього явища серед інших¹.

У свою чергу, практичне значення виведеного поняття «запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП» виражається тим, що у ньому чітко визначені: а) головні напрями цієї діяльності; б) її правові засади; в) суб'єкти та об'єкти запобіжного впливу – що в кінцевому підсумку, дало змогу по-новому підійти до з'ясування ознак складу злочину, закріпленого в ст. 391 КК України, та на доктринальному рівні сформулювати нову редакцію зазначеної кримінально-правової норми, з урахуванням реальних можливостей її застосування на практиці.

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 11.

¹ Нежурбіда С. І. Кримінологічне вчення про причинність злочинності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. С. 386.

Питання для самоконтролю

1. Яка мета та предмет запобігання злочинам як різновиду соціально-профілактичної діяльності?

2. Які аналоги терміну «запобігання злочинам» вживаються у нормативно-правових актах та науковій літературі?

3. Що означає термін «запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установ виконання покарань»?

4. Які системоутворюючі ознаки складають зміст поняття «запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установ виконання покарань»?

5. Хто може бути суб'єктом злочину, що стосується злісної непокори вимогам адміністрації УВП?

6. Як поділяються заходи по запобіганню злочинам за обсягом (масовістю охоплення), спрямованістю та видом?

7. В яких нормативно-правових джерелах визначені правові засади запобігання злочинам, включаючи й злісну непокору вимогам адміністрації УВП?

8. Яким чином поділяються детермінанти злочинності у місцях позбавлення волі?

9. Що означає термін «діяльність по перешкоджанню дії детермінант злочинності в УВП, включаючи й злісну непокору вимогам адміністрації УВП»?

10. В чому полягає практичне значення поняття «запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установ виконання покарань»?

1.3. Міжнародно-правові підходи щодо запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установ виконання покарань

Загальновідомим у науці є висновок про те, що наука жодної держави не може розвиватися лише на основі інформації, що отримується в межах власної правової системи. Саме тому порівняльне правознавство видить правову науку з партикулярного становища, що перешкоджає її розвитку, на міжнародний рівень¹.

Цей висновок є актуальним і щодо питань, пов'язаних із запобіганням злісної непокори засуджених законним вимогам адміністрації УВП, враховуючи, що проголошений Україною євроінтеграційний напрям розвитку передбачає в якості однієї з основних умов приведення національного законодавства до демократичних стандартів, визначених європейською спільнотою².

На думку окремих дослідників, в умовах глобальної інтеграції економічного, політичного, інформаційного й культурного простору сучасного світу, сучасниками якої всім сьогодні доводиться бути, так само відбувається й збільшення та взаємозбагачення наукової думки, генерованої осередка-

¹ Корчевна Л. Українське право і романо-германська традиція// *Право України*. 2004. № 5. С. 19.

² Басай В. Д., Фріс П. Л., Стадніченко С. Л. Порівняльне кримінальне право Республіки Польщі та України у контексті Європейського Союзу. Івано-Франківськ: Ополь; 2007. С. 5.

ми науковців різних країн світу¹. Більше того, в умовах глобалізаційних процесів ХХІ ст. проблеми, зокрема, виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк доцільно, на переконання М. С. Пузирьова, розглядати не тільки в межах однієї правової системи, а й порівняно із кримінально-виконавчим законодавством і практикою його застосування в інших державах¹.

У цьому контексті, служною є позиція М. В. Буроменського, який вважає, що порядок і правила національної імплементації норм міжнародного права знаходяться в Україні на рівні наукових доктринальних явищ і переконань. Її види і засоби також мають доктринальне тлумачення. Саме з національною імплементацією норм міжнародного права пов'язана практика так званого «галузевого механізму» в українському законодавстві, а також інкорпорація норм міжнародних договорів України в акти українського законодавства².

У наукових колах активно розробляється дві основні концепції співвідношення міжнародного і

¹ Мошак Г. Г. Розвиток кримінологічної науки у ФРН і в Україні (за матеріалами досліджень науковців Ін-ту вивч. пробл. злочинності НАПрН України): монографія. Київ: Ред. журн. «Право України», Харків: Право, 2013. С. 6.

¹ Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 7.

² Буроменський М. В. Українська доктрина співвідношення міжнародного і національного права//*Правова доктрина України: у 5-т.* Харків: Право, 2013. Т. 2: Публічна правова доктрина України/Ю. П. Битяк, Ю. Г. Бараш, М. П. Кучерявенко та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка. С. 661–662.

національного права: моністична та дуалістична¹. Зміст першої із них полягає у визначенні існування єдиної системи права, складовими якої є міжнародне і національне право. При такому підході відсутня потреба у закріпленні спеціальних юридичних механізмів застосування міжнародного права на національному рівні, але при цьому пріоритет має або міжнародне, або національне право на підставі чого в науці виділяють два різновиди моністичної теорії: а) доктрину примату міжнародного права; б) доктрину внутрідержавного права¹.

На сьогодні в Україні домінуючою, включаючи й сферу виконання покарань, є все-таки дуалістична теорія, яка визначає самостійний характер цих двох систем, наявність у кожної із них власних джерел і механізмів реалізації права. Відповідно до змісту даної теорії необхідною умовою трансформації норми міжнародного права у внутрішньодержавну систему та її введення в дію на національному рівні зазвичай є видання відповідного правового акту². Показовим у цьому сенсі, є прийняття 8 квітня 2014 р. Закону України «Про приведення умов відбування покарання засудженими до позбавлення волі до Європейських стандартів»³ та одночасно, не ратифікація досі в нашій державі,

¹ Теорія держави і права: підруч. для ауд. юрид. вищ. навч. закл./ за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. С. 185.

¹ Там само.

² Там само.

³ Про приведення умов тримання засуджених до позбавлення волі до Європейських стандартів: Закон України від 8 квітня 2014 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 23. Ст. 867.

зокрема Європейських в'язничних правил, яких і були відображені у цьому Законі¹.

Щодо норм міжнародного права у сфері виконання покарань, то у них закріплено декілька підходів, які стосуються засуджених до позбавлення волі, що злісно порушують вимоги режиму відбування. Зокрема, у п. 57 Мінімальних стандартних правил поведження із засудженими зазначено, що ув'язнення та інші заходи, які ізолюють правопорушника від навколишнього світу, завдають йому страждань, вже тому, що вони відбирають у нього право на самовизначення, оскільки позбавляють свободи. Тому, крім випадків, коли сегрегація (відокремлення) видається виправданою або коли цього вимагає дисципліна, в'язнична система не повинна поглиблювати страждань, що випливають з такого становища¹.

Цікавим у цьому сенсі є положення, що закріплені в п. 58 цих Правил, а саме: метою і виправданням присуду до ув'язнення або до позбавлення свободи є в кінцевому підсумку захист суспільства та запобігання злочинам, що загрожують йому. Цієї мети можна досягти лише тоді, коли після відбуття терміну покарання і повернення до нормального життя в суспільстві правопорушник ви-

¹ Європейські пенітенціарні правила: Рекомендація Ради Європи R(2006)2. Донецьк: Донецький Меморіал, 2010. 32 с.

¹ Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями: прийняті I Конгресом ООН з профілактики злочинності і поведження із засудженими 30.08.1955//Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поведження з в'язнями. Київ: АННА-Т, 2008. С. 30.

являється не тільки готовим, а й здатним підкоритися закону та забезпечити своє існування. При цьому, як це витікає із змісту п. 59 зазначених Правил, для досягнення даної мети установа зобов'язана використати всі виправні, виховні, моральні та духовні сили і види допомоги, якими вона володіє і які вважає придатними, застосовуючи їх з урахуванням потре, перевиховання кожного засудженого. Крім цього, втілення цих принципів потребує індивідуального підходу до засуджених, а відповідно, і наявності гнучкої системи класифікації їх по групах, тому бажано, щоб такі групи розміщувались в окремих закладах, які підходять для роботи з кожною з груп (п. 63 ч. 1 Правил). Більш того, у цих закладах не обов'язково вживати однакових заходів безпеки для кожної групи. Бажано навіть градулювати суворість цих заходів залежно від групи (п. 63 ч. 2 Правил).

У п. 65 зазначених Правил з цього приводу вказано, що в поводженні з особами, засудженими до тюремного ув'язнення чи іншої надійної міри покарання, слід прагнути, враховуючи тривалість терміну, який вони відбувають, прищеплювати їм бажання підкорення законом і забезпечувати своє існування після звільнення.

Для досягнення зазначеної у цих Правилах мети в кожній установі здійснювалася класифікація засуджених, метою якої є їх відокремлення від тих, хто в силу свого злочинного минулого або негативних для характеру може шкідливо на них впливати, а також розподіл цих осіб на категорії, що полегшувало б роботу з ними, спрямовану на

повернення їх до життя в суспільстві (п. 67). При цьому роботу з різними категоріями засуджених слід вести по можливості в різних закладах або різних відділеннях одного й того ж закладу (п. 68 Правил).

Виходячи з проведеного аналізу, можна констатувати, що з метою запобігання правопорушень з боку засуджених до позбавлення волі, включаючи й випадки злісної непокори, у Мінімальних стандартних правилах поведження із засудженими передбачено комплекс різноманітних заходів виправного, у тому числі дисциплінарного, та іншого характеру, крім кримінально-правового захисту, які спрямовані для досягнення мети покарання, визначеного судом. Додатковим аргументом з цього приводу виступають ті положення зазначених Правил, що стосуються питань застосування до засуджених заходів дисциплінарного стягнення (пункти 27–32). Так, у п. 30 Правил вказано, що покарання можна накладати тільки відповідно до такого закону чи такого розпорядження, причому кожен в'язень не повинен піддаватися повторному покаранню за одну і ту саму провину. При цьому, покарання що передбачає сурове ув'язнення можна накладати лише після огляду засудженого лікарем, який зобов'язаний письмово підтверджувати що ця особа здатна перенести таке покарання (п. 32 Правил)¹.

¹ Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 р. № 2186/5//Офіц. вісн. України. 2015. № 4. Ст. 88.

Аналогічні підходи визначені також в Європейських пенітенціарних правилах (далі – ЄПП)¹. Так, в преамбулі цих Правил зазначено, що ніхто не повинен бути позбавлений волі, окрім випадків, коли це є заходом останнього вжитку, та у визначеному законом порядку. При цьому режим утримання всіх засуджених повинен передбачати збалансовану програму заходів (п. 25.1 Правил), а внутрішній розпорядок має бути організований в пенітенціарних установах з урахуванням вимог режиму, безпеки та дисципліни з одночасним наданням засудженим умов утримання, які забезпечують людську гідність та повне виконання програми заходів відповідно до Правил 25 (п. 49).

У цьому контексті звертає на себе увагу п. 51.1.4 зазначених Правил, відповідно до якого кожен засуджений зобов'язаний утримуватися в режимних умовах, які відповідають рівням ризику, та п. 52.2, у якому вказано, що мають бути розроблені процедури, які забезпечують безпеку засуджених, персоналу пенітенціарної установи та всіх відвідувачів, та які зменшують до мінімуму ризик насильства та інших подій, які несуть загрозу безпеці.

Для запобігання злочинам і правопорушенням з боку засуджених в кожній УВП передбачено встановлення спеціальних заходів суворого режиму або безпеки, які повинні вживатися тільки у виключних обставинах (п. 53.1 Правил). Більш того, повинні існувати ясні процедури, яких необ-

¹ Європейські пенітенціарні правила: Рекомендація Ради Європи R(2006) 2. Донецьк: Донецький Меморіал, 2010. 32 с.

хідно дотримуватися при застосуванні таких заходів щодо будь-якого засудженого (п. 53.2). При цьому характер будь-яких таких заходів, тривалість та підстави для їхнього застосування мають бути визначені в національному законодавстві (п. 53.3), а застосування цих заходів у кожному випадку обов'язково мають ухвалюватися повноважним органом на конкретно визначений термі (п. 53.4). Такі заходи, як це витікає із змісту п. 53.6 ЄПП, повинні вживатись щодо окремих осіб, а не груп ув'язнених.

Важливими є положення п. 55 цих Правил, а саме: діяння яке припускається злочинним, та здійснене в пенітенціарній установі, розслідується в такий самий спосіб як і на волі, і щодо нього має бути заведена справа відповідно до національного законодавства. З цього можна зробити висновок, про те, що на свободі притягнення засуджених до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК України з точки зору ЄПП є правомірним.

Поряд з цим, у зазначених Правилах є такі положення, які мають дещо інший зміст, що стосується даної проблематики засудження. Так, у п. 56.1 ЄПП визначено, що дисциплінарні процедури мають розглядатися на надзвичайні заходи, позаяк дисциплінарним порушенням може вважатися тільки поведінка, яка може загрожувати внутрішньому розпорядку, режиму або безпеки (п. 57.1). При цьому будь-яке стягнення, накладене за результатами осуду за дисциплінарну провину, має відповідати національному законодавству (п. 60.1), а суворість будь-якого стягнення має

бути пропорційне порушенню (п. 60.2). Засуджений і в такому випадку, як це зазначено в п. 63 ЄПП, не повинен каратися двічі за вчинення того самого діяння або вчинку.

З точки зору змісту запобіжної діяльності по ст. 391 УУ України, практичне значення мають ті положення, що визначені в п. 74 ЄПП, а саме: особлива увага повинна приділятися організації стосунків між засудженими та персоналом установи, який працює в безпосередньому контакті з ними, а також п. 75 цих Правил, у яких зазначено, що персонал зобов'язаний своїм поведінням і виконанням своїх обов'язків завжди позитивно впливати на засуджених та викликати в них повагу. Важливими у цьому контексті є положення п. 77 ЄПП, відповідно до яких при підборі нового персоналу адміністрації пенітенціарної установи має приділяти підвищену увагу вимогам чесності, гуманності, володінню професійними навичками та особистої здатності до виконання складної роботи, яка від нього вимагатиметься.

Такими ж змістовно орієнтованими на запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП є й положення п. 81.3 ЄСП у яких мова ведеться про те, що персонал, який працює з особливими групами засуджених, як от: з іноземними громадянами, жінками, малолітніми або психічно хворими засудженими, має проходити спеціалізовану підготовку, яка відповідає особливому характеру роботи. При цьому курс підготовки всіх працівників має включати вивчення міжнародних і регіональних документів і норм у сфері прав людини, особ-

ливо Європейської конвенції з прав людини та Європейської конвенції по запобіганню катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання, а також вивчення застосування Європейських пенітенціарних правил (п. 81.4).

I, накінець, як це витікає із змісту п. 102.1 ЄПП, режим для засуджених має бути спрямований на те, щоб вони вели відповідальний спосіб життя без вчинення злочинів з урахуванням того, що позбавлення волі саме по собі є покаранням, і тому режим для цих осіб не повинен збільшувати страждання, заподіяні ув'язненням (п. 102.2 Правил). Саме тому, особлива увага має приділятися складанню планів відбування покарання та режимів для засуджених до довічного позбавлення волі та до тривалих строків ув'язнення (п. 102.8 ЄПП).

Отже, на відміну від міжнародних стандартних правил поводження із засудженими¹, ЄПП передбачають два шляхи боротьби із злісною непокорю засуджених в УВП, саме: а) притягнення їх до кримінальної відповідальності, якщо це передбачено національним законодавством (зокрема, ст. 391 КК України); б) притягнення таких засуджених до дисциплінарної відповідальності, включаючи переведення на більш суровий режим відбування даного покарання (пункти 56.1, 60.5 ЄПП).

¹ Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями: прийняті I Конгресом ООН з профілактики злочинності і поводження із засудженими 30.08.1955//Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями. Київ: АННА-Т, 2008. С. 18–36.

Серед інших міжнародно-правових актів, що мають пряме відношення до вказаної проблематики, можна назвати Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі¹. Зокрема, у п. 1 цих Правил зазначено, що тюремне ув'язнення до неповнолітніх має застосовуватись лише як крайній засіб. Більш того, це покарання, як це витікає із п. 2 Правил, повинно застосовуватись до вказаних осіб на протязі мінімально необхідного періоду часу. При цьому воно має обмежуватись виключними випадками для виконання вироку суду та з обов'язковим обліком сприяючих умов і обставин.

Звертає на себе увагу розділ «І» зазначених Правил, у якому визначено порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності. Так, у п. 66 Правил встановлено, що всі дисциплінарні заходи і процедури мають забезпечувати інтереси безпеки і збереження порядку та відповідати завданням збереження невід'ємної гідності неповнолітніх та основній меті утримання у виправних колоніях, а саме: розвитку почуття справедливості, самоповаги та поваги основних прав кожної людини. Більш того, всі дисциплінарні заходи, що включають у себе жорстоке, негуманне чи таке, яке принижує людську гідність, поводження, у тому числі тілесні покарання, поміщення в карцер, суворе або одиночне ув'язнення або будь-яке покарання, яке

¹ Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі: резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 45/113 від 14.12.1990// *Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями*. Київ: АННА-Т, 2008. С. 98–117.

може нанести шкоду фізичному або психічному здоров'ю неповнолітнього, мають бути суворо заборонені (п. 67 Правил).

З цього можна зробити висновок, що притягати неповнолітніх засуджених до кримінальної відповідальності за злісну непокору адміністрації УВП (при тій диспозиції, яка зокрема, закріплена в ст. 391 КК України) не можна, позаяк щодо останніх не застосовуються такі покарання, як поміщення в одиночну камеру, карцер чи ПКТ.

В інших міжнародно-правових актах у тій чи іншій мірі мова також ведеться про недопустимість застосування до засуджених у виді дисциплінарного стягнення утримання в одиночній камері чи ПКТ, яке є преюдицією (правовою передумовою¹) для притягнення цих осіб до кримінальної відповідальності за злісну непокору адміністрації УВП², а саме – у:

1) п. 7. Основних принципів поведження із засудженими, в якому зазначено, що слід докладати і заохочувати зусилля для скасування одиночного утримання і обмеження його застосування³;

2) принципі ЗоЗводу принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню в

¹ Булько А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, перераб., испр. Москва: Мартин, 2010. С. 465.

² Кримінальне право України. Особлива частина: альбом схем: навч. посіб. Київ: Алерта, 2015. С. 475–476.

³ Оновні принципи поведження із засудженими: Резолюція № 45/111 Генеральної Асамблеї ООН 14 грудня 1990 р. // *Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поведження з в'язнями*. Київ: АННА-Т, 2008. С. 96–97.

будь-якій формі, зміст якого полягає у тому, що представляє собою дисциплінарне провадження під час ув'язнення, вид і тривалість дисциплінарного покарання, яке може бути застосовано, а також влада, в компетенції якої входить призначення такого покарання, зобов'язані точно визначити у належних чином опублікованих законах або у встановлених у відповідності із законом правилах¹;

3) п. 41 Рекомендації R (2006) від 27.09.2006, 13 Комітету Міністрів державами-членами Ради Європи щодо застосування тримання під вартою, у яких воно відбувається, і запровадження гарантій від зловживань, в якому, визначено наступне: жодне дисциплінарне покарання особи, що тримається під вартою, не повинно призводити до продовження тримання під вартою²;

4) п. 6 Рекомендації від 24.09.1982, 17 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи стосовно системи ув'язнення чи поводження з небезпечними злочинцями, в якому зазначено, що в кожній державі слід мати систему постійного нагляду для того, щоб термін, проведений в місцях позбавлення

¹ Свод принципів захисти всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме: Резолюция № 43/173 Генеральной Ассамблеи ООН 9 декабря 1988 года//*Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями*. Київ: АННА-Т, 2008. С. 75–85.

² Рекомендація R (2006) 13 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо застосування тримання під вартою, умов, у яких воно відбувається, і запровадження гарантій від зловживань: Ухвалена Комітетом Міністрів 27.09.2006//*Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями*. Київ: АННА-Т, 2008. С. 393–416.

волі суворого режиму, і рівень заходів безпеки, що застосовуються, не перевищували необхідних¹;

б) ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950, у якій зазначено, що ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями¹;

б) ст. 11 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання, у якій говориться про те, що кожна держава-сторона розглядає правила, інструкції, методи і практику щодо допиту, а також умови тримання під вартою й поведження з людьми, які піддані будь-якій формі арешту, затримання чи ув'язнення на будь-якій території, що перебуває під юрисдикцією, з тим, щоб не допустити жодних випадків катувань²;

¹ Рекомендація R (82)17 от 24.09.1982 Комітета Міністрів Союзу Європи странам-участницям относительно системы заключения и обращения с опасными преступниками//*Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поведження з в'язнями*. Київ: АННА-Т, 2008. С. 274–275.

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.//*Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поведження з в'язнями*. Київ: АННА-Т, 2008. С. 219–234.

² Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання: резолюція № 39-46 Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1984 р.//*Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поведження з в'язнями*. Київ: АННА-Т, 2008. С. 63–69.

7) інших нормативно-правових актах міжнародного права, що стосуються сфери виконання покарань (Загальна декларація прав людини (статті 11, 29); Міжнародний пакт про громадські та політичні права (статті 5, 9, 11, 14, 15); Декларація про захист всіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання (статті 1, 5) та ін.)¹.

Отже, якщо узагальнити зміст проаналізованих та тих, міжнародно-правових актів, що стосуються питань боротьби із злісною непокорою засуджених у місцях позбавлення волі, то їх можна поділити на три основні групи:

а) на ті норми міжнародного права, які носять загальний характер та не визначають пряму заборону чи дозвіл щодо притягнення засуджених до кримінальної відповідальності за вчинення зазначеного злочину в ході відбування покарання у виді позбавлення волі (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання; ін.);

б) на норми, що рекомендують обмежуватись у таких випадках заходами дисциплінарного впливу та безпеки (Рекомендація R(82) 17 від 24.09.1982 р. стосовно системи ув'язнення чи поведження з не-

¹ Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поведження з в'язнями. Київ: АННА-Т, 2008. С. 502.

безпечними злочинцями, Рекомендація R (2006) від 27.09.2006 р.; Основні принципи поводження із засудженими та ін.);

в) на норми в яких допускається притягнення до кримінальної відповідальності засуджених до позбавлення волі у ході відбування цього покарання, якщо це передбачено національним законодавством (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Звод принципів захисту всіх осіб які піддаються затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі; Мінімальні стандартні правила поводження із засудженими; ін.).

По такому ж шляху, враховуючи зазначені вище норми міжнародного права та взяття на себе міжнародні зобов'язання, пішли й закордоні держави. При цьому на сьогодні, виходячи з результатів вивчення наукової літератури¹, останніх дисертаційних розробок², та зібраних емпіричних матеріалів, склалось декілька підходів з означеної проблематики дослідження, а саме:

1. Перший підхід пов'язаний з тим, що в деяких державах (США, Великобританія, Франція, ФРН, ін.) кримінальна відповідальність за злісну непокору засуджених адміністрації УВП відсутня. За вчинення таких правопорушень передбачена

¹ Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 514 с.

² Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 289 с.

дисциплінарна відповідальність або переведення засудженого на більш суворий рівень безпеки чи режим відбування покарання у виді позбавлення волі¹.

І це при тому, що наприклад, США і за абсолютною, і за відносною (у розрахунку на 100 тис. населення) кількістю осіб, засуджених до покарань, пов'язаних із позбавленням волі, посідають перше місце у світі¹.

Як встановив М. С. Пузирьов, особи, які відносяться до категорії злісних порушників та виявляють надзвичайну агресію, утримуються у виправних умовах максимального («maximum security») та супермаксимального («supermaxsecurity») рівень безпеки².

Аналогічні заходи кримінально-виконавчого (пенітенціарного) впливу застосовуються в тих державах, які умовно ввійшли в першу групу.

2. Другий підхід стосується тих держав, які передбачили кримінальну відповідальність засуджених до позбавлення волі за вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП (Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Республіка Молдова, ін.).

¹ Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. С. 65–70.

¹ United States of America//*World Prison Brief data*. URL: <http://www.prison-studies.org/country/united-states-america> (дата звернення 19.08.2018).

² Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 247.

Поряд з цим варто зазначити, що у кримінальному законодавстві цієї групи держав передбачено ряд особливостей, які відрізняють диспозицію даного злочину від аналогічної норми права, що зазначено в ст. 391 КК України, а саме:

а) у Республіці Білорусь до кримінальної відповідальності можна притягати лише засуджених до позбавлення волі, на відміну від КК нашої держави, де суб'єктом зазначеного злочину може бути й особа, засуджена до обмеження волі¹;

б) у КК Республіки Білорусь (ст. 411) передбачені кваліфікуючі ознаки злісної непокори (засуджений за тяжкий або особливо тяжкий злочин, та особа, яка допустила особливо небезпечний рецидив), чого немає в ст. 391 КК України;

в) у Республіці Узбекистан у КК (ст. 221), як в назві, так і в диспозиції статті відсутня така ознака непокори засуджених як «злісність», а сама норма закріплена в розділі «Злочини проти порядку Управління»² (в іншому по змісту цей склад злочину є аналогічним з КК Республіки Білорусь)³;

г) у КК Республіки Казахстан (ст. 360) також відсутня ознака злісної непокори вимогам адміністрації УВП, а також вказівка про дисциплінарну преюсдикцію⁴.

¹ Уголовный кодекс Республики Беларусь: принят 2 июня 1999 г. URL: <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=101163>

² Уголовный кодекс Республики Узбекистан: принят 22 сентября 1994 г. URL: <http://lex.uz/pages/getpage.aspx?Lastid=111457>

³ Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. С. 74–75.

⁴ Уголовный кодекс Республики Казахстан: принят 3 июля 2014 г. URL: <http://play/google/com/store/apps/details?id=kamondimon.com.KodeKs>

Крім цього, у КК Республіки Казахстан за вчинення даного злочину передбачено відповідальність засуджених до позбавлення волі, які відбувають покарання у виховних і виправних колоніях та тюрмах, а також осіб, які відбувають покарання у колоніях поселеннях¹, тобто зазначена норма де-що схожа зі ст. 391 КК України по суб'єктах злочину, але відміна по тому, що передбачає зазначену кримінальну репресію щодо неповнолітніх.

Ст. 360 КК Республіки Казахстан передбачає також кваліфікуючі ознаки даного злочину (групова або організована непокора; умисне спричинення засудженим собі будь-якої шкоди);

г) у Республіці Молдова КК (ст. 321) передбачає відповідальність тільки за непокору, але при цьому вважає такою й бездіяльність засудженого², чого немає в ст. 391 КК України.

Крім цього, цей Кодекс непокорою вважає тільки такі дії, якщо вони були пов'язані з насильством щодо адміністрації пенітенціарної установи, відносячи до суб'єктів тільки засуджених до позбавлення волі. Не вказана в диспозиції ст. 321 Республіки Молдови також вказівка на дисциплінарну преюдицію, а також кваліфікуючі ознаки даного злочину³.

¹ Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. С. 76.

² Уголовный кодекс Республики Молдовы. URL: http://criminology.md/books/comentarii_cod_penal_rus.pdf

³ Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань... С. 78.

3. Третій зарубіжний підхід з питань боротьби із злісною непокорою засуджених у місцях позбавлення волі пов'язаний з тим, що склад даного злочину в якості окремої статті Кодексу не передбачений, а включений у диспозицію: тієї кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за перешкоджання діяльності установ утримання під вартою або установ позбавлення волі або за дезорганізацію такої діяльності¹.

Показовою у цьому сенсі є ст. 378 КК Грузії², яка сформована саме по такій конструкції. Поряд з цим, зазначена норма має ще декілька відмінностей від ст. 391 КК України, які звертають на себе увагу з огляду удосконалення вітчизняного правового механізму з питань запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП, а саме:

а) в одній статті КК об'єднано декілька суспільно-небезпечних діянь, вчинення яких тягне кримінальну відповідальність (непокоря співробітнику установи утримання під вартою або установи позбавлення волі; насильство по відношенню себе та інших осіб; погроза спричинення смерті; нанесення шкоди здоров'ю або майну співробітнику або його близьким родичам у зв'язку із службовою діяльністю; інше перешкоджання діяльності цієї установи; дезорганізація такої діяльності) що є недопустимим з огляду техніки побудови правових

¹ Бондарева К. В. Злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. С. 78.

² Уголовный кодекс Грузии: принят 22 июля 1999 г. URL: <http://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf>

норм¹ та вимог, що пред'являються до родового та безпосереднього об'єктів злочину²;

б) диспозиція цієї статті КК не передбачає такої ознаки складу злочину, як злісність;

в) потерпілим від даного злочину може бути також ув'язнений під варту та засуджений;

г) у диспозиції відсутня вказівка на дисциплінарну преюдицію;

г) серед кваліфікуючих ознак (а стаття передбачає аж п'ять частин) числиться особа, яка засуджена за тяжкий або особливо тяжкий злочин, а також інші ознаки, мова про які велась вище, тобто ст. 378 КК Грузії закріпила в диспозиції фактично всі підходи, які сформувались у кримінальному законодавстві зарубіжних країн, що стосуються боротьби із злісною непокорою засуджених до позбавлення волі;

д) розпочинаючи з першої до п'ятої частини ст. 378 КК Грузії, кожна з них передбачає надзвичайно жорсткі, а остання (ч. 5) – від 10 до 15 років позбавлення волі³, з огляду норм міжнародного права, є неприпустимим, позаяк, перетворює, зокрема позбавлення волі на безстрокове (а, той довічне).

¹ Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права: підручник/заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. С. Кельмана. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2018. С. 425.

² Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студ. юрид. вузів і ф-тів/Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Бенківський та ін. Київ: Юрінком Інтер, 1997. С. 129–131.

³ Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. С. 79.

Така практика є відомою за кордоном.

Так у Швейцарії як, власне, й у ФРН, одним із заходів кримінально-правового характеру, що закріплені в законі, є такий інститут, як невизначене ув'язнення («indefinite incarceration»), відповідно до якого суд для засудженого не встановлює кінцевий термін позбавлення волі – таким є остаточне виправлення особи, ступінь якого визначає адміністрація виправної установи¹.

Як видається, і це підтверджується результатом спеціальних наукових досліджень², зазначених підходів законодавців Грузії та інших колишніх республік СРСР, до вирішення проблем, пов'язаних із непокорою засуджених до позбавлення волі обумовлених не тільки спільним і історичним законодавчим досвідом³, так і проектом Модельного кодексу КК Союзу незалежних Держав, який розроблявся з метою уніфікації кримінально-правових норм національних КК⁴.

Правильним у зв'язку з цим є висновок, який зробив О. О. Житний, а саме: перед владою країни та фахівцями, на знання й досвіду яких спирається

¹ Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 200.

² Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. С. 80.

³ Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ–ХХ ст.): навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. 408 с.

⁴ Горшкова Н. А. Нарушение деятельности учреждений обеспечивающих изоляцию от общества: уголовно-правовое исследование: монография/под ред. А. И. Чугаева. Москва: Проспект, 2013. С. 151–152.

вітчизняний законодавець, постає складне завдання: забезпечити відповідність законодавства України та окремих його галузей міжнародному праву, не зруйнувати при цьому існуючий національний механізм правового регулювання суспільних відносин¹.

Проведений аналіз міжнародно-правових актів у сфері виконання покарань та вивчення зарубіжної практики з питань, що стосуються злісної непокори вимогам адміністрації УВП, дає підстави констатувати наступне:

1. Міжнародно-правові джерела не заперечують, але й не заохочують та не вітають ті держави, які встановлюють додаткові кримінальні репресії у виді відповідальності за ці злочини. Основний лейтмотив зазначених норм міжнародного права зводиться до того, щоб своєчасно вживати комплекс виправних, соціальних, правових та інших заходів, спрямованих на запобігання з боку засуджених вчинення рецидивних злочинів, до яких, як це витікає із змісту ст. 34 КК України, відноситься й ст. 391 «Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань».

2. Зарубіжний досвід застосування кримінально-правових норм, які мають суспільні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням злісної непокори (і, просто, непокори), також є неоднозначним. Зокрема, у так званому Дальньому зарубіжжі (США, Великобританія, ФРН, Франція, ін.) проб-

¹ Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз): монографія. Харків: Одиссей, 2013. С. 11.

леми непокори засуджених, включаючи й злісну, вирішуються на рівні пенітенціарного (кримінально-виконавчого) законодавства шляхом застосування крайніх заходів дисциплінарного характеру та переведення правопорушників на більш суворий рівень безпеки в УВП.

Поряд з цим, серед кримінально-правових заходів, спрямованих на запобігання рецидиву, у деяких державах (Швейцарія, ФРН) передбачені безстрокові терміни ув'язнення, які покликані стримувати у тому числі й випадки, непокори засуджених вимогам адміністрації УВП.

У той самий час, у колишніх республіках СРСР, за виключенням Російської Федерації, в якій кримінальна відповідальність за злісну та просту непокору засуджених відсутня¹, кримінально правові репресії, що застосовуються за вчинення даного злочину, є надзвичайно жорсткими з огляду існуючих у теорії права принципів кримінального права (гуманізму; економії; кримінальних репресій; демократизму, тощо)², позаяк передбачають як відповідальність неповнолітніх, так, і інших категорій засуджених (осіб, які утримуються колоніях-поселеннях). Крім цього, у більшості пострадянських державах кримінальна відповідальність передбачена за просту, а не за злісну

¹ Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. С. 71–72.

² Гришук В. К. Філософське-правове розуміння відповідальності людини: монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Хмельницький: Хмельн. ун-т управління та права, 2013. С. 611–664.

непокору засуджених та без дисциплінарної прерюдикції, що, в певній мірі «оправдує» наявність у КК України ст. 391 у силу спільної історичної спадщини на рівні правової свідомості, правової культури та практики.

3. Визнаючи необхідність існування у чинному КК України відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, все-таки слід зауважити, що наявність у цьому такого суб'єкта злочину, як засуджений до обмеження волі, є безглуздим та таким, що суперечить як міжнародно-правовим актам, що стосуються виконання покарань, не пов'язаним з позбавленням волі¹, але й досвіду розвинутих (цивілізованих) держав світу, які вирішують ці питання на рівні норм пенітенціарного (кримінально-виконавчого) права.

Питання для самоконтролю

1. Які Ви знаєте дві основні концепції співвідношення міжнародного і національного права?

2. Які підходи закріплені в нормах міжнародного права у сфері виконання покарань щодо засуджених, які злісно порушують вимоги режиму відбування?

3. Які шляхи боротьби із злісною непокорю засуджених в УВП передбачено у Європейських пенітенціарних правилах?

¹ Мінімальні стандартні правила ООН, щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням («Токійські правила»): Резолюція № 45/110 від 14.12.1990 р. Генеральної Асамблеї ООН//Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями. Київ: АННА-Т, 2008. С. 86–95.

4. Чи можна притягати неповнолітніх засуджених до кримінальної відповідальності за злісну непокору адміністрації УВП?

5. На які групи можна поділити міжнародно-правові акти, що стосуються питань боротьби із злісною непокорою засуджених у місцях позбавлення волі?

6. Що Ви розумієте під інститутом «невизначене ув'язнення» («indefinite incarceration»)?

7. На що має бути спрямований режим для засуджених відповідно до положень Європейських пенітенціарних правил?

8. У яких державах відсутня кримінальна відповідальність за злісну непокору засуджених адміністрації УВП?

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження питань, що стосуються змісту запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань України

Розділ 2

Кримінологічна характеристика злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань

2.1. Поняття кримінологічної характеристики злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань

Як показує практика, будь-яка суспільна діяльність, включаючи й ту, що пов'язана із запобіганням злісної непокори засуджених до позбавлення волі вимогам адміністрації УВП, може досягнути поставленої мети, якщо вона належним чином визначена, скерована, організована та оптимально ресурсно забезпечена¹.

Одним із таких ресурсних засобів є кримінологічна характеристика злочинів, під якою в науці, в широкому аспекті, розуміють відомості про рівень, коефіцієнти, структуру та динаміку злочинів, опис особи тих, хто їх вчиняє, мотиви та цілі їх поведінки².

У більш вузькому змісті зазначену характеристику науковці тлумачать як стійкі відомості

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 358.

² Василевич В. Поняття кримінологічної характеристики насильницьких злочинів//*Право України*. 1997. № 12. С. 8–9.

про справній стан явища, повні та точні знання про рівень, структуру, динаміку, географію і ціну злочинних діянь, а також про осіб, які їх вчиняють, тобто нові відомості про справжній стан явища, повні та точні знання про нього для ефективної і науково обґрунтованої боротьби з конкретними злочинами¹. При такому підході, як обґрунтовано довів у своїх працях А. П. Закалюк, кримінологічна характеристика містить здебільшого видову кількісну кримінологічну інформацію, особливості якої можуть потребувати формування особливих (якісних) для цього виду злочинів кримінологічних знань, а, інколи, й додаткового (більш детального) теоретичного узагальнення у вигляді наукового вчення, теоретичної новели, умовно кажучи, міні-теорії². До таких особливостей злочинності в місцях позбавлення волі він, зокрема, відніс те, що рецидив (а, таким є вчинення злочину, ознаки якого визначені в ст. 391 КК України) допускається: 1) під час відбування покарання у виді позбавлення волі, тобто в умовах ізоляції особи від суспільства; 2) в установах, де особи, що вчинили злочини, перебували в умовах спеціального режиму виконання – відбування покарання, під постійним контролем і наглядом; 3) у середовищі інших засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі³.

¹ Василевич В. Поняття кримінологічної характеристики насильницьких злочинів//*Право України*. 1997. № 12. С. 83.

² Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології: теорія і практика. У 3-х кн. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. С. 5.

³ Там само, с. 594.

Поряд з цим, А. П. Закалюк слушно зауважив, що не дивлячись на те, що питання соціальної зумовленості кримінально-правової норми (ст. 391 КК України), безперечно становить інтерес науки кримінального права, все-таки слід мати на увазі, що відповідь на нього вона має знаходити не через включення його до свого предмету або пояснення соціологічною змістовністю останнього, а в кримінології, до предмету якої належить переважно, природа та сутність злочинності, виду злочинів і окремого злочину та суспільних заходів реагування на них, включаючи й кримінально-правові¹. У свою чергу, в процесі кримінологічного аналізу (характеристики) загальних теоретичних положень кримінології, на його переконання, можуть з'явитися теоретичні новоутворення, які, у свою чергу: а) на рівні більш високого наукового узагальнення мають відповідати, а, можливо, частково й розвивати загальні теоретичні положення кримінології, які в цьому значенні можна умовно іменувати «частковими»; б) в жодному разі не утворюють окремої теорії, відокремленої від загальної теорії кримінології, є видовою теоретичною інтерпретацією останньої, її частковою деталізацією, а тому не створюють теоретичного підґрунтя для виокремлення «видових кримінологій» з єдиної наукової галузі «кримінології», позаяк отримання кримінологічної характеристики видів злочинів – це не самоціль кримінології. Головне її завдання і науково-галузева мета – опрацювання

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології: теорія і практика. У 3-х кн. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. С. 14.

на підставі видової кримінологічної характеристики (інформації) наукових рекомендацій щодо системи, організації, суб'єктів, конкретних адресатів та заходів запобігання цьому виду злочинів¹.

Таке становище, як вірно з цього приводу зробили висновок деякі учені, ускладнює порівняння досліджень різних авторів, призводить до нечіткої характеристики складних елементів цієї наукової категорії². Це, у тому числі, привело до того, що на сьогодні в жодному нормативно-правовому акті немає закріпленого у виді дефініції поняття кримінологічної характеристики.

Результати спеціальних наукових досліджень, свідчать також про те, що при проведенні відповідних наукових розвідок учені використовують безліч понять, базовим з яких є «кримінологічна характеристика» окремої групи (видів) злочинів. При цьому висловлюються різні точки зору щодо її змісту та обсягу³.

Зокрема, Я. Б. Ястребов до елементів кримінологічної характеристики окремих видів злочинів відніс: а) просторово-часові параметри, включаючи місце вчинення окремо взятого злочину (виду) в загальній сукупності злочинів, зв'язки з іншими

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології: теорія і практика. У 3-х кн. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. С. 5.

² Корчовий М. М. Кримінологічні проблеми боротьби зі з'ясуванням, вчинюваням неповнолітніми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: КНУВС, 2000. С. 10–11.

³ Кримінологічна характеристика злочинів проти життя і здоров'я особи, що вчиняються неповнолітніми/кол. авт., за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Голіни. Харків: Кроссроуд, 2007. С. 12.

видами злочинів, основні тенденції його розвитку; б) особливості, що мають значення для розкриття детермінант злочинних проявів, до яких включаються і властивості, що передбачають відповідні особливості тих, хто вчинив злочин, криміногенні ситуації, характер взаємодії особистості та ситуації, обставини вчинення злочинів; в) особливості, що мають значення для запобігання злочинам¹.

У свою чергу, В. М. Кудрявцев та В. Є. Емінов виокремили три основні блоки кримінологічної характеристики: 1) кримінологічно значущі ознаки злочинів; 2) дані, що розкривають кримінологічну ситуацію вчинення таких злочинів; 3) ознаки, що визначають специфіку діяльності із запобігання злочинам². Аналогічну думку з цього приводу висловив й А. А. Алексєєв³.

Разом з тим, інші автори (О. Г. Кальман та І. А. Христин) у свій час були переконані, що кримінологічна характеристика злочинності – це сукупність статистично виражених ознак злочинності, окремих її видів та властивостей особистості злочинців, які використовують для наукового аналізу⁴. І. М. Даньшин, вважає, що зазначена науково-прикладна категорія має включати у себе

¹ Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений//*Вопросы борьбы с преступностью*. Москва: Юрид. лит., 1982. Вып. 37. С. 16.

² Криминология: учебник/под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрист, 2004. С. 292–293.

³ Алексеев А. И. Криминология: курс лекций. Москва: Щит. – М., 1999. С. 175–176.

⁴ Словарь криминологических и статистических терминов/сост. А. Г. Кальман, И. А. Христин. Харьков: Гимназия, ИИПП АПРН Украины, 2001. С. 43.

рівень, коефіцієнти, структуру та динаміку злочинів, виявлення загальних рис особистості тих, хто їх вчиняє, мотиви і цілі їх злочинної поведінки¹. Аналогічні підходи у зв'язку з цим висловлюють й інші дослідники (В. В. Голіна, В. П. Ємельянов, С. Ю. Лукашевич та ін.)².

Проте, навіть і зазначені доктринально виважені та виведені «моделі» кримінологічної характеристики злочинів (їх груп, видів тощо), як правильно зауважила А. С. Лукаш, не повністю відображають зміст кримінологічної характеристики, позаяк окремі види злочинів мають свою специфіку (як от, злісна непокора вимогам адміністрації УВП, про особливості вчинення якої мова велась вище), а названі в наукових розробках з цієї проблематики елементи цієї науково-практичної категорії здатні відобразити лише приблизний механізм і конкретну життєву ситуацію будь-якого злочину³. Більш того, на переконання С. С. Косенко, кримінологічна характеристика є невіддільною від аналізу та оцінки відносин; стосунків, які пов'язують злочинців, та їх жертв, що має особливе значення для певної групи злочинів⁴. В. Є. Емінов до зміс-

¹ Кримінологія: Особлива частина: навч. посіб./за ред. І. М. Даньшина. Харків: Право, 1999. С. 8–9.

² Кримінологічна характеристика злочинів проти життя і здоров'я особи, що вчиняються неповнолітніми/кол. авт., за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Голіни. Харків: Кроссруд, 2007. С. 13.

³ Лукаш А. С. Згвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та попередження: монографія/за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Голіни. Харків: Право, 2008. С. 111.

⁴ Косенко С. Поняття кримінологічної характеристики статевих злочинів щодо неповнолітніх//*Підприємство, господарство і право*. 2003. № 5. С. 105.

товних елементів даної характеристики включив: суспільну небезпечність злочину; обсяг; динаміку; інтенсивність; структуру; латентність; територіальний поділ певної (конкретно визначеної) категорії злочинів; тенденції вчинення злочинів (кількість потерпілих, розмір матеріальних і види моральних збитків; кримінологічних портрет особи злочинця; чинники-причини та умови)¹. У той самий час, Ю. В. Александров та С. М. Ушаков пропонують до змісту кримінологічної характеристики включити лише дані про їх структуру, динаміку, характеристику, особливості географії злочинів², з чим, напевно, можна погодитись, враховуючи, що при аналізі того чи іншого злочину в кримінології оперують такими додатковими оціночними показниками, як ціна злочинності, її топографія, характер тощо³.

На ще один аспект зазначеної проблеми таки варто звернути увагу, а саме: в науковому обігу, поряд з кримінологічною характеристикою злочинів, зустрічаються такі науково-практичні категорії, як «кримінологічний аналіз злочинів», «аналіз оперативної обстановки» тощо⁴. Біль того, в де-

¹ Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. Причины преступности в России. Криминологический анализ. Москва: НОРМА, 2006. С. 21–22.

² Кримінологія. Загальна та Особлива частина: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл./І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодед; за заг. ред. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2003. С. 54.

³ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 60.

⁴ Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології: теорія і практика. У 3-х кн. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. С. 55–59.

яких випадках учені ототожнюють їх передати через їх зміст, сутність кримінологічної характеристики¹.

Крім цього, тривалий час триває в науці й дискусія щодо співвідношення кримінально-правової та кримінологічної характеристики видів злочинів².

Всі зазначені та інші доктринальні підходи й були враховані при розробці поняття *«кримінологічна характеристика злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань»*, під якою розуміємо *узагальнені статистичні та науково обґрунтовані відомості кримінально-правового змісту про рівень, структуру, ціну, характер, географію та топографію даного злочину, а також про його детермінанти та про осіб, які їх вчиняють і потерпілих від зазначеної протиправної діяльності, що мають кримінологічне значення*.

Виходячи з цього, до системоутворюючих ознак, що складають зміст зазначеного поняття, варто віднести наступні:

1. Це узагальнені відомості:

Узагальнювати – це вчинити такі дії, які дають можливість досліднику чи іншому суб'єкту прийти до кінцевого висновку щодо з'ясування змісту того чи іншого соціального явища³.

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології: теорія і практика. У 3-х кн. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. С. 4–5.

² Там само, с. 11–12.

³ Энциклопедический словарь/гл. ред. Б. А. Введенский. Москва: Гос. науч. изд-во «Большая советская энциклопедия», 1954. К–П. С. 526.

В статистичній науці це слово вживається в контексті змісту словосполучення «статистичне зведення», яке означає упорядкування, систематизації і наукового оброблення первинного статистичного матеріалу для вивчення типових рис і закономірностей явищ та процесів, що вивчаються¹.

Отже, узагальнення у сенсі з'ясування змісту поняття «запобігання злісній непокорі адміністрації УВП» – це комплекс послідовних операцій по зведенню конкретних одиничних факторів, що стосуються даного злочину та які утворюють сукупність відомостей для виявлення притаманних типових рис і закономірностей явища, що вивчається (у даному випадку – діяльності по запобіганню зазначеному злочину).

Під відомостями в науковій літературі розуміють предмет будь-якої інформації² (в даному випадку це інформація, що стосується змісту запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП).

Інформація – це відомості про які-небудь події, чиясь діяльність і т. ін.; повідомлення про щось³.

Таким чином, під *узагальненими відомостями про злісну непокору вимогам адміністрації УВП варто розуміти комплекс послідовних операцій,*

¹ Правова статистика: підручник/Джужа О. М., Василевич В. В., Левченко Ю. О. та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2014. С. 131.

² Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн./відп. ред. С. С. Яценко. Київ: А.С.К., 2006. С. 216.

³ Великий тлумачний словник української мови/уклад. О. Єременко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. С. 282.

спрямованих на упорядкування, систематизацію та наукову обробку інформації, що стосується типових рис і закономірностей, які характеризують цей злочин у контексті всіх елементів кримінологічної характеристики.

2. Предметом узагальнення і вивчення мають бути лише офіційні статистичні відомості за ст. 391 КК України.

У даному випадку мова ведеться про так званий статистичний аналіз, тобто процес вивчення і порівняння отриманих цифрових даних поміж собою та іншими даними, що мають відношення до характеристики змісту злісної непокори вимогам адміністрації УВП¹.

Порядок, види та подання офіційної звітності про злочинність в Україні, включаючи й щодо зазначеного злочину, встановлений в Законі України «Про державну статистику»² та в інших нормативно-правових актах нашої держави³.

Враховуючи, що відповідно до вимог ч. 1 ст. 216 КПК України кримінальні провадження у сфері виконання покарань підслідні слідчим органам Національної поліції, то узагальнені офіційні відомості по ст. 391 КК України до органів державної статистики мають подавати посадові особи зазначеного правоохоронного органу.

¹ Правова статистика: підручник/Джужа О. М., Василевич В. В., Левченко Ю. О. та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2014. С. 252.

² Про державну статистику: Закон України від 17.09.1992 р. № 2614-ХІІ//Відомості Верховної Ради України. 1992. № 43. Ст. 608.

³ Правова статистика: підручник... С. 446–447.

У той самий час, виходячи з того, що центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань та пробації, є Міністерство юстиції України, узагальнені відомості про стан злочинності у сфері виконання покарань щорічно складає й цей державний орган, опубліковуючи, зокрема, їх у спеціальному інформаційному бюлетні¹.

При складанні кримінологічної характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП у цьому посібнику були використані саме зазначені джерела статистичної інформації (зокрема, інформація за 1991–2017 рр. включно), а також дані Єдиного реєстру досудових розслідувань, який на підставі ст. 214 КПК ведуть органи прокуратури, а також відомості судової статистики, що в узагальненому виді сформовані в Єдиному реєстрі судових рішень по кримінальних провадженнях.

3. Предметом узагальнення є також науково обґрунтована інформація, яка стосується змісту ст. 391 КК України.

Як з цього приводу зробив висновок А. П. Закалюк, кримінологічна інформація – це кримінологічно значуща інформація про об'єкти, які є предметом кримінології, тобто про злочинність і окремі злочини, особу злочинця, детермінацію злочинності та окремих злочинів, механізм їх вчинен-

¹ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. 34 с.

ня, включаючи потерпілого, а також запобігання злочинності¹.

Інформаційне забезпечення запобіжної діяльності, як в цілому в Україні, так і, зокрема, у сфері виконання покарань на сьогодні знаходиться на низькому рівні², позаяк потрібна для забезпечення цієї діяльності інформація, передусім про причини, умови, інші детермінанти злочинності, через що вона не піддається аналізу і не враховується при розробці та здійсненні заходів щодо удосконалення правового механізму боротьби із злочинністю, передусім на рівні запобігання злочинам. Крім цього, досі в Україні відсутня Державна автоматизована система кримінологічної інформації (ДАСКІ), на необхідності створення якої наполягає Національна академія правових наук України (НАПрНУ), елементи якої у свій час розробив О. Г. Колб³.

4. Відомості про злочин, вчинений за ст. 391 КК України, носить кримінально-правовий характер.

Мова в даному випадку ведеться про те, що предмет кримінологічно значущої інформації має не тільки чітко виражений кримінально-правовий зміст, позаяк співпадає в повному сенсі з предметом кримінології, але у свою чергу, визнача-

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 17.

² Там само, с. 363.

³ Колб О. Г. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх у слідчих ізоляторах МВС України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: УАВС, 1997. 20 с.

ється структурою об'єктів¹. При цьому кожному об'єкту зазначених відомостей має відповідати інформація про нього, що посідає відповідне місце в структурі кримінологічної інформації, з урахуванням окремих вимог, а саме: а) по-перше у переліку складових предмета кримінології, та у визначеній відповідно до нього структурі об'єктів даної інформації учені назвали лише укрупнені, так би мовити інтегровані їх структурні частини²; б) інформація про злочин, як і будь-яка інша інформація про певний об'єкт, весь час має деталізуватись, уточнюватись, загалом змінюватись, залежно від міри отримання відомостей про цей об'єкт, його вивчення, дослідження; в) по-третє, кримінологічна інформація, як і будь-яка інша соціальна інформація, є відображенням процесів, явищ, подій, що мають масовий прояв людської активності³.

У структурі кримінологічно значущої інформації, що характеризує зміст злісної непокори вимогам адміністрації УВП, пріоритетне місце займає кримінальна субкультура, яка є невід'ємною частиною життєдіяльності особи в місцях позбавлення волі⁴.

5. У змісті кримінологічної інформації, що стосується ст. 391 КК України, в обов'язковому по-

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології: теорія і практика. У 3-х кн. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. С. 17.

² Там само.

³ Там само, с. 17–18.

⁴ Боровик А. В., Колб О. Г. Тлумачний словник пенітенціарної лексики. Луцьк: СПД Галяк Ж. В.; друкарня «Волиньполіграф», 2018. С. 3–12.

ряду мають бути відображені рівень, структура, динаміка, ціна, характер, географія, типографія даного злочину та інші кримінологічно значущі відомості.

В кримінології під рівнем злочинності розуміють фіксовану в абсолютних величинах кількість зареєстрованих злочинів і осіб, які їх вчинили, в Україні цілком, чи в окремих її регіонах за певний період часу (зазвичай за рік)¹. Зокрема, у структурі пенітенціарної злочинності («злочинності у місцях позбавлення волі», т. ін.) щорічно злісна непокора засуджених вимогам адміністрації УВП має найвищу питому вагу². При цьому рівень даного злочину, як, власне, й інших аналогічних суспільно небезпечних і караних діянь, складається із (латентної) злочинності.

Кримінологічно значущою інформацією за ст. 391 КК України, є також те, що стосується рівня судимості, тобто кількості тих суб'єктів які вчинили зазначений злочин два і більше рази, або раніше засуджувались за інші умисні злочини (ст. 34 КК України)³.

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/ Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид.; переробл. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2018. С. 56.

² Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 1–2.

³ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 56.

Важливе значення при цьому має й також такий показник злісної непокори вимогам адміністрації УВП, як коефіцієнт злочинності – математичний підрахунок кількості зареєстрованих злочинів, зокрема за ст. 391 КК, або виявлених злочинців та прийняту в науці «одиницю» населення: 10 тис. чи 100 тис. (залежно від усього населення регіону, а в УВП – кількість засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі)¹.

У свою чергу коефіцієнт злочинної інтенсивності дає можливість визначити кількість випадків вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП на певну частину засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях², а коефіцієнт злочинної активності – встановити кількість виявлених злочинців по ст. 391 КК України на всіх засуджених до позбавлення волі, розпочинаючи з 18-літнього віку³.

Немаловажне значення при здійсненні кримінологічної характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП має також інформація про структуру даного злочину. Зокрема, як це витікає із змісту нині діючої ст. 391 КК України, даний злочин вчиняється шляхом:

а) злісної непокори вимогам адміністрації УВП, під якою в судовій практиці розуміють відкриту відмову засудженого від виконання конкретних

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 56–57.

² Там само, с. 57.

³ Там само.

законних вимог представника адміністрації установи виконання покарань, який в силу свого посадового становища мав право пред'явити таку вимогу, а засуджений був зобов'язаний і міг її виконати, але умисно не виконав (наприклад відмова від роботи без поважних причин; невиконання вимог про припинення порушення режиму відбування покарання, безпричинної відмови засудженого від виконання законних вимог адміністрації УВП, демонстративність, зухвалість такої відмови)¹.

б) іншої протидії адміністрації у законному здійсненні її функцій, яка здійснюється у виді навмисних діях засудженого, що спрямовані на перешкоду нормальній праці засуджених або проведенню заходів адміністрації згідно з правилами внутрішнього розпорядку установи виконання покарань (наприклад, організація та активна участь засуджених у страйках)².

Щодо динаміки злісної непокори вимогам адміністрації УВП, тобто зміни її показників протягом певного часу (як правило, щорічно)³, то у цьому посібнику зазначений злочин був досліджений за досить тривалий період (1991–2017 рр.), що дало

¹ Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 р. № 2//*Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах*/упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 112–113.

² Там само, с. 113.

³ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 59.

можливість виявити не тільки кількісні показники, але й якісну характеристику, а саме – які категорії засуджених вчиняли зазначене суспільно небезпечне діяння та в якій формі (з використанням якого структурного елемента, що вказаний у ст. 391 КК України). Крім цього, аналіз динаміки вчинення даного злочину дозволив виявити закономірності та тенденції (напрями) його розвитку.

Важливим показником оцінки злісної непокори вимогам адміністрації УВП є «географія» вчинення цього злочину. За допомогою даних показника були встановлені найбільш поширені території України, на яких дислокувались УВП і де вчинявся злочин, передбачений ст. 391 КК України, а також ті установи виконання покарань, в яких зазначене суспільно небезпечне діяння мало найвищі кількісні показники.

У такому ж контексті можна говорити й про роль такого показника вивчення злісної непокори адміністрації УВП, як «топографія» цього злочину, який був необхідний для отримання інформації щодо найбільш криміногенно небезпечних, у тому числі локальних зон, місць і обстановки, які об'єктивно сприяли вчиненню даного злочину¹. Мова, зокрема, ведеться про такі місця вчинення злочину, зазначеного в ст. 391 КК, як житлова, або робоча зона; гуртожиток, виробничий цех, медсанчастина, т. ін. (розділ XXVII ПВР УВП).

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головіна. Харків: Право, 2014. С. 61.

І, накінець, ще одним невід'ємним та необхідним показником оцінки злісної непокорі вимогам адміністрації УВП є «ціна» даного злочину, тобто його аналіз у контексті завданої для суспільства шкоди¹. При цьому оцінці піддавалась як пряма шкода (витрати і втрати, які були безпосередньо пов'язані з конкретними злочинними проявами), так побічна шкода (непряма), яка виражається у витратах, що несуть держава і суспільство у зв'язку з існуванням злочинності як соціального явища².

Як свідчить судова практика, при вчиненні даного злочину завдається така пряма шкода, як: зрив виробничого завдання, в результаті якого завдається пряма матеріальна шкода; завдання такої шкоди при проведенні страйку засудженими; т. ін.³

У свою чергу, непряма шкода при злісній непокорі вимогам адміністрації УВП виражається у тих додаткових витратах, які несе окремо взята установа виконання покарань та в цілому кримінально-виконавча система у зв'язку із вчиненням даного злочину (витрати на утримання засуджених, якими оголошена підозра (статті 276–279 КПК України), у спеціальних приміщеннях (ДІЗО, ПКТ, одиночні камери); витрати на етапування

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 62.

² Там само, с. 62–63.

³ Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 р. № 2//*Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах*/упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 112–113.

цих осіб в інші УВП для відбування покарання; витрати на доставку підозрюваних в суд; т. ін.) (ст. 136 КВК України).

У цілому ж потенційна шкода від вчинення даного злочину виражається через його суспільну небезпеку, а саме: злісна непокора вимогам адміністрації УВП посягає на правосуддя (родовий об'єкт визначений у розділі XVIII Особливої частини КК), встановлений порядок виконання – відбування покарання у виді позбавлення волі (розділ III КВК – безпосередній об'єкт злочину), а також – на авторитет, честь і гідність представників адміністрації УВП (додатковий безпосередній об'єкт)¹.

Як зазначено у зв'язку з цим у п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.03.1993 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання», до представників адміністрації УВП, які мають право пред'являти вимоги до засуджених і за злісну непокору котрим настає відповідальність за ст. 391 КК України, відносяться посадові особи установи виконання покарань, які на підставі ст. 134 КВК України мають право накладення на засуджених дисциплінарних стягнень². При цьому

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/ Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джуґі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид.; переробл. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2018. С. 981.

² Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 р. № 2//*Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах*/упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 114.

непокора іншим особам (молодшим інспекторам служб охорони, працівникам освіти, виробничому персоналу, т. ін.) не містить складу злочину передбаченого ст. 391 КК: за такі дії для засудженого може настати дисциплінарна відповідальність згідно ст. 132 КВК України¹.

Виходячи з того, що безпосереднім об'єктом цього злочину є встановлений порядок виконання – відбування покарання у виді позбавлення волі, навряд чи можна такий підхід вважати правильним, позаяк до цього процесу залучений весь персонал УВП, мова про який ведеться в ст. 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»².

Ще більшу проблему при кваліфікації ст. 391 КК України, як показує практика, викликає відсутність у кримінально-виконавчому законодавстві (ст. 2 КВК) поняття «адміністрації установи виконання покарань».

Не роз'яснено це поняття й в примітці до ст. 391 КК України (у виді так званого нормативного (загального) тлумачення)³.

¹ Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 р. № 2//*Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах/упоряд.* В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 114.

² Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р.//*Офіц. вісн. України.* 2005. № 30. С. 4–10.

³ Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права: підручник/заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. С. Кельмана. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2018. С. 477.

В тлумачних словниках під адміністрацією розуміють керівний орган установи, організації, підприємства¹.

Як видається, логічно було б ст. 391 КК України приміткою наступного змісту:

«Під адміністрацією установи виконання покарань розуміються посадові особи цієї установи, які мають право накладення дисциплінарних стягнень на засуджених».

Крім цього, зазначену статтю КК доповнити іншими примітками наступного змісту:

«1. Під злісною непокорою вимогам адміністрації установи виконання покарань слід розуміти відкрити відмову засудженого від виконання конкретних законних вимог представника адміністрації установи виконання покарань, який в силу свого посадового становища має право пред'явити таку вимогу, а засуджений був зобов'язаний і міг її виконати, але умисно не виконав.

2. Під іншою протидією адміністрації установи виконання покарань варто розуміти умисні дії засудженого, які спрямовані на перешкоду проведення адміністрацією заходів згідно з правилами внутрішнього розпорядку установи виконання покарань.»

Такий підхід дозволить не тільки підвищити рівень запобіжної діяльності та знизити одночасно рівень зловживань адміністрації УВП при застосуванні до засуджених ст. 391 КК, але й приведе

¹ Великий тлумачний словник української мови/уклад. О. Єременко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. С. 12.

правозастосовну практику суддів до вимог п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України, відповідно до якої виключно законами визначається судочинство в нашій державі.

Тим більше, що судовий прецедент (а, до таких можна віднести постанови Пленуму Верховного Суду України, роз'яснення Вищих спеціалізованих судів України, т. ін.) не відноситься в Україні до джерел законодавства¹.

Досить важливе значення у змісті кримінологічної характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП має й інша кримінологічно значуща інформація (відомості про кримінально-правові, кримінологічні та соціально-демографічні ознаки особи злочинця; дані про соціальні та правові фактори, що сприяють вчиненню даного злочину: характер злочинності, т. ін.). У цьому посібнику зазначена інформація була отримана з різноманітних джерел: архівних кримінальних проваджень; особових справ засуджених; офіційних звітів Міністерства юстиції України; наукових публікацій, т. ін.

Однією з ключових системоутворюючих змістових ознак поняття «кримінологічна характеристика злісної непокори вимогам адміністрації УВП» є також інформація про детермінанти, які спричиняють та обумовлюють вчинення даного злочину.

В кримінології під детермінацією злочинності (власне, детермінантами злочинів) розуміють су-

¹ Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права: підручник/заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. С. Кельмана. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2018. С. 377.

купність різних за природою негативних явищ об'єктивного, суб'єктивного характеру, які у своєму зв'язку обумовлюють кримінальну форму поведінки у суспільстві¹. При цьому детерміністичні зв'язки розрізняються за характером, ступенем складності і глибиною, формами виявлення². Крім цього, слід врахувати висновки з цього питання, які у свій час зробив А. П. Закалюк, а саме:

а) у системі детермінації злісної непокори адміністрації УВП були враховані її залежність від події, процесів, явищ, які мали з нею не причинно-обумовлюючий зв'язок, а кореляційну синхронність, спільне системно-структурне становище, зв'язок станів, функцій, тощо;

б) зазначений злочин розглядався як окрема підсистема загальної системи детермінації злочинності в Україні, рецидивної та пенітенціарної злочинності, тобто за механізмами діалектичного співвідношення загального, особливого та одиничного;

в) теоретичне уявлення щодо системи детермінації злочинності як методологічної моделі дало можливість через наповнення кількісними показниками узагальненої емпіричної інформації стосовно детермінації злісної непокори вимогам адміністрації УВП³.

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 71.

² Там само.

³ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 211.

Як з цього приводу слушно зауважив Б. М. Головкін, за статистичною множиною, на перший погляд, нічим не пов'язаних одиничних злочинів, убачаються загальні тенденції, стійкі залежності і структурні між елементні взаємодії, що забезпечують цілісність явища та стан його рівноваги¹.

7. Слідуючою системоутворюючою ознакою кримінологічної характеристики злочину, що зазначений у ст. 391 КК України, є інформація про осіб, які вчиняють злісну непокору вимогам адміністрації УВП.

В кримінальному праві таких називають суб'єктом злочину (ст. 18 КК України), у кримінально-виконавчому – засуджений до позбавлення волі, а в кримінології – особа (особистість) злочинця². При з'ясуванні структури особи, яка вчиняє злочин по ст. 391 КК України, були використані сучасні наукові розробки з означеної тематики³, існуюча в науці в науці класифікація кримінологічно значущих ознак⁴.

8. І, накінець, ще однією важливою системоутворюючою ознакою поняття «кримінологічної характеристики злісної непокори вимогам адміністрації УВП» є інформація про потерпілих від даного злочину.

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 73.

² Там само, с. 83–87.

³ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 253–264.

⁴ Кримінологія: підручник... С. 98–101.

Відповідно до вимог ст. 55 КПК України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Виходячи із змісту ст. 391 КК України потерпілим від злісної непокори вимогам адміністрації УВП слід визнати:

а) тих представників адміністрації установи виконання покарань, які стали жертвами злісної непокори з боку засуджених;

б) юридична особа, зокрема конкретне УВП, в якій вчинено зазначений злочин.

Як зазначено з цього приводу в п. 6 р. І «Загальні положення ПВР УВП, установи виконання покарань відповідно до ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» є юридичними особами і мають печатку із зображенням Герба України та свої найменуванням¹;

в) у цілому ДКВС України, яка фінансується з Державного бюджету України, а виділені для сфери виконання кошти роз приділяє по органах та установах виконання покарань центральні органи виконавчої влади у сфері виконання покарань та пробації (ч. 1 ст. 11 КВК) (насьогодні – це Міністерство юстиції України).

¹ Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 р. № 2186/5//Офіц. вісн. України. 2015. № 4. Ст. 88.

Порядок стягнення матеріальних збитків, заподіяних засудженими до позбавлення волі, визначений в ст. 137 КВК та ч. 2 ст. 55 КПК. При цьому слід зауважити, що на відшкодування завданої потерпілому шкоди, може претендувати у визначених в законі випадках і представник потерпілого (статті 58, 59 КПК України), які має ті ж процесуальні права та обов'язки, як і потерпілий (ст. 56 КПК).

Саме з цих нормативно-визначених позицій і віднесена до системоутворюючих ознак поняття «кримінологічна характеристика злісної непокори вимогам адміністрації УВП» із них, як «потерпілий від цього злочину».

У цілому ж, слід констатувати, що кожне із них відіграє відповідну роль у змісті кримінологічної характеристики злісної непокори вимоги адміністрації УВП та створює перспективні науково обґрунтовані напрями запобігання даному злочину (це так званий теоретичний аспект цієї проблематики), а також розширює межі доктринальних знань про цю кримінологічну категорію та про її практичні можливості в ході слідчої та судової діяльності по означеній категорії кримінальних проваджень у сфері виконання покарань (у цьому, власне, виражається практичне значення виведеного в даній роботі поняття).

Питання для самоконтролю

1. Які в науці існують позиції щодо складу елементів кримінологічної характеристики окремих видів злочинів?

2. Які науково-практичні категорії зустрічаються в науковому обігу поряд з кримінологічною характеристикою злочинів?

3. Що Ви розумієте під поняттям «кримінологічна характеристика злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань»?

4. Які системоутворюючі ознаки складають зміст поняття «кримінологічної характеристики злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань»?

5. Що Ви розумієте під узагальненими відомостями про злісну непокору вимогам адміністрації УВП?

6. Які органи щорічно складають узагальнені відомості про стан злочинності у сфері виконання покарань?

7. Яке місце займає кримінальна субкультура у структурі кримінологічно значущої інформації, що характеризує зміст злісної непокори вимогам адміністрації УВП?

8. Що допомагає встановити коефіцієнт злочинної інтенсивності та коефіцієнт злочинної активності?

9. У чому виражається пряма та непряма шкода при злісній непокорі вимогам адміністрації УВП?

10. Кого слід визнати потерпілими від злісної непокори вимогам адміністрації УВП?

2.2. Сучасний стан та рівень злочинності, пов'язаної зі злісною непокорою вимогам адміністрації установи виконання покарань

В кримінології під станом злочинності розуміють кількісно-якісну її характеристику в конкретно взятій державі або регіоні за певний період часу¹. Якщо взяти за основу дане визначення, то можна сформулювати наступний зміст поняття *«стан злісної непокори вимогам адміністрації УВП»*, а саме – *це кількісно-якісна характеристика даного злочину, який мав місце в цілому у всіх виправних колоніях України за певний період часу* («це так званий кримінологічний портрет» зазначеного виду злочинності).

Саме цей методологічний підхід використаний при здійсненні кримінологічної характеристики злочину, передбаченого ст. 391 КК України, який мав місце у зазначених УВП на протязі 1991–2017 рр. При цьому основними джерелами інформації є:

а) офіційні статистичні дані, які зобов'язане подавати Міністерство юстиції України, як центральний орган виконавчої влади у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, а також його територіальні органи виконання покарань і пробації у відповідні органи державної статистики²;

¹ Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Василевич В. В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частина): навч. посіб. Київ: Атіка, 2001. С. 32.

² Правова статистика: підручник/Джужа О. М., Василевич В. В., Левченко Ю. О. та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2014. С. 110–129.

б) офіційні статистичні дані, що стосуються злочинності в УВП, які публікуються в спеціальному бюлетні Департаменту ДКВС Міністерства юстиції України¹;

в) архівні статистичні відомості з означених питань, що були опубліковані у спеціальних бюлетнях Головного управління з питань виконання покарань МВС України²; Державного департаменту України з питань виконання покарань³; Державної пенітенціарної служби України⁴;

г) узагальнені відомості вивчення 327 архівних кримінальних справ (проваджень) по ст. 391 КК України (Додаток 3);

г) дані викладені у спеціальних дисертаціях з цієї проблематики (О. І. Плужнік⁵; Ю. В. Орла⁶; К. В. Бондарєвої⁷; ін.);

¹ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. 34 с.

² Информационный бюллетень. Киев: ГУИН МВД Украины, 1992. 28 с.

³ Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1999 році: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 2000. № 4. 84 с.

⁴ Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2010 році: інформ. бюл. Київ: ДПтС України, 2011. Кн. 1. 68 с.

⁵ Плужнік О. І. Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбування покарання у виправних колоніях та тримання під вартою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 201 с.

⁶ Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної колонії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2008. 210 с.

⁷ Бондарєва К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 289 с.

д) інформація, опублікована в навчальних посібниках¹, монографіях² та інших наукових працях³.

Узагальнення з отримання відомостей з питань злісної непокори вимогам адміністрації УВП не тільки дозволило розширити уяву про суспільну небезпеку даного злочину та визначити основні тенденції і закономірності його вчинення, особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, а також дали змогу підтримати позицію тих науковців, які наполягають на наявності в подальшому кримінальної відповідальності за їх вчинення⁴.

Таким чином, був визначений наступний стан боротьби із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП на протязі 28-річного періоду функціонування сфери виконання покарань з часу незалежності України (1991 року); а саме:

1. 1990 р. в системі виконання покарань України було зареєстровано 800 злочинів проти 1038 – у 1991 р., або на 22,9 % менше. При цьому в колоніях злочинність зменшилась з 404 до 370 випадків, або на 8,4 %, а рівень злочинності знизився з

¹ Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі: навч. посіб. Вид. 2-ге, доповн., випр./за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Л. Ортинського та д-ра юрид. наук проф. О. Г. Колба. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2010. 244 с.

² Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: монографія. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2012. 168 с.

³ Колб О. Г. Кримінально-правові засоби боротьби зі злісною непокорою засуджених законним вимогам адміністрації виправної колонії//*Право України*. 2010. № 9. С. 207–212.

⁴ Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 464 с.

4,94 до 3,9, або на 12,2 %. Серед вчинення у колоніях злочинів мало місце 16 вбивств (ріст порівняно з 1990 р. на 25 %), 34 тяжких тілесних ушкодження, 2 дії, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ, 20 злісних хуліганств та 48 втеч (ріст на 37 %) ¹.

У цей період у СІЗО і тюрмах злочинність знизилась у 2,2 раза (з 33 до 15 випадків).

Як з цього приводу було зазначено в спеціальному бюлетні ГУВП МВС України, аналіз статистичних даних і матеріалів службових розслідувань показало, що представниками адміністрації колонії допускаються згубні відступи від вимог наказів та вказівок МВС України, в частині забезпечення належного нагляду та контролю за засудженими, локалізації житлових і виробничих зон, проведення обшукової роботи, організації ефективного виховного й профілактичного впливу на засуджених. Більш того, злочинні наміри цих осіб своєчасно не виявляються, злісні порушники режиму відбування покарань на відповідні обліки не беруться і необхідні заходи з ними не проводяться (зокрема, з числа осіб, які вчинили злочини в колоніях, злісними порушниками були 214 засуджених, і тільки 24 з них рахувались на відповідних профілактичних обліках ¹.

¹ Nowicki H., Годлевська-Коновалова А. В. Щодо деяких причин і умов, які сприяють злісній непокорі засуджених адміністрації установ виконання покарань//*Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. від 25 жовт. 2018 р.* Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2018. С. 1.

¹ Информационный бюллетень. Киев: ГУИН МВД Украины, 1992. С. 3.

У таких криміногенно складних умовах у 1991 р. було вчинено 70 випадків злісної непокори вимогам адміністрації УВП проти 72 таких злочинів – у 1990 р. (зниження на 0,8 %) ¹. Питома вага даного суспільно небезпечного діяння у загальній структурі злочинності, зареєстрованої у колоніях у 1991 р. (370 випадків), склала 18,9 %, а по системі ГУВП МВС України (800 злочинів) – 8,7 % ². При цьому, варто зазначити, що із 25 регіонів України, в яких дислокувались виправні колонії, у 6-ти випадків злісної непокори вимогам адміністрації УВП зареєстровано не було (Запорізькій, Закарпатській, Одеській, Львівській, Полтавській, Чернігівській), а деяких із областей їх кількість перевищувала середній показник по Україні (Луганській (6 таких злочинів); Дніпропетровській (6); Донецькій (9); ін.).

Серед інших умов, які сприяли вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації УВП варто звернути на такі із них, як: ріст порівняно з 1990 р. у 1991 р. на 42,0 % кількості порушень режиму відбування покарання у виді позбавлення волі у розрахунку на 1 тис. засуджених (відповідно 1 тис. 178 порушень в абсолютних цифрах); збільшення на 13,3 % кількості відмов цих осіб від роботи; ріст на 25,0 % випадків дрібного хуліганства, а також збільшення питомої ваги крайніх заходів дисциплінарного впливу на засуджених (поміщення в штрафний (нині – дисциплінарний) ізолятор (на 0,7 %) та переведення в ПКТ (на 9,3 %)) ¹.

¹ Информационный бюллетень. Киев: ГУИН МВД Украины, 1992. С. 8.

² Там же.

¹ Там же, с. 12–13.

2. У 1992–1993 рр. поряд з умовами, що сприяли вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації УВП, мова про які велась вище, з'явилися й інші, а саме: ріст на 15,3 тис. осіб кількості засуджених, які тримались у колоніях. Так, із 121 тис. 899 осіб, які відбували покарання у цих УВП у 1993 р., збільшення засуджених мало місце у колоніях загального режиму на 5 тис. осіб, посиленого – на 3,6 тис., суворого – на 5,3 тис. та в колоніях поселення – на 1,4 тис.¹ Аналогічна ситуація склалась, і в СІЗО, в яких на протязі року кількість ув'язнених під варту та засуджених до позбавлення волі збільшилось на 7,6 тис. і склала в загальному 39 тис. осіб. Як з цього приводу зроблена ремарка в спеціальному інформаційному бюлетні, такої кількості зазначених категорій осіб у СІЗО не спостерігалось з 1955 р., у зв'язку з чим 2,3 тис. осіб були у 1993 р. вивезені у тимчасові дільниці СІЗО, організованих у колоніях².

У такій ситуації в 1993 р. у системі виконання покарань було зареєстровано 931 злочин, або на 15,1 % менше, ніж у 1992 р., а у виправно-трудових колоніях 784 злочини (на 3,7 % ніж у 1992 р.), у тому числі 2 дії, що дезорганізують роботу УВП, 12 вбивств, 392 втечі, ін.¹

У 1992 р. кількість випадків злісної непокори вимогам адміністрації УВП зросла до 94 злочинів,

¹ Оперативно-служебное и производственно-хозяйственная деятельность учреждений уголовно-исполнительной системы за 1993 г.: информ. бюл. Киев: ГУИН МВД Украины, 1994. № 10. С. 1.

² Там же.

¹ Там же, с. 3.

а в 1993 р. – до 143 (на 52,14 % більше, ніж в попередньому періоді¹. При цьому питома вага даного злочину у структурі злови чинності у сфері виконання покарань склала у 1993 р. 15,3 % (відповідно до 931 та 143 злочини), а відносно злочинів, вчинених у виправно-трудовах колоніях – 19 %².

До особливих умов, що сприяли вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації УВП у 1992–1993 рр., слід віднести: високий рівень проступків у розрахунку на 1 тис. засуджених (відповідно 1076 та 1032 випадки)³ та ріст таких із них, як: вживання наркотичних засобів (у 3,5 раза); кількості азартних ігор з метою отримання матеріальної вигоди на 17 %). При цьому 25 % у структурі всіх допущених засудженими до позбавлення волі порушень припадало в цей період на невиконання ними законних вимог адміністрації УВП⁴. Крім цього, із загальної кількості порушників режиму тримання в колоніях до 49 % застосовувались крайні заходи – поміщення у ШІЗО (51 тис. 909 випадків) та переведення в ПКТ (8 тис. 717 випадків), що відповідно на 10 % та 3 % більше, ніж у 1992 р.¹

¹ Оперативно-служебное и производственно-хозяйственная деятельность учреждений уголовно-исполнительной системы за 1993 г.: информ. бюл. Киев: ГУИН МВД Украины, 1994. № 10. С. 12.

² Там же, с. 15.

³ United States of America//*World Prison Brief data*. URL: <http://www.prison-studies.org/country/united-states-america> (дата звернення 19.08.2018).

⁴ Оперативно-служебное и производственно-хозяйственная деятельность учреждений уголовно-исполнительной системы за 1993 г.: информ. бюл... С. 16.

¹ Там же.

Таким чином, варто констатувати, що у 1991–1993 рр. намітилась чітка тенденція щодо посилення дисциплінарної відповідальності, особливо із застосуванням крайніх заходів реагування, та кримінальної відповідальності засуджених до позбавлення волі за випадки непокори та злісної непокори вимогам адміністрації УВП.

3. Суттєво ситуація із означеної проблематики дослідження не змінилась і в 1994–1995 рр.¹ Зокрема, кількість засуджених, які тримались у колоніях, постійно зростала та досягла 209,3 тис. осіб. При цьому до цих УВП надійшло 77 тис. 079 засуджених, а звільнилось – 48 тис. 315 осіб. Загальна кількість зросла в цілому на 25,2 тис. засуджених, у тому числі у колоніях посиленого виду режиму більш як на 14 тис. осіб.

Особливо критична ситуація склалась у СІЗО, де при наявності по нормі 31 тис. 460 місць на кінець 1995 р. трималось 43 тис. 845 осіб, взятих під варту, або на 12,4 тис. більше встановленого ліміту місць.

Крім цього, у цей період значно погіршився криміногенний склад засуджених, а саме: 47 % осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі, відносились до неодноразово судимих; 4,9 % – до особливо небезпечних рецидивістів; кожен десятий був засуджений за вбивство; а кожен п'ятий – за розбій, грабїж та тяжкі тілесні ушкодження; на

¹ Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1995 році: інформ. бюл. Київ: ГУВП МВС України, 1996. № 16. 98 с.

60 % зростає кількість засуджених за розкрадання державного майна; майже кожен другий вчинив злочин у віці до 30 років, 4067 засуджених були притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у складі організованих злочинних формувань¹.

У таких умовах у виправно-трудовах колоніях МВС України у 1995 р. було зареєстровано 517 злочинів, вчинених засудженими що на 16 % менше, ніж за 1994 р. (616 випадків)². Поряд з цим на 100 % у 1995 р. збільшилась кількість дій, що дезорганізують роботу УВП (2 випадки) та на 12,5 % збільшилась кількість умисних вбивств (11 випадків)³.

Таким чином, розпочинаючи з 1994 р. у кримінально-виконавчій системі після фази постійного щорічного збільшення кількості вчинених засудженими злочинів (1990 р. – 404; 1991 р. – 370; 1992 р. – 756; 1993 р. – 800; 1994 р. – 616; 1995 р. – 517)⁴ намітилась певна тенденція до їх зниження при постійному збільшенні кількості та погіршеній якості, зокрема засуджених до позбавлення волі.

Цей висновок ґрунтується не лише на кількісних показниках пенітенціарної злочинності, але й на даних щодо рівня злочинності у розрахунку на 1 тис. засуджених (1990 р. – 4,4; 1991 р. – 3,9;

¹ Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1995 році: інформ. бюл. Київ: ГУВП МВС України, 1996. № 16. С. 2–3.

² Там само, с. 12.

³ Там само.

⁴ Там само, с. 17.

1992 р. – 7,4; 1993 р. – 7,8; 1994 р. – 4,6; 1995 – 3,3)¹, а також на відомостях питомої ваги у їх структурі тяжких злочинів (1990 р. – 24,8 %; 1991 р. – 19,5 %; 1992 р. – 10,4 %; 1993 р. – 6,8 %; 1994 р. – 7,6 %; 1995 р. – 5 %) ².

У той самий час, кількість злочинів пов'язана із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП у 1995 р. (1994 випадки) по зрівняну з 1994 р. зростає на 18,8 % ³. При цьому однією з особливих умов, яка сприяла вчиненню даного злочину поряд з тими, які склались на протязі 1991–1994 рр. та були піддані аналізу вище, й надалі залишалась репресивна практика адміністрації УВП щодо застосування до засуджених крайніх заходів дисциплінарного характеру (поміщення в ШІЗО та переведення ПКТ), який у деяких областях України (Хмельницької, Одеської, Львівської, Запорізької, Донецької та Дніпропетровської) складав у структурі грубих порушень від 132 % до 193 %, а в УВП Харківської області – 321 % ⁴.

Таким чином, можна говорити про діалектичний зв'язок дисциплінарної практики застосування до засуджених крайніх заходів дисциплінарного стягнення та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП.

¹ Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1995 році: інформ. бюл. Київ: ГУВП МВС України, 1996. № 16. С. 17.

² Там само.

³ Там само, с. 16.

⁴ Там само, с. 34.

4. Не змінились умови, що сприяли вчиненню злісної непокори засуджених в УВП, і в 1996–1997 рр., а саме: щорічно, розпочинаючи з 1992 р., кількість осіб, які тримались в установах кримінально-виконавчої системи, зростає на 11 % і на кінець 1997 р. склала 216,0 тис.¹ Вкрай напруженою у зв'язку з цим була ситуація у СІЗО, в яких понад наявної норми місць утримувалось 12,5 тис. осіб, а в колоніях посиленого режиму і колоніях для тримання жінок – відповідно на 9,3 та 2,0 тис. засуджених.

У цей період продовжував ускладнюватись криміногенний склад засуджених до позбавлення волі, а саме: в колоніях тримались 2,5 тис. осіб, притягнутих до відповідальності за вимагання; 204 – за бандитизм; 5,2 тис. – за умисні вбивства при обтяжуючих обставинах, 15,6 тис. – за розбій. Крім цього в місцях позбавлення волі й надалі продовжували концентруватись організатори та учасники організованих злочинних угруповань, які у свою чергу активно протидіяли адміністрації УВП та перешкоджали її нормальній діяльності¹.

У такій ситуації засудженими до позбавлення волі у 1997 р. вчинено 563 злочини (на 8,8 % менше, ніж у 1996 р.)².

Безпосередньо у виправно-трудових колоніях у 1997 р. було зареєстровано 525 злочинів, або на

¹ Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1997 році: інформ. бюл. Київ: ГУВП МВС України, 1998. № 20. С. 2.

¹ Там само.

² Там само, с. 2–3.

6,3 % менше ніж у 1996 р. (560 випадків), а рівень злочинності та 1 тис. засуджених – знизився з 3,4 у 1996 р. до 3,2 у 1997 р. (на 5 %) ¹.

Із 525 кримінальних справ, порушених у 1997 р., 25 (10,5 %) було порушено у виправно-трудових колоніях загального режиму; 144 (27,4 %) – у колоніях посиленого режиму; 193 (36,8 %) – у колоніях суворого режиму; 16 (3 %) – у колоніях особливого режиму та 117 (22,3 %) – у колоніях поселеннях ².

У структурі пенітенціарної злочинності 23 злочини (4,4 %) відносились до тяжких, а 285 (54,3 %) були пов'язані із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП (у 1996 р. – 289 злочинів) ³. При цьому із 225 кримінальних справ, порушених за вчинення злісної непокори (ст. 183-3 КК України, 35 (15,5 %) приходилось на виправно-трудова колонії загального режиму; 86 (38,2 %) – колонії посиленого режиму; 96 (42,7 %) – колоніях суворого режиму; 8 (3,6 %) – колоніях особливого режиму ¹.

Із 525 вчинених у 1997 році злочинів: а) 328 – припадало на житлові зони колонії; б) 181 – виробничі зони цих УВП; в) 1-на на ШІЗО; г) решта – на виїзних (позаколонійських) об'єктах.

У 407 випадках злочини було вчинено у період з 6.00 до 18.00, у 90 випадках – з 18.00 до 23.00, а

¹ Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1997 році: інформ. бюл. Київ: ГУВП МВС України, 1998. № 20. С. 22.

² Там само.

³ Там само, с. 23.

¹ Там само, с. 25.

в 28 – з 23.00 до 6.00 годин. У робочі дні тижня було зареєстровано 504 злочини, а в неробочі та святкові дні 21 злочин¹.

Характерною ознакою того періоду було те, що 142 випадках злочини вчиняли засуджені, які не перебували на профілактичних обліках (27 % у структурі злочинців); 287 – порушники режиму тримання (54 %) ².

Як з цього приводу зазначено в спеціальному інформаційному бюлетні, зазначені дані свідчать про слабкий контроль за засудженими, особливо за тими, які перебували на профілактичних обліках, безвідповідальне виключення своїх службових обов'язків з боку молодших інспекторів нагляду та безпеки, низький рівень впливовості керівників установ до піднаглядних за стан справ на доручених ділянках роботи, а також про низький рівень обшукової роботи та викриття каналів надходження заборонених предметів до засуджених, що привело до вчинення 20 злочинів після вживання спиртних напоїв, у т. ч. 1 – після вживання наркотичних речовин¹. При цьому слід зазначити, що як і в попередні роки, адміністрація УВП й надалі продовжували застосовувати до порушників режиму відбування покарання у 55–67 % крайні заходи дисциплінарного реагування (поміщення в ШІЗО та переведення в ПКТ (УВП Волинської (67 %));

¹ Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1997 році: інформ. бюл. Київ: ГУВП МВС України, 1998. № 20. С. 25.

² Там само.

¹ Там само.

Рівненської (66 %); Чернівецької (56 %); Полтавської (55 %); ін.)¹, що свідчить про карально-репресивне відношення персоналу колоній до порушників дисципліни, включаючи й до осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП.

5. У 1998 р. (першому році функціонування органів та установ виконання покарань у системі МВС України у зв'язку із створенням на підставі Указу Президента України від 22 квітня 1998 р. № 344/98 Державного департаменту України з питань виконання покарань (ДДУПВП)² визначені у попередніх періодах тенденції збереглися та суттєво впливали на рівень злісної непокори вимогам адміністрації УВП. По фактах вчинення даного злочину (ст. 183-3 КК України) у 1998 р. було порушено 213 кримінальних справ проти 225 у 1997 р.¹ При цьому питома вага цих злочинів у загальній структурі (405 злочинів проти 525 (на 22,9 % менше, ніж у 1997 р.)) складала 52 %², а рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. засуджених 2,6 (на 19 % менше 1997 р. (3,2))³.

За вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП у 1999 р. було засуджено 162 особи, з

¹ Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1997 році: інформ. бюл. Київ: ГУВП МВС України, 1998. № 20. С. 50.

² Про утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань: Указ Президента України від 22 квітня 1998 року № 344/98//*Урядовий кур'єр*. 1998. № 82–83. С. 3.

¹ Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1998 році: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 1999. № 2. С. 18.

² Там само, с. 16.

³ Там само.

яких за санкцією ст. 183-3 КК України: 1) до одного року позбавлення волі – 81 особу (50 % у структурі всіх засуджених); 2) до 2-х років позбавлення волі – 45 осіб (27,8 %); 3) до 3-х років – 19 (11,7 %); 4) до 4-х – 5 (3,1 %); 5) до 5-ти років позбавлення волі – 12 (7,4 %). При цьому остаточне покарання згідно ст. 43 КК України 1960 р. із 162 притягнутих по ст. 183-3 КК до відповідальності осіб 111 (68,5 % у структурі всіх засуджених за цей злочин) строк позбавлення волі збільшився лише до 1 року, у 38 осіб (23,5 %) – до 2-х років, у 11 (6,8 %) – до 3-х років, у 2 (1,2 %) – до 4-х і 5-ти років позбавлення волі¹.

Вказане засвідчило, що ст. 183-3 КК України у більшості виправно-трудовах колоніях застосовувалась не завжди ефективно та мала низький рівень профілактично-виховного впливу на порушників режиму¹. Як у зв'язку з цим зробили вірний висновок автори спеціального інформаційного бюлетеня ДДУПВП, вчинення 272 (67 % у структурі пенітенціарної злочинності) злочини злісними порушниками режиму проти 287 (54,7 %) у 1997 р. та 83 злочини (20,5 %) – особами, які перебували на профілактичних обліках проти 142 (27 %) у 1997 р. підкреслює наявність серйозних прорахунків і недоліків в організації соціально-психологічної та профілактично-виховної роботи в УВП².

¹ Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1998 році: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 1999. № 2. С. 19.

¹ Там само.

² Там само.

6. У 1999 р. (першому році самостійного функціонування органів та установ виконання покарань) у системі державних органів виконавчої влади згідно Указу Президента України від 12 березня 1999 р. «Про виведення Державного департаменту України з питань виконання покарань з підпорядкування МВС України»¹ знову ж суттєвих змін, які стосувались би нейтралізації, блокування, усуненню тощо умов, що сприяли вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації УВП, не відбулось. Зокрема, у 1999 р. на 5,93 % порівняно з 1998 р. зросла кількість злочинів, вчинених у виправно-трудових колоніях². При цьому із загальної кількості 429 кримінальних справ, порушених у колоніях, 38 (8,8 % у загальній кількості) припадало на виправні колонії загального режиму; 143 (33,8 %) – колоніях посиленого режиму; 167 (38,9 %) – колоніях суворого режиму; 19 (4,4 %) – колоніях особливого режиму; 62 (14,4 %) – колоніях-поселеннях¹.

За злісну непокору (ст. 183-3 КК України) було притягнуто до відповідальності 258 засуджених до позбавлення волі, які відбували покарання у виправно-трудових колоніях: а) загального режиму – 29 осіб (11,2 % у загальній структурі злочинів);

¹ Про виведення Державного департаменту України з питань виконання покарань з підпорядкування МВС України: Указ Президента України від 12 березня 1999 року//*Офіц. вісн. України*. 1999. № 11. Ст. 415.

² Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1999 році: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 2000. № 4. С. 11.

¹ Там само.

б) 107 (41,5 %) – посиленого режиму; в) 107 (41,5 %) – суворого режиму; г) 15 (5,8 %) – особливого режиму¹.

У 1999 р. в 144 випадках злочини були вчинені засудженими, що перебували на профілактичних обліках (33,9 % у структурі всіх злочинів), у 286 – порушниками режиму тримання (66,6 %), у 17 – у складі групи (3,9 %), в 1 – за попередньою домовленістю (0,46 %), у 4-х – після вживання спиртних напоїв (0,93 %)².

Крім цього, результати проведеного дослідження показали, що й надалі, як у попередні роки, в УВП у 1999 р. мало місце зловживання адміністрацією крайніми заходами дисциплінарного реагування до засуджених (поміщення в ШІЗО та переведення до ПКТ). Зокрема, у виправних колоніях Донецької області при 12,5 % грубих порушень у загальній їх кількості крайні заходи застосовувались у 51 %, а також у Харківській (відповідно 12 % та 43 %), Черкаській (10,7 % та 41 %), а також Миколаївській області (15 % та 61 %). Показовою у цьому сенсі була виправна колонія № 28 Донецької області, кількість засуджених, які тримались в ШІЗО та ПКТ, щоденно складала 130–150 чоловік¹.

7. Суттєво не змінилась ситуація й у 2000 р. Так, тільки у I півріччя 2000 р. при зменшені 6,7 % порівняно з аналогічним періодом 1999 р. загальної кількості вчинених в УВП злочинів (всього 224),

¹ Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1999 році: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 2000. № 4. С. 13.

² Там само.

¹ Там само, с. 22.

на 13,5 % більше було зареєстровано злочинів, пов'язаних із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП (ст. 183-3 КК України) (всього 160 злочинів проти 141 у 1999 р.)¹. При цьому найбільше кримінальних справ було знову було порушено у колоніях суворого (71 або 44,4 % від загальної їх кількості) та посиленого режиму (62 або 38,7 %). У цілому за ст. 183-3 КК у 1999 р. було засуджено 71 особу, у т. ч. у 35 випадках – до 1 року позбавлення волі, у 30 – до 2-х років, у 5-ти – до 3-х років та в 1 – до 5-ти років².

У період зріс рівень порушень засудженими режиму відбування покарання у розрахунку на 1 тис. осіб (зокрема, в колоніях Донецької області він складав 375 випадків, Харківської – 245, Рівненської – 244, Київської – 238). Поряд з цим, не знизилась питома вага крайніх заходів дисциплінарного реагування на правопорушення засуджених до позбавлення волі, які у деяких областях (Вінницькій, Запорізькій, Полтавській та Хмельницькій) в середньому склав 206 випадків при тому, що у структурі всіх дисциплінарних проступків грубі порушення складали від 38 % до 46 %¹.

8. Не змінились тенденції, що склались у 1990-х роках щодо боротьби із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП, у 2001–2006 рр., хоча для цього були створені на нормативно-правовому рівні

¹ Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у I півріччі 2000 року: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 2000. № 5. С. 12–13.

² Там само, с. 13.

¹ Там само, с. 20.

всі належні умови. Зокрема, у 2001 р. був прийнятий новий КК¹, у 2003 р. – КВК², у 2005 р. – Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»³ та інші нормативно-правові акти (ПВР УВП у 2000 р.⁴, ін.).

Як встановив О. Г. Колб, у період 2001–2006 рр. кількісно-якісні показники злочинів пов'язаних із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП, мали таку саму змістовну характеристику, як і в попередні роки (1991–2001 рр.).

9. У 2007 р. в установах кримінально-виконавчої системи було порушено 489 кримінальних справ проти 411 за 2006 р., або на 19,0 % більше, а рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. засуджених становив 4,24 злочина, що на 30,4 % більше, ніж у 2006 р.¹ При цьому найбільше кримінальних справ (343) було порушено по ст. 391 КК «Злісна непокора вимогам адміністрації УВП», що складало 49,6 % від загальної кількості вчинених злочинів²

¹ Кримінальний кодекс України: прийнятий 5 квітня 2001 року// *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

² Кримінально-виконавчий кодекс України: прийнятий 11 липня 2003 року//*Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

³ Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р.//*Офіц. вісн. України*. 2005. № 30. С. 4–10.

⁴ Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом ДДУ ПВП від 25 грудня 2003 року № 275//*Кримінально-виконавче законодавство України. Кримінально-виконавчий кодекс України. Нормативно-правові акти/упоряд.* В. С. Ковальський, Ю. М. Хахуда. Київ: Юрінком Інтер, 2005. № 30. С. 15–16.

¹ Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2007 році. Київ: ДДУ ПВП, 2008. Кн. 2. С. 1.

² Там само.

та свідчить про карально-репресивні, а не профілактично-виховні тенденції і підходи, які застосовувались в УВП щодо злісних порушників режиму відбування покарання.

Як з цього приводу зазначено в спеціальному інформаційному бюлетні, одним із основних факторів, який негативно впливав на стан правопорядку в УВП, був складний криміногенний склад засуджених, більшість якого складали особи, засуджені за вбивство (понад 20 тис. осіб), з яких майже 10 тис. осіб – це засуджені за умисні вбивства при обтяжуючих обставинах, бандитизм (605 осіб), за розбій та грабіж (понад 29 тис. осіб), 1459 – до довічного позбавлення волі¹.

Характерною у цьому році й була така умова, що сприяла збільшенню кількості випадків злісної непокори вимогам адміністрації УВП, як зростання на 15 % кількості засуджених, які перебували на профілактичному обліку, як злісні порушники режиму відбування покарання, та в цілому збільшення у 2007 р. загальної кількості осіб, які перебували на зазначених обліках (близько 9 тис. осіб або 7,5 % від загальної чисельності всіх засуджених, які тримались в УВП)¹. І це при тому, що протягом 2007 р. у цілому зменшилась активність адміністрації УВП щодо переведення засуджених негативної спрямованості, які злісно порушували встановлений порядок відбування покарання, до

¹ Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2007 році. Київ: ДДУ ПВП, 2008. Кн. 2. С. 2.

¹ Там само.

ПКТ колоній максимального рівня безпеки (у 2007 р. кількість таких осіб зменшилась з 200 до 197, або на 1,5 % порівняно з 2006 р.)¹.

У той самий час, у 2007 р. на 9,5 % збільшилась кількість кримінальних справ за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, тобто й надалі в кримінально-виконавчій діяльності домінуючою була карально-репресивна практика, яка склалась з 1991 р.

10. У 2008–2010 рр. ситуація з питань боротьби із злісною непокорою засуджених вимогам адміністрації УВП суттєво не змінилась. Так, у 2008 р. кількісно та у відсотковому відношенні зросла загальна чисельність злочинів, вчинених в УВП України (на 10,1 % порівняно з 2007 р. (відповідно 536 та 487 таких суспільно небезпечних діянь) та по ст. 391 КК України (ріст на 1,2 % (відповідно 245 та 242 злочини у 2008–2007 рр.))¹. При цьому питома вага злісної непокори у структурі загальної злочинності УВП у 2008 р. складала 45,9 %, а рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. засуджених у цілому збільшився на 15,5 % та складав 4,87 випадка², а на профілактичному обліку перебувало близько 8 тис. засуджених до позбавлення волі (6,9 % від загальної їх чисельності), у тому числі

¹ Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2007 році. Київ: ДДУ ПВП, 2008. Кн. 2. С. 24–25.

¹ Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2008 році: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 2009. Кн. 1. С. 1.

² Там само.

більше 50 % – це злісні порушники режиму відбукання покарання (4 тис. 045 осіб)¹.

Знову ж таки визначальною у виправно-ресоціалізаційній роботі з цією категорією засуджених в УВП була діяльність не по переведенню даних осіб до ПКТ колоній максимального рівня безпеки (у 2008 р. кількість таких переводів зменшилось на 24,8 % порівняно з 2007 р. (відповідно 149 та 197 випадків)), а притягненню їх до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК України (на 0,8 % більше, ніж у 2007 р. (відповідно 245 та 243 кримінальні справи)².

Не покращилась діяльність з питань боротьби із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП й у 2009 р.¹, не дивлячись на те, що на 6,9 % (з 149 у 2008 р. до 160 осіб у 2009 р.) збільшилась кількість засуджених, які злісно порушували встановлений порядок виконання покарання у виді позбавлення волі, у ПКТ максимального рівня безпеки, а також на 24,1 % зменшилось число кримінальних справ, порушених по ст. 391 КК (відповідно 186 – у 2009 р. та 245 – у 2008 р.)². При цьому кількість засуджених, які відповідно до ст. 133 КВК України були визнані злісними порушниками встановленого по-

¹ Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2008 році: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 2009. Кн. 1. С. 2.

² Там само, с. 31–32.

¹ Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2009 році: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 2010. Кн. 2. 62 с.

² Там само, с. 33–34.

рядку виконання покарання, збільшилась з 4045 у 2008 р. до 4431 – у 2009 р.¹

У 2010 р. продовжувалась тенденція до зниження пенітенціарної злочинності та її рівня в розрахунку на 1 тис. засуджених до позбавлення волі. Зокрема, в УВП у цьому році було порушено 404 кримінальні справи проти 422 в 2009 р., або на 4,3 % менше², а рівень злочинності зменшився на 8,5 % і становив 3,52 випадка (у 2009 р. – 3,85).

Загалом зменшення рівня злочинності в УВП у 2010 р. відбулось за рахунок у тому числі й ст. 391 КК України (із 186 злочинів у 2008 р. до 177 – у 2010 р., або на 4,8 %)¹.

У той самий час на профілактичних обліках, як злісні порушники режиму відбування покарання, перебували, 4,2 тис. засуджених до позбавлення волі, а 119 осіб, які перебували на цих обліках, вчинили злочини в УВП, що свідчить про наявність недоліків і прорахунків в організації індивідуально-виховної роботи з порушниками встановленого режиму тримання². Доказом таких прорахунків стала практика переведення злісних порушників встановленого режиму відбування покарання у ПКТ максимального рівня безпеки, кількість

¹ Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2009 році: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 2010. Кн. 2. С. 34.

² Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2010 році: інформ. бюл. Київ: ДПТС України, 2011. Кн. 1. С. 3.

¹ Там само, с. 4.

² Там само, с. 5.

яких у 2010 р. зменшилась аж на 41,25 % (відповідно 94 – 2010 р. та 160 – у 2009 р.)¹.

Таким чином, проведений аналіз показників боротьби із злочинністю, пов'язаної із злісною непокорю вимогам адміністрації УВП, у 1999–2010 рр. (періоді самостійної діяльності органів і установ виконання покарань у системі державних органів виконавчої влади, включаючи й центральні), дозволяє зробити висновки проте, що і у цей часовий історичний проміжок практики застосування до засуджених, позбавлених волі, ст. 391 КК України відображає ті тенденції, які склались в період ДКВС України у складі МВС України (1991–1998 рр.), та зводилась у більшій мірі не до організації запобіжної діяльності щодо злісних порушників, а до карально-репресивних заходів реагування на такі протиправні діяння.

11. Розпочинаючи з грудня 2010 р., коли Указом Президента України органи та установи виконання покарань були частковопідпорядковані (в порядку координації) Міністру юстиції України¹, та продовжуючи з 2012 р., коли центральним органом виконавчої влади у сфері виконання покарань та пробації стало Міністерство юстиції України²,

¹ Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2010 році: інформ. бюл. Київ: ДПтС України, 2011. Кн. 1. С. 21.

¹ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 року//*Офіц. вісн. України*. 2010. № 94. Ст. 3334.

² Про внесення змін і доповнень у деякі нормативно-правові акти: Закон України від 16.10.2012 р. № 5461-VI//*Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 2–3. Ст. 41.

діяльність по боротьбі із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП організується та контролюється відповідними структурними підрозділами зазначеного відомства. Проте і така організаційно-правова реформа у сфері виконання покарань України суттєвих якісних позитивних змін у цьому напрямі не дала. Так, у 2011 р. рівень злочинності на 1 тис. засуджених у колоніях збільшився на 9,7 % і становив 3,02 випадка (у 2010 р. – 2,75). Всього в УВП і СІЗО було допущено 465 злочинів проти 424 у 2010 р.¹ При цьому на 11,3 % менше, ніж у 2010 р. (відповідно 157 та 186 злочинів), у 2011 р. було порушено кримінальних справ за ст. 391 КК України², враховуючи, що на профілактичних обліках УВП перебували 4132 злісних порушники режиму відбукання покарання, а 36 осіб з цього обліку, вчинили злочини¹. Зросла також кількість випадків застосування до засуджених, позбавлених волі крайніх заходів дисциплінарного стягнення (на 5 % – поміщення у ДІЗО та на 10 % – переведення у ПКТ)².

У 2012–2013 рр. ситуація з цих питань суттєво не змінилась. Зокрема, у 2013 р., не дивлячись на зменшення на 20 тис. кількості засуджених та осіб, які тримались в УВП та СІЗО України, рівень злочинності на 1 тис. осіб збільшився на 3,6 і ста-

¹ Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2011 році: інформ. бюл. Київ: ДПТС України, 2011. Кн. 1. С. 2.

² Там само, с. 3.

¹ Там само, с. 4.

² Там само, с. 6.

новив на 4,06 випадка (у 2012 р. – 3,92)¹. При тому, що в 2013 р. на 10,6 % було вчинено менше злочинів, ніж у 2012 р. (відповідно 515 та 576)². Як і в попередні роки, у 2013 р. на профілактичних обліках УВП перебувало 4988 злісних порушників режиму відбування покарання, а також було зареєстровано 125 тис. 229 порушень засудженими вимог режиму, що на 7 % менше ніж у 2012 р. (134 тис. 963 випадки)³. Кількість застосованих до цих осіб крайніх заходів дисциплінарного характеру у виді поміщення в ДІЗО (карцер) та переведення в ПКТ (ОК) зменшилась на 5 % та 9 %¹.

У 2012 р. по ст. 391 КК України було порушено 186 кримінальних проваджень, а в 2013 р. – 167 проваджень².

Аналогічні тенденції збереглись й у 2014–2015 рр.³ Так, у 2015 р., при зменшені на 3 тис. 434 особи, які тримались в УВП та СІЗО, на 25 % (з 336 у 2014 р. до 421 у даному році) збільшилась загальна кількість злочинів, вчинених засудженими та особами, взятими під варту⁴. При цьому на профілактичних обліках колонії перебувало 3 тис. 624

¹ Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2013 році: інформ. бюл. Київ: ДПтС України, 2014. Кн. 1. С. 3.

² Там само.

³ Там само, с. 4.

¹ Там само, с. 5.

² Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2013 році: інформ. бюл. Київ: ДПтС України, 2014. Кн. 2. С. 13–14.

³ Там само, с. 1–3.

⁴ Там само, с. 2.

злісних порушників режиму відбування покарання¹, на 4 % порівняно з 2014 р. зменшилась кількість дисциплінарних проступків (у 2015 р. – 88 тис. 531 порушення, а в 2014 р. – 99 тис. 992 порушення), а також на 12,9 % та 7,7 % відповідно знизилась кількість випадків застосування до засуджених, позбавлення волі, крайніх заходів дисциплінарного характеру (поміщення в ДІЗО та переведення в ПКТ (ОК))².

У таких умовах зменшилась і кількість кримінальних проваджень за ст. 391 КК України (у 2014 р. – 159; у 2015 – 150 (47 % та 28 % у загальній структурі злочинності))¹.

Отже, розпочинаючи з 2012 р. (часу, коли центральним органом виконавчої влади у сфері виконання покарань та пробації стало Міністерство юстиції України²), намітилась чітка тенденція до зменшення кількості кримінальних проваджень по ст. 391 КК «Злісна непокора вимогам адміністрації УВП», яка збереглась у 2016 р. (в абсолютних цифрах до 95 проваджень або на 37 % порівняно з 2015 р.)³

¹ Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2013 році: інформ. бюл. Київ: ДПТС України, 2014. Кн. 2. С. 3.

² Там само, с. 3–4.

¹ Там само, с. 36–37.

² Про внесення змін і доповнень у деякі нормативно-правові акти: Закон України від 16.10.2012 р. № 5461-VI//*Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 2–3. Ст. 41.

³ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 2.

та продовжувала мати місце у 2017 р.¹ Поряд з цим, варто зазначити, що у 2012–2017 рр. постійно зменшувалась кількість засуджених, які тримались в УВП. Зокрема, тільки у 2016 р. їх число скоротилось на 13 % порівняно з 2015 р.², а тому в розрахунку на 1 тис. осіб число випадків притягнення засуджених до кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП фактично дорівнювало попереднім періодам (1991–2011 рр.).

Як у зв'язку з цим слушно зауважив С. І. Куценко, основною проблемою пенітенціарної системи, яку намагається вирішити Міністерство юстиції України – законодавче закріплення реформ. Ці законопроекти мають на меті докорінно змінити підходи до роботи із засудженими. Метою пенітенціарної системи, має стати не покарання, а перевиховання злочинця, визнання ним своєї мети за вчинений злочин, та недопущення протиправної поведінки у майбутньому. А це, у свою чергу ставить нові вимоги до працівників виправних установ¹.

¹ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2017 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2018. 84 с.

² Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 6.

¹ Куценко С. І. Перспективи розвитку національної політики у сфері виконання покарань, в контексті реформування системи органів юстиції України//*Актуальні проблеми захисту прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 жовт. 2018 р.)*. Київ: Ін-т крим.-викон. служби, ФОП Кандиба Т. П., 2019. С. 128.

Таким чином, підводячи підсумки щодо стану боротьби із злісною непокорою засуджених вимогам адміністрації УВП (ст. 391 КК України), варто констатувати наступне:

1. Ні зміна підпорядкування органів та установ виконання покарань (1991–1998 рр. – діяльність у системі МВС України, а в 2011 – по теперішній час у складі Міністерства юстиції України), ні самостійне їх функціонування у системі органів державної виконавчої влади (1999–2010 рр.) не привели до зміни змісту діяльності по боротьбі із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП: розпочинаючи з 1991-го по 2017 р. у структурі пенітенціарної злочинності цей злочин залишається пріоритетним (його питома вага щорічно складає від 36 % до 49 %). Все це свідчить про необхідність залишення ст. 391 КК України, як кримінально-правового засобу спеціально-кримінологічного запобігання даному злочину, на чому наполягають ряд учених в Україні¹.

2. Результати даного дослідження доводять, що існує прямий причинно-наслідковий зв'язок між кількістю засуджених, щодо яких застосовуються крайні засоби дисциплінарного характеру (поміщення в ДІЗО (карцер) та переведення в ПКТ (ОК)), та злісною непокорою засуджених, а саме: постійно, розпочинаючи з 1991-го по 2016 р. у структурі дисциплінарних стягнень зазначені заходи перевищують 50–60 % межі. Саме вказані засуджені й

¹ Наташев А. А., Стручков Н. А. Основы теории исправительно-трудового права. Москва: Юрид. лит., 1967. 190 с.

стають у подальшому суб'єктами вчинення злочину, що визначені в ст. 391 КК, по формальних ознаках, позаяк після застосування крайніх заходів вчинення у подальшому будь-якого правопорушення автоматично стає підставою для притягнення цих осіб до кримінальної відповідальності.

Встановлено, що замість посилення та удосконалення змісту запобіжної діяльності щодо злісних порушників встановленого порядку відбування покарання у виді позбавлення волі, включаючи застосування визначених у кримінально-виконавчому законодавстві України (статті 6, 100, 101 КВК) засобів, адміністрація УВП протягом – 1991–2016 рр. здійснювала карально-репресивні заходи, відносно цих засуджених, чим фактично посилювала дію тих умов, які сприяли вчиненню даного злочину (досі великою є кількість осіб, які щорічно перебувають на профілактичних обліках УВП (від 6,7 % до 9,8 % від загальної кількості засуджених); значним є число злісних порушників режиму, які щорічно перебувають на цих обліках (від 3,5 тис. до 4,7 тис. осіб); замість переводу злісних порушників у ПКТ максимального рівня безпеки адміністрація віддає перевагу притягнення їх до кримінальної відповідальності), що призводить до ще більшої по ст. 391 КК консолідації злісних порушників та до, їх об'єктивної діяльності, спрямованої на протидію адміністрації УВП та до зниження ефективності виправно-ресоціалізаційного та профілактичного впливу на особу цих засуджених, зокрема.

Питання для самоконтролю

1. *Що розуміють в кримінології під станом злочинності?*

2. *Що розуміють під поняттям «стан злісної непокори вимогам адміністрації УВП»?*

3. *Які Ви можете визначити умови, які сприяли вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації УВП?*

4. *Що можна віднести до особливих умов, що сприяли вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації УВП?*

5. *Які висновки можна зробити аналізуючи показники боротьби із злочинністю, пов'язаної із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП, у 1999–2010 рр.?*

6. *Що є основною проблемою пенітенціарної системи, яку намагається вирішити Міністерство юстиції України?*

7. *Якою повинна бути мета пенітенціарної системи?*

8. *Який причинно-наслідковий зв'язок між кількістю засуджених, щодо яких застосовуються крайні засоби дисциплінарного характеру та злісною непокорою засуджених?*

2.3. Характеристика особи злочинця, який вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань

В кримінології під особою злочинця розуміється система негативно соціально значимих властивостей, зв'язків і відносин, які поєднані із зов-

нішніми умовами та обставинами, що характеризують людину, винну у вчиненні злочину¹. Крім цього, поряд з цим, науковці ведуть мову про особистість злочинця, тобто про свого роду ідеальну модель, абстракцію, які створені на підставі дослідження суб'єктів злочинів, метою якої є виявлення таких негативних особливостей індивідуалів, за якими з високою часткою ймовірності можна в майбутньому передбачити злочинну поведінку осіб або повторне вчинення злочину тими, хто мав попередній кримінальний досвід¹.

Як з цього приводу слушно зауважив А. П. Закалюк, для розуміння цих понять необхідно, як і в будь-якому дослідженні, спочатку визначитися із термінами, зокрема з поняттями «людина», «індивід», та, у разі потреби, висвітлення поряд із поняттям «особа» окремого поняття «особистість»². На його переконання, особистість – це соціальний зліпок особи (у вузькому розумінні), а більш широкому змісті – це соціально типове, що відрізняє особу у суспільних відносинах, обумовлює її суспільну активність, суспільну діяльність, лежить в основі їх спричинення³.

¹ Кримінологія: навч. посіб./О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2009. С. 33.

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 87.

² Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 233.

³ Там само, с. 239.

Пріоритетність терміну «особа» над «особистістю» злочинця обумовлена нормативно-правовими критеріями, що закріплені в окремих статтях КК України та стосується суб'єкта злочину. Так, у ст. 2 КК однією із системоутворюючих підстав кримінальної відповідальності є «особа, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння»; у ч. 2 ст. 4 КК мова ведеться про «особу, яка вчиняє дію чи бездіяльність»; ч. 1 ст. 18 КК, у якій зазначено, що «суб'єктом злочину є фізична осудна особа», т. ін.

Більш того, визначаючи предмет кримінології, учені до його складових частин (елементів) відносять не «особистість», а «особу» злочинця¹. Як у зв'язку з цим зробив висновок А. П. Закалюк, у реальному житті, зокрема у практичній діяльності щодо запобігання та протидії злочинності і її окремих проявів, злочинець постає не як особистість, а як особа з усіма її характеристиками, проявами, індивідуальними властивостями².

Для характеристики структури зазначеної особи, беремо за основу виведену в науці 9-ти блокову (групову) структуру ознак, а саме:

1) три із них відображають соціальну характеристику особи, яка вчиняє злочин, що передбачений ст. 391 КК України (а) ознаки формування та соціалізації даної особи; б) ознаки соціального ста-

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 15.

² Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 253.

тусу та соціальних ролей; в) безпосередні ознаки спрямованості особи, яка вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації УВП);

2) п'ять із них характеризують біосоціальні ознаки, що включають:

а) демографічні ознаки; б) психофізіологічні особливості, у тому числі генетичного походження; в) показники фізичного стану здоров'я; г) показники психічного стану здоров'я; ґ) індивідуальні психологічні риси¹.

Дев'ятий блок (група) відображає специфічно-типову ознаку типу особи злочинця, який вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації УВП, що пов'язана із безпосереднім вчиненням даного злочину.

Крім цього, при виведенні структури та характеристики особи, яка вчиняє злочин, передбачений ст. 391 КК України, враховані результати її дослідження, що були проведені іншими науковцями. Так, у дисертації З. В. Журавської здійснена кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП у період 2002–2007 рр.², взявши за основу огляд ДДУПВП з цих питань³. Зокрема, було встановлено, що серед притягнутих до кримінальної відповідальності за-

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 257–258.

² Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. С. 45–47.

³ Про ефективність використання у виправних установах статті 391 Кримінального кодексу України і огляд. Київ: ДДУ ПВП, 2002. № 5/2029/Лв. 23 трав. 19 с.

суджених за ст. 391 КК тільки 65,5 % осіб підтримували злочині традиції¹. Серед інших ознак особи, яка вчинила зазначені злочини, у контексті даного дослідження звертають на себе увагу наступні:

1) основну групу серед засуджених по ст. 391 КК склали особи, які були позбавлені волі за вчинення насильницьких та корисливих злочинів: розбій (30,5 % від усіх засуджених по цій статті КК); крадіжки (39,0 %). Більше 17 % – за вчинення вбивств або тяжких тілесних ушкоджень, які спричинили смерть потерпілого¹;

2) із загальної кількості засуджених, які вчинили злісну непокору, інші – це рецидивісти. При цьому найбільшу групу склали особи, які мали другу та третю судимості²;

3) 65 % засуджених по ст. 392 КК – це особи, які до цього були позбавлені волі на строк від п'яти років і більше³;

4) на момент засудження за вчинення злісної непокори більшість осіб відбули від 2-х до 4-х років призначеного строку покарання, тобто в період адаптації до умов позбавлення волі, коли найбільш активно проявляється протидія вимогам режиму виконання – відбування покарання та адміністрації УВП, зокрема;

5) 90 % засуджених по ст. 391 КК – це особи віком від 20 до 40 років;

¹ Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. С. 45.

¹ Там само, с. 46.

² Там само.

³ Там само.

6) 65,6 % осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за злісну непокору, мали слабкі соціально-корисні зв'язки; 70,1 % осіб були неодружені; лише 16,4 % підтримували зв'язки з дружинами; 6,3 % – з дітьми; 11,7 % – втратили будь-які соціально корисні зв'язки;

7) до 79,0 % засуджених по ст. 391 КК не застосовувались помилування, амністія, та інші норми інститут звільнення від покарання та його відбування (статті 75–87 КК).

Лише 23 % цих осіб на момент вчинення злочину передбаченого цією статтею КК, підпадали по формальних ознаках під умовно-дострокове звільнення або переведення до виправних центрів;

8) у середньому на одного засудженого (до застосування ст. 391 КК) було накладено 11 дисциплінарних стягнень, правами начальника УВП та п'ять – правами начальника відділення соціально-психологічної служби. При цьому, кожний засуджений шість разів поміщався до ДІЗО та один раз переводився до ПКТ;

9) серед осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за злісну непокору, найбільш поширеними були порушення, що виражалися у відмові від праці (62,0 %); порушення розпорядку дня (48,0 %); відмові виконувати роботи з благоустрою місць позбавлення волі та прилеглих до них територій (37,0 %) ¹;

¹ Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. С. 46.

10) для 70 % засуджених призначене за вироком суду по ст. 391 КК України покарання становило до одного року позбавлення волі; для 24,0 % – до двох років позбавлення волі; для 5 % – до трьох років позбавлення волі; для 2 % – до чотирьох років позбавлення волі;

11) із загальної кількості осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП, 13,3 % під час відбування покарання у виді позбавлення волі відкрито протидіяли адміністрації УВП; 38,3 % злісно порушували вимоги встановленого режиму відбування покарання. При цьому в цілому позитивно характеризувались до вчинення злочину по ст. 391 КК тільки 7 % засуджених¹;

12) 70,3 % засуджених, які були притягнуті, до відповідальності по ст. 391 КК, до вчинення цього злочину були працевлаштовані на виробництві; 23,4 % – відмовлялись від роботи; а 46,9 % – негативно відносились до роботи;

13) після притягнення до кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП кількість осіб, які підтримували злочинні традиції, зменшилась з 65,5 % до 49,2 % після їх засудження. При цьому на профілактичному обліку, як схильні до непокори, перебували тільки 4,7 % засуджених;

14) 80,0 % засуджених за ст. 391 КК були соматично здоровими, а в 14,0 % у наявності були черепно-мозкові травми та психопатології;

¹ Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. С. 46–47.

15) 53,0 % засуджених, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП, як свідчили психологічні характеристики, мали сильно нервову систему, хорошу працездатність, без надмірних зусиль адаптувалися до нових умов. Крім цього, більшості цих осіб були притаманні спокійний настрій, стриманість мови й міміки;

16) як показали результати проведених тестувань, в 74,0 % засуджених по ст. 391 КК був середній та високий рівень інтелектуального розвитку, а 26 % – мали низький рівень інтелекту;

17) 38,0 % осіб, які вчинили злісну непокору, була притаманна соціальна пасивність, важкість адаптації до нових умов, а 24,0 % – тенденція до збереження власних установок, стереотипів та неспроможність до зміни особистої точки зору;

18) 55,0 % засуджених за ст. 391 КК були схильні до конфліктної поведінки, агресивності та ворожості без чіткої спрямованості, а також мали такі негативні риси, як: нахабність (45,0 %) та хвалькуватість (21,0 %);

19) 27 % цих осіб у середовищі засуджених, які тримались в УВП, проявили такі риси як: брехливість; 20 % – підозрілість; 19 % – паразитизм¹;

20) 29 % засуджених по ст. 391 КК до вчинення даного злочину проявляли до представників адміністрації колоній гнучкість, що обумовлювало неправильну оцінку їх поведінки останніми, особливо персоналом з числа молодшого начальниць-

¹ Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. С. 47.

кого складу (ст. 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»¹);

21) більшість засуджених по ст. 391 КК обирали до вчинення даного злочину яскраво виражену схильність до соціальних контактів¹;

Як у зв'язку з цим слушно зауважила З. В. Журавська, остання риса засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП (і варто з цим погодитись) дає підстави для можливого застосування щодо цих осіб додаткових засобів впливу з метою формування у них соціально-позитивних установок, у тому числі застосування інших видів юридичної відповідальності, що суттєво зменшила б рівень кримінально-правової репресії відносно реагування на цей злочин з боку адміністрації УВП².

У сучасних умовах (2018 р.) досить детальну кримінологічну характеристику особи, яка вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації УВП, здійснила в своїй дисертації К. В. Бондарева³. Так, у ході дослідження вона встановила наступні кримінологічні злочинні ознаки особи даного злочинця (відомості за 2012–2017 рр.)⁴:

¹ Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р. // *Офіц. вісн. України*. 2005. № 30. С. 4–10.

¹ Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. С. 48.

² Там само.

³ Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 289 с.

⁴ Там само, с. 158–180.

1. Соціально-демографічні дані:

а) із 588 осіб, які були засуджені по ст. 391 КК України у 2012–2017 рр., 99,8 % склали чоловіки та 0,2 % жінки. При цьому 86 % із них були неодружені, а 14 % перебували у шлюбі;

б) 53,6 % суб'єктів цих злочинів на момент вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП мали повну середню освіту та 30,3 % – неповну. Інші зазначені особи мали середню спеціальність (13,1 %), неповну вищу освіту (0,3 %), вищу освіту (1,7 %) та взагалі не мали будь-якої освіти (1 %).

2. Кримінально-правові та кримінально-виконавчі ознаки:

а) 67,9 % осіб, які вчинили злочин по ст. 391 КК, відносились до рецидивістів (ст. 34 КК), а 32,1 % – були засуджені вперше;

б) на момент вчинення даного злочину 21,8 % засуджених мали до 5 порушень режиму відбування покарання, за які вони були притягнуті до дисциплінарної відповідальності: при цьому визначені в ч. 14 ст. 134 КВК строки застосування до них передбачених законом заходів стягнення не пройшли; 14,7 % – мали від 5 до 10 порушень; 18 % – від 10 до 20 порушень; 15,1 % – від 20 до 30 порушень; 11,6 % – від 30 до 40 порушень; 6,8 % – від 40 до 50 порушень; 8,7 % – до 100 порушень; 1,2 % – від 100 до 150 порушень та 0,1 % – від 150 до 200 порушень;

в) структурі допущених суб'єктами злісної непокори вимогам адміністрації УВП порушень 28,9 % припадало на порушення розпорядку дня; 28,5 %

була пов'язана з відмовою від виконання безоплатних робіт; 5,5 % – із зберіганням заборонених предметів; 3,8 % – з нетактовною поведінкою до представників адміністрації; 3,8 % – з перешкоджанням у проведенні обшуку та особистого огляду; 3,1 % – з відмовою засуджених виконувати оплачувану роботу;

г) 32,1 % осіб до моменту притягнення до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК мали лише одну судимість; 23,5 % – дві судимості; 16,5 % – три судимості; 13,6 % – чотири; 6,1 % – п'ять; 3,7 % – шість судимостей;

г) на момент вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП 50,2 % засуджених відбували покарання у вигляді позбавлення волі строком від 2-х до 5-ти років; 38,7 % – від 5-ти до 10-ти років; 11,1 % – від 10 до 15 років; 17,7 % – від 1-го до 4-х років; 18,6 % – до 5-ти років;

д) 63 % суб'єктів злочинів по ст. 391 КК відбували покарання за вчинення злочинів проти власності; 8,3 % – проти життя та здоров'я особи; 7,7 % – за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення; 5,9 % – за злочини проти правосуддя; 4,8 % – проти громадського порядку та моральності; 3,1 % – за вчинення злочинів проти громадської безпеки;

е) повторно по ст. 391 КК України вчинили цей злочин 10,4 % засуджених; 0,1 % – двічі притягувались до кримінальної відповідальності за вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП; 0,1 % – такі злочини вчиняли тричі;

є) 85,8 % засуджених по ст. 391 КК України до вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП перебували у ПКТ за вчинення дисциплінарних проступків: 5,2 % – були переведені у виправні колонії максимального рівня безпеки.

Виходячи з результатів проведеного дослідження, К. В. Бондарева зробила у зв'язку з цим наступні висновки:

1. Характеристика засуджених за злісну непокору за їх соціально-демографічними ознаками, зокрема такими, як стать, вік і рівень освіти залишилися без суттєвих змін. При цьому серед таких суб'єктів злочину переважали особи чоловічої статі віком від 18, до 29 років із середньою та неповною середньою освітою, а більшість із них на момент вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП не перебували у шлюбі (86 %).

2. Встановлено, що переважна більшість осіб, які вчинили злочин по ст. 391 КК мали лише одну судимість, відбували покарання у виді позбавлення волі строком до 5-ти років та були засуджені за вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП на строк від 1 до 2-х років¹.

У свою чергу в ході даного дослідження, яке проводилось у 2017–2018 рр. у чотирьох областях України (Волинській, Київській, Рівненській, та Харківській) та охопило вивченням 327 архівних кримінальних справ (проваджень), порушених по

¹ Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. С. 176.

ст. 391 КК України, були отримані наступні результати:

1. Встановлено, що більшість зазначених злочинів було зареєстровано у виправних колоніях середнього рівня безпеки (ч. 2 ст. 18, ст. 139 КВК України) (182 кримінальних справи (проваджень) або 56 % у загальній їх кількості), що пояснюється у першу чергу тим, що у даних УВП відбуває покарання у виді позбавлення волі на певний строк більшість засуджених (майже 80 % від усіх осіб, які були засуджені до даного виду покарання).

2. Із 327 осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК України у 2007–2017 рр., майже 43 % (в абсолютних цифрах – 141 особа) були засуджені від 1-го до 2-х років позбавлення волі; більшість 40 % – до 1-го року позбавлення волі (138 осіб); та майже 17 % – від 2-х до 3-х років позбавлення волі (48 осіб).

3. Із 327 осіб, засуджених по ст. 391 КК України, до злочинних авторитетів, які знаходились на профілактичних обліках виправних колоній, відносились лише 97 засуджених (28 % від усіх притягнутих до кримінальної відповідальності осіб за вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП). Крім цього, 193 засуджені по цій статті КК відносились до тих категорій, які підтримували злочинні традиції у тій чи іншій мірі та не перебували на профілактичних обліках виправних колоній (59 % від загальної кількості засуджених за ст. 391 КК України).

4. По формі (об'єктивній стороні злочину) зазначене суспільно небезпечне діяння вчинялось як:

а) злісна непокора законним вимогам адміністрації УВП – 275 випадках 79 % від загальної кількості осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК України;

б) інша протидія адміністрації УВП у законному здійсненні її функцій – у 70-ти випадках (21 %).

5. Суб'єктами даного злочину були особи:

а) віком від 18 до 25 років – 90 засуджених (26 % від загальної кількості осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП);

б) віком від 26 до 35 років – 198 засуджених (60 %);

в) віком від 36 років і старші – 39 засуджених (14 %).

6. По кількості судимостей суб'єкти злісної непокори вимогам адміністрації УВП мали наступний вигляд:

а) вперше засуджені до позбавлення волі – 134 особи (40 % у структурі всіх засуджених за ст. 391 КК України);

б) мали дві судимості – 119 осіб (36 %);

в) були засуджені три і більше разів – 74 особи (24 %).

7. На момент вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП засуджені мали:

а) неповну середню освіту – 83 особи (25 % від загальної кількості осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК України);

б) повну середню освіту – 244 особи (75 %).

8. Із 375 засуджених по ст. 391 КК на момент притягнення їх до кримінальної відповідальності за вчинення даного злочину 253 особи (79 % у за-

гальній структурі злочинів, пов'язаних із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП) втратили суспільно корисні зв'язки з близькими родичами (їх перелік визначено в ст. 110 КВК України) та іншими особами.

9. Серед інших кримінологічно значущих ознак особи, яка вчиняє злочин по ст. 391 КК України, встановлені також наступні із них:

а) на момент вчинення даного злочину не мали роботи в колонії та за її межами – 241 особа (77 % від загальної кількості осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП);

б) не навчались у загальноосвітній школі або професійно-технічному училищі при виправній колонії – 256 осіб (79 %);

в) не навчались на професійних курсах на виробництві виправних колоній – 71 особа (21 %);

г) відносились до хронічних наркоманів (алкоголіків, токсикоманів тощо) – 116 осіб (35 %);

г) мали відхилення у психіці – 107 осіб (30 %) (Додаток 3).

Таким чином, якщо узагальнювати всі проаналізовані ознаки особи, яка вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації УВП, то можна вивчити наступний «кримінологічний портрет» суб'єкта даного злочину, а саме:

1. Ознаки формування, соціалізації особи¹:

а) більшість засуджених по ст. 392 КК до вчинення даного злочину мали повну середню освіту.

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 258–259.

Крім цього, серед цих осіб були засуджені з вищою (1 %) та середньою спеціальною освітою (до 3 %);

б) більшість засуджених за вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП на момент вчинення даного злочину мали відповідну спеціальність (професію), але не працювали з тих чи інших причин;

в) більшість засуджених по ст. 391 КК активно підтримували так звані «зłodійські» традиції, але на профілактичних обліках не знаходились;

г) значна частина (30 %) осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП, відносились до хронічних алкоголікв, наркоманів, токсикоманів тощо;

г) значна частина засуджених по ст. 391 КК злочинні ознаки, риси, звички, досвід набули у злочинному середовищі (понад 30 %), позаяк свою життєдіяльність у силу 2-х і більше судимостей проводили у місцях позбавлення волі;

д) серед культурних потреб та інтересів осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП, переважають ті, що пов'язані з азартними іграми з метою отримання неправомірної вигоди, з змістом кримінальної субкультури та іншими аморальними цінностями;

е) жоден із засуджених по ст. 391 КК України не був членом самодіяльних організацій цих осіб, які створюються у місцях позбавлення волі (ст. 127 КВК). Натомість значна частина з них (майже 30 %) входило до злочинних об'єднань, які функціонують у виправних колоніях.

2. Ознаки соціального статусу та соціальних ролей¹:

а) більшість засуджених по ст. 391 КК України по соціальному статусу відносились до селян та робітників. При цьому до числа службовців та інтелігентів відносилось менше 3 %;

б) третина засуджених до притягнення їх до кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП були розлучені, а більше 2/3 – розірвали соціальні зв'язки з близькими родичами;

в) більшість половини засуджених по ст. 391 КК мали дітей (від 1 до 3-х); але стільки ж із них не надавали будь-якої допомоги сім'ї у їх забезпечені

г) майже 30 % осіб від усіх притягнутих до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК України відносились до злочинних «авторитетів». При цьому, серед цих засуджених були відсутні так звані «зłodії у законі»²;

г) більшість засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП на момент вчинення злочину відносились до порушників (54 %) та злісних порушників (ст. 133 КВК України) (15 %) режиму відбування покарання та не мали чітко виражених соціальних планів (перспектив) на майбутнє.

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 259.

² Пирожков В. Ф. Кримінальная психология. Москва: Ось-89, 2013. 704 с.

3. Безпосередні ознаки спрямованості особи, яка вчиняє злочин, що визначений в ст. 391 КК України¹:

а) більшість засуджених мали конфліктний характер, не мали навиків уникнення конфліктних ситуацій та не вчиняли будь-яких дій по «зловживанню» таких ситуацій;

б) більшість засуджених не сприймали засобів виправно-ресоціалізаційного впливу (ст. 6 КВК) та байдуже і по ворожому відносились до реалізації заходів, затверджених щодо кожного із них в індивідуальній програмі соціально-виховної роботи (ч. 2 ст. 95 КВК України);

в) більшість суб'єктів злочину, визначеному в ст. 391 КК, мали низький рівень загальної культури, розвитку та проявляли їх у повсякденному спілкуванні з іншими засудженими та персоналом виправних колоній.

4. Демографічні ознаки особи, яка вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації УВП²:

а) майже 100 % цих злочинів вчиняють особи чоловічої статі;

б) більшість злочинів (майже 70 %) по ст. 391 КК вчиняють особи у віці від 26 до 35 років, а ще 26 % – у віці від 8 до 25 років.

5. Психофізіологічні особливості засуджених, які вчиняли злочини по ст. 391 КК України³:

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 259–260.

² Там само, с. 260.

³ Там само.

а) значна частина цих осіб (до 30 %) мали відповідні психо-фізичні відхилення, у тому числі генетичного характеру (до 20 %);

б) більшість засуджених відносились до холеричного темпераменту (75 %).

6. Показники фізичного здоров'я осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП¹:

а) майже 100 % засуджених по ст. 391 КК мали загальний здоровий стан;

б) хронічні соматичні захворювання мали менше 1 % осіб, притягнутих до відповідальності по ст. 391 КК України;

в) більшість 30 % засуджених набули хронічні захворювання (алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, т. ін) або до засудження перший раз, або у ході відбування покарання у виді позбавлення волі (до 5 %).

7. Показники психічного здоров'я осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 391 КК України²:

а) більшість засуджених (понад 95 %) на момент вчинення злочину були у стані осудності (ст. 19 КК України) і лише 5 % – у стані обмеженої осудності (ст. 20 КК України);

б) серед усіх суб'єктів злісної непокори вимогам адміністрації УВП значну частину представляли засуджені, які мали певні психічні відхилення у виді шизофренії, дебілізму, інфантилізму тощо (до 30 %).

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 260.

² Там само, с. 261.

8. Індивідуальні психологічні риси особи, яка вчиняє злочин по ст. 391 КК України¹:

а) більшість засуджених за злісну непокору вимогам адміністрації УВП мали такі негативні та суспільно небезпечні (неприйнятні) риси, як: грубість (11 %), нечесність (12 %), агресивність (38 %), жорстокість (15 %), ін.;

б) серед вольових ознак цих суб'єктів злочину пріоритетними були: інертність (33 %), млявість (13 %), рішучість (27 %), ін.;

в) значна частина засуджених по ст. 391 КК України мала чітко виражені емоційні риси: бурхливість (12 %), не урівноваженість (24 %), дратівливість (19 %); образливість (14 %), ін.

9. Ознаки особи, яка вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації УВП, що пов'язані із вчиненням даного злочину²:

а) засуджені по ст. 391 КК при вчиненні даного злочину посягали на: правосуддя в цілому (17 %); встановлений порядок виконання та відбування покарання (65 %); порядок і умови відбування покарання в конкретній виправній колонії (11 %); інші об'єкти;

б) особи, які вчиняли злісну непокору вимогам адміністрації УВП: визнавали свою вину (13 %); не визнавали свою вину (15 %); інше;

в) засуджені по ст. 391 КК не шкодували про вчинення даного злочину (39 %); частково шкоду-

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 261.

² Там само, с. 261–262.

вали про те, що вчинили цей злочин (43 %); шкодували, що вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП (15 %); ін.;

г) переважна більшість засуджених по ст. 391 КК на момент вчинення злочину мали одну судимість та відбували покарання у виді позбавлення волі до 5-ти років (64 %);

г) із загальної кількості осіб, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП, майже 59 % були засуджені за вчинення даного злочину від 1-го до 2-х років позбавлення волі; до 40 % – до 1-го року позбавлення волі; інші (до 10 %) – від 2-х до 3-х років позбавлення волі;

д) майже 80 % засуджених по ст. 391 КК України вчинили цей злочин у формі злісної непокори, інші – у формі іншої протидії адміністрації УВП (більше 20 %).

Так, в цілому виглядає «кримінологічний портрет» особи злочинця, який вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації УВП.

Питання для самоконтролю

1. *Що в кримінології розуміють під особою злочинця?*

2. *Охарактеризуйте виведену в науці дев'ятиблокову (групову) структуру ознак особи злочинця?*

3. *Чим обумовлена пріоритетність терміну «особа» над «особистістю» злочинця?*

4. *Які ознаки особи, яка вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації УВП включає «кримінологічний портрет» суб'єкта даного злочину?*

5. Які є демографічні ознаки особи, яка вчиняє злісну непокору вимогам адміністрації УВП?

6. Які є показники психічного здоров'я осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 391 КК України?

7. В якому віці найчастіше особи вчиняють досліджуваний злочин?

8. Які можна визначити кримінально-правові та кримінально-виконавчі ознаки осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП?

2.4. Детермінанти, що спричинюють та обумовлюють вчинення злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань

У тлумачних словниках під детермінантою (латин. *determinative* – визначати) розуміють причину, що визначає виникнення якогось явища¹. Аналогічний зміст даного поняття можна знайти й у філософських словниках².

В кримінології під детермінантами в цілому розуміють різноманітні події, явища, процеси, стани природи і суспільства, що відображаються сві-

¹ Булько А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, перераб., испр. Москва: Мартин, 2010. С. 190.

² Рішення Конституційного Суду України «У справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю (справа про тлумачення терміна «законодавство») № 12-рп/98 від 9 липня 1998 р.//Офіц. вісн. України. 1998. № 32. Ст. 1209.

домістю і становлять передумови, підстави для інших, похідних від них явищ, процесів, станів свідомості, форми діяльності, типів відносин¹. Як у зв'язку з цим зауважив А. П. Закалюк, у найзагальнішому значенні поняття детермінації відображає діалектичну суттєву властивість реального буття – загальний зв'язок, взаємозалежність та взаємообумовленість предметів, явищ, процесів². На його думку, відповідно до цього, детермінація злочинності – це вся сукупність явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона взаємопов'язана та якими вона обумовлена³.

Таку ж оцінку змісту та сучасності даного поняття дають і зарубіжні кримінологи. А. І. Долгова переконана, що, коли говорять про детермінізм, то мають на увазі ознаки всебічного взаємозв'язку, взаємодії всіх речей, об'єктів, явищ і процесів⁴. У свою чергу Н. Ф. Кузнецова, яка розробила теорію кримінологічної детермінації у сучасний період (починаючи з 80-х років ХХ ст.) включає до її системи три основні елементи: а) причини; б) умови; в) кореляти⁵. При цьому під причиною в кри-

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 69.

² Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 184.

³ Там само.

⁴ Криминология: учебник для юрид. вузов/под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Долговой. Москва: Изд. гр. ИНФРА. М. – НОРМА, 1987. С. 181.

⁵ Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации. Москва: Юрид. лит. 1984. С. 11.

мінології розуміють явища (системи), які породжують інші явища (системи) – наслідки¹.

Умови – це різноманітні явища, процеси, обставини, які сприяють, або створюють можливість виникнення та прояву причини, яка породжує наслідок², а корелянти – це такі зв’язки між подіями, явищами, процесами, за яких зміна одних явищ супроводжується (не спричинюється чи обумовлюється) зміною других³.

Проте слід зазначити, що в такому аспекті деякі науковці детермінацію злочинності не розглядають, а ведуть мову лише про причини та умови, що породжують та сприяють вчиненню злочинів⁴. Поряд з цим все таки домінуючою серед кримінологів є перша позиція, коли сутність явищ і процесів, предметом яких є злочинність, досліджують через її детермінацію та складові елементи – причини, умови, та корелянти⁵.

Детермінаційний комплекс (сукупність причин та умов, що породжують та обумовлюють вчинення того чи іншого кримінального правопорушення) злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань складається з трьох основних груп детермінант, а саме:

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 187.

² Там само, с. 188.

³ Там само, с. 189.

⁴ Профілактика злочинів: підручник/О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. С. 49–62.

⁵ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика... С. 218.

а) тих, що спричиняються, корелюються та обумовлюються загально кримінальними детермінантами (загальних для всіх видів кримінальних правопорушень причин і умов, що їх породжують та сприяють у їх вчиненні);

б) тих, що характерні тільки для сфери виконання покарань (спричинюють та обумовлюють вчинення злочинів як засудженими, так й іншими особами, включаючи й персонал установ виконання покарань);

в) тих, що безпосередньо детермінують вчинення злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань.

Отже, причино-наслідковий об'єктивний зв'язок у змісті даного кримінального правопорушення виражається через співвідношення детермінант загального, особливого та безпосереднього характеру.

Якщо більш конкретно підійти до аналізу кожного із елементів причинно-наслідкового зв'язку у змісті злісної непокори адміністрації УВП, то слід констатувати їх важливу та невід'ємну роль у детермінації даного кримінального правопорушення. Такий висновок витікає із результатів аналізу цих елементів. Зокрема:

1. Загальнокримінальні причини і умови, які породжують та сприяють вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації УВП, пріоритетною з яких є вплив кримінальної субкультури на значну частину населення України та руйнування, в кінцевому підсумку, моральних засад нашого суспільства. Як з цього приводу зробили висновок деякі науковці, у цілому суспільна небезпека криміналь-

ної субкультури полягає в тому, що вона стимулює протиправну поведінку людини та стає своєрідним механізмом «повторного виробництва» злочинності в Україні. При цьому осмислення небезпеки багатовекторності цієї контркультури як суспільної реальності, її єдності та багатоманітності, є потребою сучасності, особливо в контексті її впливу на сьогоденний правопорядок в нашій державі у виді непокори представникам влади, нападів на правоохоронців, вчинення самовільних дій, що є виключною компетенцією держави (наприклад, шляхом проведення так званої «смітцевої люстрації», блокади шляхів сполучення; нанесення тілесних побоїв тим особам, які мають відміну від інших думку; т. ін.)¹.

Крім цього, як встановили ряд науковців, зазначений процес супроводжується: недосконалістю нормативно-правових актів, які приймаються в Україні; включаючи й сферу боротьби із злочинністю; нігілізмом, низькою правовою культурою; недостатньо ефективною роботою правоохоронних органів; кризою моральних цінностей; алкоголізмом і наркоманією та іншими обставинами².

При такому «калейдоскопі» соціально-правових явищ в Україні у сучасних умовах не могло не відобразити її найбільш негативних рис і те зло-

¹ Боровик А. В., Колб О. Г. Тлумачний словник пенітенціарної лексики. Луцьк: СПД Галяк Ж. В.; друкарня «Волиньполіграф», 2018. С. 10–11.

² Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права: підручник/заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. С. Кельмана. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2018. С. 525.

чинне середовище, що зосереджене в УВП, а саме – при зменшені з 2004 р. (часу вступу в дію КВК України¹ у 2017 р. кількості засуджених, які тримались в УВП та, СІЗО більш ніж вдвічі (на 130 тис. осіб): із 192 тис. у 2004 р. до 60,6 тис.)², якісний склад цих осіб суттєво не змінився: зокрема в місцях позбавлення волі відбували покарання 4992 особи, засуджені за умисні вбивства при обтяжуючих обставинах (ч. 2 ст. 115 КК України); 96 осіб – за бандитизм (ст. 275 КК); 13 530 осіб – за розбій (ст. 187 КК), та грабіж (ст. 186 КК); 254 особи – за вимагання (ст. 189 КК) та 1546 осіб – засуджених до довічного позбавлення волі (ст. 64 КК)³, а також майже 5 тис. осіб з різноманітними психічними відхиленнями (7 % від загальної кількості засуджених, які трималися в УВП та СІЗО⁴.

Крім цього, на стан правопорядку в УВП і СІЗО, як відображення загальнокримінальних ознак і тенденції розвитку кримінальних правопорушень, суттєвий вплив мають й так звані злочинні авторитети, які відбуваючи покарання у місцях позбавлення волі, продовжують керувати групами нега-

¹ Кримінально-виконавчий кодекс України: прийнятий 11 липня 2003 року//*Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

² Кубрак Р. М., Лень В. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених з психічним відхиленнями до позбавлення волі на певний строк: монографія. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2018. С. 227.

³ Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2013 році: інформ. бюл. Київ: ДПТС України, 2014. Кн. 2. С. 3.

⁴ Кубрак Р. М., Лень В. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених з психічним відхиленнями до позбавлення волі на певний строк: монографія... С. 227.

тивного спрямування та чинити протидію кримінально-виконавчому процесу¹. За результатами опитування засуджених та персоналу УВП зазначені групи у загальній кількості засуджених до позбавлення волі складають відповідно 22 % та 7,7 %²; а по офіційних даних на профілактичних обліках УВП перебували майже 4 тис. таких осіб³.

Звичайно, що в таких умовах та з огляду того «правового нігілізму», що склався в цілому в цілому в Україні, зазначені загальнокримінальні детермінанти суттєвим чином сприяли вчиненню злісній непокорі вимогам адміністрації УВП.

До інших таких причин і умов, що здійснюють криміногенний вплив та сприяють як зростанню злочинності в цілому та кількості випадків злісної непокори вимогам адміністрації УВП, зокрема, науковці відносять:

а) зниження рівня життя населення (реальної заробітної плати на 20,2 %); зростання безробіття, у тому числі латентного (за методологією Міжнародної організації праці рівень безробіття серед економічно активного населення віком 15–70 років становив 9 %, а працездатного – 9,4 %); збільшення відсотку бідного населення (понад 25 %)⁴. За

¹ Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 6.

² Групи негативної спрямованості в місцях позбавлення волі: монографія/за заг. ред. Т. А. Денисової. Запоріжжя: Просвіта, 2012. С. 84.

³ Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2013 році: інформ. бюл. Київ: ДПТс України, 2014. Кн. 2. С. 3–4.

⁴ Кулик О. Т. Сучасна кримінальна ситуація в Україні. URL: <http://www.nbu.gov.ua>

таких умов, як зробив висновок О. Г. Кулик, відбувалося зростання прошарку осіб, готових до задоволення потреб протиправним шляхом, підвищилася активність тих, хто мають антисуспільні установки, схильність до злочинної поведінки; утворюються та діють злочинні групи та організації¹;

б) гострота та нестабільність політичної ситуації, яка проявляється у зниженні рівня легітимності та ефективності влади, різкому загостренні різноманітних конфліктів. За даними моніторингового соціального опитування, Інституту соціології НАН України у 2015 р. майже половина опитаних (47,9 %) оцінили в цілому політичну ситуацію в країні як критичну, вибухонебезпечну, а 34 % респондентів вважають, що рівень корупції у 2015 р., зокрема, був вищим, ніж до Євромайдану²;

в) масштабний процес внутрішньої міграції внаслідок анексії Автономної Республіки Крим (1,6 млн внутрішньо переміщених осіб та біженців), внаслідок чого втрачається контроль за поведінкою цих осіб³;

г) негативні процеси у суспільній свідомості – незадоволення власним становищем песимізм щодо майбутнього (понад 40 % опитуваних), високий рівень анонімної деморалізованості (понад 60 % опитаних). У таких осіб легше формується психологічна готовність до протиправної поведінки⁴;

¹ Кулик О. Т. Сучасна кримінальна ситуація в Україні. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

г) особливою умовою, що сприяє зростанню окремих груп та видів злочинів, є зниження ефективності діяльності правоохоронної системи, зокрема поліції, пов'язане з суттєвими недоліками чинного КПК, що призвели до фактичного припинення ОРД; деморалізацією значної частини працівників поліції, прокуратури та суддів, які знаходяться під загрозою припинення кар'єри; звільнення із служби частини досвідчених працівників міліції¹;

д) інші загальні кримінальноправові причини та умови, які у тому числі детермінують вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП (ліквідація підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю, особливо їх інформаційно-аналітичних та довідкових пошукових систем; так зване «реформування» інших підрозділів поліції, в результаті чого втрачені належні взаємозв'язки з іншими правоохоронними органами та, зокрема, з їх оперативними підрозділами, включаючи питання взаємодії та координації спільних дій щодо злочинних авторитетів, т. ін.).

2. Причини та умови, що детермінують так звану пенітенціарну злочинність (деякі науковці називають її злочинністю у місцях позбавлення волі² у сфері виконання покарань України.

Як показали результати даного дослідження, в науковій літературі досить детально на сьогодні

¹ Кулик О. Т. Сучасна кримінальна ситуація в Україні. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

² Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 620 с.

досліджено це питання, у тому числі, як щодо причин та умов, які породжують і сприяють вчинення засудженими рецидивних та інших злочинів в ході відбування покарання в УВП¹, та і щодо детермінації злочинної поведінки інших осіб у зазначеній сфері суспільних відносин, включаючи й персонал органів та установ виконання покарань². Зокрема, до особливих причин, які породжують вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП, слід віднести наступні:

а) суттєві прорахунки в організаційно-управлінській діяльності як в Державній кримінально-виконавчій системі у цілому, так і в його між територіальних об'єднаннях та органах та установах виконання покарань, зокрема. Так, ліквідувавши на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 р. територіальні органи управління ДПтС та створивши натомість п'ять міжтериторіальних управлінь, Міністерство юстиції України, як свідчить практика³, фактично дезорганізувала роботу цієї системи, не створивши в обласних центрах будь-яких управлінських структур (груп,

¹ Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): посібник/за ред. О. М. Джужі. Київ: НАВС, 2013. С. 160–171.

² Запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби в Україні у сфері виконання покарань: монографія / А. В. Савченко, Я. О. Ліховіцький, В. Я. Конопельський та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., член-кор. НАПр України В. В. Коваленка. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2017. С. 128–258.

³ Чернишов Д. Про деякі проблеми реформування сфери виконання покарань//*Дзеркало тижня*. 2017. № 32. С. 3.

відділень, відділів тощо), які безпосередньо контролювали б діяльність УВП та СІЗО, які дислокуються у відповідних областях України. Ще більший «удар» в цьому контексті Міністерство юстиції України нанесло сфері виконання покарань шляхом виділення в окремі відомства ДКВС та Служби пробації, втративши таким чином будь-які компаративні зв'язки, зокрема, з питань виправлення та ресоціалізації засуджених, а також реінтеграції їх у суспільство¹.

Виходячи з цього, як вірно у зв'язку з цим зазначив О. Г. Крикушенко, саме тому, постає низка питань щодо забезпечення уникнення конфронтації у середовищі засуджених, мінімізації традицій злочинного середовища, починаючи вже із СІЗО, де насаджується кримінальна субкультура, пропагується (особливо серед молоді) панування «злодійського закону» над усіма засудженими, підтримується терор, розправи над слабкішими, існують непоодинокі випадки гомосексуальних насильницьких стосунків тощо²;

б) зосередження у місцях позбавлення волі внаслідок суттєвого (більш, як у тричі по зрівнянню із

¹ Куценко С. І. Перспективи розвитку національної політики у сфері виконання покарань, в контексті реформування системи органів юстиції України//*Актуальні проблеми захисту прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 жовт. 2018 р.)*. Київ: Ін-т крим.-викон. служби, ФОП Кандиба Т. П., 2019. С. 126–129.

² Крикушенко О. Г. Особиста безпека засуджених та персоналу: проблеми та шляхи їх вирішення//*Актуальні проблеми захисту прав людини, що перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 жовт. 2018 р.)*. Київ: Ін-т крим.-викон. служби; ФОП Кандиба Т. П., 2018. С. 124.

1991 р.) зменшення кількості засуджених, найбільш небезпечних, соціально занедбаних та інших осіб, які мають соціальні, психологічні та психічні відхилення.

Як встановлено, в ході спеціальних наукових досліджень, до 2021 р. буде зберігатись планомірне ускладнення криміногенної ситуації. Цей сценарій є стабільно негативним та забезпечить приблизно 2,1–2,5 % середньорічного темпу приросту злочинності в означеній перспективі¹ (так, тільки у 2016 р. абсолютний приріст щодо базового 2010 р. склав 270,5 тис. злочинів). При цьому темп зростання, розрахований базисним методом, у 2016 р. склав 1,862, а темп приросту – 86,2 %².

в) постійне щорічне недофінансування з Державного бюджету України сфери виконання покарань на 60 % від необхідних для життєдіяльності органів та установ виконання покарань³, у результаті чого у місцях позбавлення волі засуджені вчиняють спроби до пошуку, «альтернативних» для них джерел фінансування проносу (провозу, т. ін.)

¹ Бесчастний В. М. Стан злочинності в Україні як чинник запровадження концепції кримінологічного забезпечення протидії злочинності//*Актуальні проблеми захисту прав людини, що перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 жовт. 2018 р.)*. Київ: Ін-т крим.-викон. служби; ФОП Кандиба Т. П., 2018. С. 22.

² Там само, с. 20.

³ Куценко С. І. Перспективи розвитку національної політики у сфері виконання покарань, в контексті реформування системи органів юстиції України//*Актуальні проблеми захисту прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 жовт. 2018 р.)*. Київ: Ін-т крим.-викон. служби, ФОП Кандиба Т. П., 2019. С. 127–128.

на охороняємі об'єкти заборонених предметів. Так, тільки у 2016 р. у засуджених до позбавлення волі було вилучено 9479 грн (у 2015 р. – 10 336 грн); 55 літрів спиртних напоїв (2015 р. – 70 л) та 6376 літрів браги (2015 р. – 7535); 164 грами наркотичних засобів (2015 р. – 441,375 г); ін.¹

г) недоліки в організації та здійсненні контролю і нагляду за засудженими, які в тому числі стали наслідком відсутності сучасних технічних засобів охорони та нагляду, а також використанням при цьому застарілих фізично та моральних малоефективних сигналізаційних телекомунікативних систем спостереження. Зокрема, як встановлено в ході спеціальних наукових досліджень ще у 2014 р. в УВП і СІЗО експлуатувалось лише 2220 одиниць або 50,4 % сучасних технічних засобів охорони, з яких потребували модернізації та переоснащення 2190 одиниць або 49,6 % застарілих технічних засобів. Крім цього, з урахуванням технічного стану, або повної відсутності, потребували заміни, модернізації та впровадження 2342 одиниць або 70 % (від нормативних потреб) засобів оперативного радіозв'язку та понад 75 % засобів провідного телефонного зв'язку².

¹ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 17.

² Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань у кримінально-виконавчій діяльності України: навч. посіб./за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба та д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужи. Київ: Кондор, 2016. С. 108.

У 2015–2017 рр. ситуація суттєво не змінилась¹.

Але найбільш складною проблемою у цьому сенсі є на сьогодні СІЗО, більшість з яких побудована ще 100 років тому (так, СІЗО м. Львова має 400 років; м. Чернігова – понад 300; м. Харкова та м. Херсона – понад 200, а СІЗО м. Чернівців майже 200 років)²;

г) прорахунки у запобіжній діяльності, що детерміновані відсутністю спеціального Закону України «Про запобігання злочинам» та спеціальних норм з цих питань у чинному КВК, на чому тривалий час наполягають науковці³ та що логічно відповідало б вимога п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України, відповідно до якого виключно законами України визначається діяльність органів та установ виконання покарань. З огляду цього недопустимим є регулювання питань, які стосуються постановки засуджених на профілактичний облік в УВП на підставі відомчих нормативно-правових актів, зокрема, ПВР УВП (розділ XIX)⁴, що нерідко використовується, як «профілактичний засіб» при притягненні до кримінальної відповідальності

¹ Чернишов Д. Про деякі проблеми реформування сфери виконання покарань//*Дзеркало тижня*. 2017. № 32. С. 3.

² Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань у кримінально-виконавчій діяльності України: навч. посіб./за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба та д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужи. Київ: Кондор, 2016. С. 108–109.

³ Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. С. 281–283.

⁴ Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 р. № 2186/5//*Офіц. вісн. України*. 2015. № 4. Ст. 88.

осіб, які вчиняють злісну непокору вимогам адміністрації УВП;

д) викривлена дисциплінарна практика в УВП, в основі якої лежить каральний лейтмотив, а не виховно-профілактичний, як це передбачає глава 19 КВК «Виховний вплив на засуджених до позбавлення волі», коли у структурі дисциплінарних стягнень і надалі пріоритетними (більше 60 %) є крайні заходи реагування на проступки цих осіб (поміщення в ДІЗО та переведення до ПКТ);

е) негуманна, несправедлива та порочна практика, застосування до засуджених прогресивної (з елементом регресу) системи виконання – відбування покарання у виді позбавлення волі, коли замість переводу засуджених, які злісно порушують режим відбування покарань, в порядку, визначеному в ч. 3 ст. 101 КВК, в ПКТ колонії максимального рівня безпеки, т. ін., з боку цих осіб очікується вчинення будь-якого проступку з тим, щоб притягнути їх до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК України, тобто фактично при цьому нівелиюються принципи кримінального та кримінально-виконавчого права (ст. 5 КВК України)

є) інші причини, мова про які ведеться в наукових джерелах¹.

До умов, які сприяли вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації УВП, можна віднести наступні:

¹ Застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї у місцях позбавлення волі/за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі та д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Київ: Кондор, 2016. 236 с.

1) незадовільний рівень запобіжної діяльності в УВП, коли на профілактичний облік беруться не всі потенційні правопорушники. Зокрема, як показують статистичні дані, майже у 50 % злочини УВП вчиняли ті із засуджених, які не перебували на таких обліках¹;

2) низький рівень нагляду за засудженими до позбавлення волі у житлових зонах УВП, в результаті якого більше 70 % кримінальних правопорушень вчинялось саме у цих місцях²;

3) формальний стан локалізації засуджених в УВП, особливо при проведенні масових заходів (78 % у структурі всіх порушень), у тому числі більше 70 % – у житлових зонах установ виконання покарань³;

4) «неадекватне» застосування персоналом УВП до засуджених заходів фізичної сили та спеціальних засобів, що призводить до збільшення напруженості у відносинах між цими суб'єктами кримінально-виконавчих відносин, а, в кінцевому результаті, до вчинення останніми злісної непокори вимогам адміністрації УВП⁴. Так, тільки у 2016 р.

¹ Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1999 році: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 2000. № 4. С. 13.

² Там само.

³ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 21.

⁴ Застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї у місцях позбавлення волі/за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі та д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Київ: Кондор, 2016. С. 59–68.

у структурі всіх застосувань засобів приборкання до засуджених, позбавлених волі, у 62,2 % застосувались наручники; у 25,4 % – фізична сила; у 8 % – кийки гумові; у 4,1 % – засоби дратівливої дії та в 0,2 % – гамівна сорочка¹. При цьому, основною причиною у всіх цих випадках було вчинення засудженими фізичного опору (у 58 % – при застосуванні наручників; 99 % – гумових кийків; 78 % – фізичної сили; 92 % – засобів дратівливої дії; 100 % – гамівної сорочки)²;

5) низька ефективність та рівень роботи в УВП з питань встановлення адміністрацією нагляду за засудженими, які звільняються з місць позбавлення волі (так, у 2016 р. адміннагляд був встановлений тільки щодо 81 % від кількості осіб, які формально підпадали під дію Закону України «Про адміністративний нагляд за особами звільненими з місць позбавлення волі»³).

6) незадовільний стан дисципліни серед персоналу УВП. Так, тільки у 2016 р. з боку цих осіб було допущено 63 випадки сну на посту; 37 випадків неприбуття на службу в УВП; 10 випадків вживання спиртного на службі⁴, а також інших пригод

¹ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 22.

² Там само, с. 22–23.

³ Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місця позбавлення волі: Закон України від 1 грудня 1994 року//База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 24.11.2018).

⁴ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду... С. 31.

(дорожньо-транспортні пригоди; отримання травм та поранень; випадків нападу з участю засуджених; т. ін.)¹;

7) високий рівень злочинності серед персоналу УВП. Зокрема, по зрівнянню з 1991 р. кількість вчинених у 2016 р. кримінальних правопорушень з боку цих осіб зросла у 25 разів (з 4-х до 100 і більше)²;

8) інші умови, що сприяють вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації УВП, мова про які ведеться в наукових джерелах³.

3. Безпосередні причини та умови, що породжують та сприяють вчиненню кримінального правопорушення, склад якого закріплений в ст. 391 КК України. До таких причин можна віднести наступні причини вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП:

3.1. Антисуспільна установка засудженого, який вчиняє дане кримінальне правопорушення. Особливо це характерно для тієї частини тих із них, які

¹ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 16.

² Запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби в Україні у сфері виконання покарань: монографія / А. В. Савченко, Я. О. Ліховіцький, В. Я. Конопельський та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., член-кор. НАПр України В. В. Коваленка. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2017. С. 6.

³ Боровик А. В., Колб О. Г. Тлумачний словник пенітенціарної лексики. Луцьк: СПД Гадяк Ж. В.; друкарня «Волиньполіграф», 2018. 340 с.

перебували на профілактичних обліках УВП (більше 2/3 усіх засуджених, які були притягнуті до кримінальної відповідальності)¹ – це так звані певні морально-психологічні якості та властивості, які характерні для осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення.

Ці ознаки особи, як встановив А. П. Закалюк, визначають суспільно непримітну її спрямованість, як правило, до суспільно небезпечного типу та його кримінального різновиду. На його переконання, є багато емпіричних свідчень того, що особистість такої особи набула низки додаткових негативних рис, які підвищили, її суспільну небезпечність та кримінальний потенціал і стали безпосередньою причиною вчинення нового злочину².

3.2. Протиріччя в сфері соціального буття та суспільної свідомості покарання, зокрема, у виді позбавлення волі.

Як з цього приводу обґрунтовано зауважив О. В. Старков, одне із основних причин полягає в тому, що з одного боку, реалізація покарання, звичайно, більш-менш виконує функції загальної та спеціальної превенції, ре соціалізації засудженого, тобто функції запобіжні, але, з іншого боку, його виконання викликає:

¹ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 10.

² Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології: теорія і практика. У 3-х кн. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. С. 603.

а) взаємне «кримінальне зараження» засуджених;

б) послаблення або трата їх попередніх не тільки соціально-негативних, але й соціально-позитивних зв'язків із сім'єю, трудовим колективом, друзями;

в) повне або часткове відключення засуджених до позбавлення волі з умов звичайного життя із звуженням до 10 % соціально одобрених функцій;

г) своєрідне звикання до правил поведінки при виконанні покарання у виді позбавлення волі у зв'язку з жорстокою регламентацією режиму відбування покарання; ін.¹

3.3. Слідуючим протиріччям є соціологічний парадокс покарання, який полягає в тому, що чим частіше та суворіше застосовується в суспільстві покарання (у тому числі у виді дисциплінарних стягнень до засуджених у місцях позбавлення волі), тим у більшій мірі воно розписується в своїй безпорадності, позаяк:

а) суспільство тим самим криміналізує більшу свою ж частину (у даному випадку, як результат, серед усіх суб'єктів вчинення злісної непокори значною є частина засуджених, які притягались, до кримінальної відповідальності два і більше разів);

б) суспільство настільки безсиле, як у сьогоденні, що не може подолати злочинність, (включаючи й злісну непокору законним вимогам адміністрації УВП) іншими методами, наприклад, економічними, фінансовими та іншими, ніж репресивними (на

¹ Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии/под ред. д-ра юрид. наук, проф. Д. А. Шестакова. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. С. 330–331.

що фактично у сучасних умовах перетворилось застосування в УВП ст. 391 КК України);

в) покарання в даному випадку (у тому числі й пов'язаному із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП) втрачає свою функцію «страху» серед населення (засуджених), а також загальної превенції та не стримує вже від вчинення, зокрема, засудженими нових кримінальних правопорушень, включаючи те, склад якою визначених в ст. 391 КК України, позаяк стає звичною, буденною справою і навіть престижною, особливо для засуджених в УВП¹.

3.4. Економічні протиріччя покарання у виді позбавлення волі, зміст яких полягає у тому, що:

а) держава не тільки не в змозі утримувати засуджених в УВП, але й персонал установ виконання покарань, щорічно виділяючи на забезпечення сфери виконання покарань лише 40 % від необхідних для цього коштів²;

б) примітивне, низькопродуктивне, спрощене виробництво, розраховане на малокваліфіковану працю, низькі заробітки, неприбутковість УВП, навіть в умовах, коли праця засуджених до позбавлення волі стала для них правом, а не обов'язком (статті 8, 107 КВК)³;

¹ Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии/под ред. д-ра юрид. наук, проф. Д. А. Шестакова. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. С. 331.

² Чернишов Д. Про деякі проблеми реформування сфери виконання покарань//*Дзеркало тижня*. 2017. № 32. С. 3.

³ Про приведення умов тримання засуджених до позбавлення волі до Європейських стандартів: Закон України від 8 квітня 2014 р.// *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 23. Ст. 867.

в) покладання державою (а, фактично, на ДКВС України) на себе обов'язку по частковому утриманню засуджених до позбавлення волі, з одного боку, склало важку ношу для бюджету держави, і так збитковий, на суспільство в кінцевому підсумку, поглиблюючи протиріччя в соціумі і тим самим – у місцях позбавлення волі, а з іншого боку, – до максимуму «пом'якшує» таким чином каральні властивості, як виду кримінального покарання, поглиблюючи соціологічний парадокс даного репресивного методу¹.

3.5. Невідповідність між цілями та функціями покарання у виді позбавлення волі, а саме:

а) призначення та виконання даного покарання, коли воно призначається практично та виключно на основі юридичних вихідних – складу злочину, визначеному в ст. 391 КК України – без врахування причинного механізму злочинної поведінки осіб, які вчиняють злісну непокору вимогам адміністрації УВП, їх індивідуальних (більше 30 % не підтримували так званих «злочинних» традицій²), психічних (більшість не мали видимих відхилень) та психофізіологічних властивостей злісних порушників та осіб, які здатні вчиняти злісну непокору вимогам адміністрації УВП (до 30 % у струк-

¹ Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии/под ред. д-ра юрид. наук, проф. Д. А. Шестакова. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. С. 312.

² Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 10.

турі злочинців), а виконання покарання ґрунтується саме на соціально значущих та інших ознаках і властивостях особи, засудженого (ч. 4 ст. 6 та ч. 2 ст. 95 КВК України);

б) протиріччя між проголошеними цілями та функціями покарання (ч. 2 ст. 50 КК та ст. 1 КВК України) та їх реалізацією на практиці, що обумовлено реальним змістом функціонування у сучасних умовах УВП, мова про які велась вище¹.

3.6. Протиріччя між владою законною (адміністрацією УВП та в цілому державною владою) та владою фактичною, яку представляють авторитети та лідери злочинного світу². Як у зв'язку з цим слушно зауважив О. В. Старков, опинившись у місцях позбавлення волі, засуджений зіштовхується з таким явищем, як «друге життя» – це явище і є неформальною системою самоорганізації засуджених, що склалась століттями³. При цьому, засуджені, як довів у своїх роботах К. В. Муравйов, не відгукуються на спроби адміністрації УВП спрямувати їх на правильний шлях не тому, що не бажають цьому, або мають достатньо стійкі негативні стереотипи. Справжня причина глибша, вона

¹ Синьов В. М., Северов О. П. Особливості сформованості у засуджених психологічної готовності до сприйняття виховного впливу// *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1999. № 4. С. 68–72.

² Гула Л. Ф. Організаційно-правові заходи протидії протиправній діяльності кримінальних лідерів в установах пенітенціарної системи України: монографія/Л. Ф. Гула, О. М. Гумін, В. В. Коваленко та ін.; за заг. ред. проф. В. Л. Ортинського. Львів: Вид-во ун-ту «Львівська політехніка», 2017. 380 с.

³ Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии/под ред. д-ра юрид. наук, проф. Д. А. Шестакова. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. С. 335.

сягає корінням у сформованих десятиріччями «друге життя» місць позбавлення волі, де діють свої ідеали, механізми, звичаї, поняття про добро та зло. Причина феномена полягає в тому, що це життя для них більш значне, з огляду на захищеність, ніж те, що пропонує адміністрація УВП¹.

Як показали результати спеціальних наукових досліджень, феноменальним є також той факт, що в спільноті засуджених у наявності всі ознаки, що притаманні будь-якому суспільству: а) певні норми поведінки (закони, звичаї, традиції) (які, у свою чергу, зобов'язують засуджених будь-яким чином виявляти непокору вимогам адміністрації УВП); б) система покарань за порушення цих норм (якщо засуджений не порушує встановленого порядку відбування покарання у виді позбавлення волі, то він не може претендувати на статус «авторитета злочинного середовища»), (саме тому значна кількість засуджених, які вчиняли злісну непокору вимогам адміністрації УВП, вимушені були це робити з огляду майбутніх «перспектив» у своїй злочинній кар'єрі); в) стратифікація та відповідні ролі функції (в основі поділу на злочинні «касти» в УВП лежать саме факти непокори, опору, нападу тощо на адміністрацію УВП); г) система цінностей та своя культура, т. ін. Разом з тим, на відмінну від суспільно значимих норм все це спрямовано не на розвиток особистості засудженого, а на її відчуження та на протидію (включаючи й злісну непокору вимогам адміністрації УВП) персоналу уста-

¹ Муравйов В. К. «Арештанська спільнота» як суспільно-психологічний феномен у місцях позбавлення волі//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2000. № 5. С. 156.

нов виконання покарань, а також іншими учасниками і суб'єктами кримінально-виконавчої діяльності¹ – все це в кінцевому підсумку й приводить до вчинення кримінального правопорушення, склад якого визначений в ст. 391 КК України.

3.7. Інші протиріччя, а саме:

а) між виконанням покарання у виді позбавлення волі та нормативно-правовим регулюванням даного процесу, особливо на рівні відомчих нормативно-правових актів, які по своїй правовій природі в певній мірі суперечить п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України, відповідно до якої виключно законами визначається діяльність органів та установ виконання покарань (ПВР УВП²; Порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах³; Інструкція щодо перегляду кореспонденції (листування) осіб, які тримаються в УВП та СІЗО⁴; ін.).

¹ Кримінальна субкультура: поняття, суспільна небезпека, форми та засоби впливу на правопорядок в установах виконання покарань: навч. посіб./О. Г. Колб, О. М. Литвинов, І. О. Колб та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Київ: Кондор, 2016. С. 14.

² Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 р. № 2186/5//Офіц. вісн. України. 2015. № 4. Ст. 88.

³ Порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах: затверджений наказом Міністерства юстиції України від 12.02.2014 № 324/5//База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0299-14> (дата звернення 24.11.2018).

⁴ Про затвердження Інструкції перегляду кореспонденції (листування) осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах: наказ Міністерства юстиції України від 02.07.2013 № 1304/5//База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1110-13> (дата звернення 24.11.2018).

Сутність даної проблематики полягає в тому, що зазначені та інші підзаконні нормативно-правові джерела вводять певні правообмеження для засуджених, що недопустимо з огляду їх правового статусу, який визначений в ч. 3 ст. 63 Конституції та ст. 7 КВК України. Зокрема, у ХІХ розділі «Нагляд за засудженими» ПВР УВП мова ведеться про постановку та профілактичний облік тих із них, які порушують встановлений порядок виконання – відбування покарання, що мало б знайти своє відображення або в спеціальному законі «Про запобігання правопорушень» або в КВК України (наприклад, у ст. 104-1 «Порядок здійснення запобіжної діяльності в установах виконання покарань»);

б) між діяльністю УВП та інших правоохоронних органів, наслідком якої є низький рівень взаємодії та координації дій при проведенні запобіжної діяльності; втрата банків даних щодо особливо небезпечних злочинців, їх груп та злочинних організацій; професійне викорення персоналу УВП¹ та інших правоохоронних органів²;

в) між сферою суспільної свідомості покарання та особистісно-мікросередовищними джерелами формування злочинної мотивації вчинення, зокрема, злісної непокори вимогам адміністрації УВП³. У

¹ Богатирьов А. І. Окремі питання професійної мотивації персоналу пенітенціарних установ середнього рівня безпеки до виконання своїх службових обов'язків//Право і суспільство. 2012. № 6. С. 162.

² Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии/под ред. д-ра юрид. наук, проф. Д. А. Шестакова. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. С. 334.

³ Там же, с. 335–341.

даному випадку, мова, в першу чергу, ведеться про вплив на особу, яка вчиняє злочин, склад якого визначений в ст. 391 КК, звичаїв, традицій, моделей поведінки та моралі, стереотипів злочинного середовища, які отримали назву в науковій літературі «злочинної субкультури»¹, та їх протиріччя загальнолюдським цінностям культури, соціально-корисними звичаям даної сфери суспільних відносин².

Так, в цілому, з урахуванням загальних, особливих та безпосередніх причин, умов і корелянтів, виглядає зміст детермінації злісної непокори вимогам адміністрації УВП. При цьому варто зазначити, що вони мають діалектичний, нерозривний взаємозв'язок, взаємодію і взаємообумовленість, складаючи таким чином механізм індивідуальної злочинної поведінки тих засуджених, які вчиняють кримінальне правопорушення, склад якого закріплений в ст. 391 КК України³.

Питання для самоконтролю

1. Що в кримінології розуміють під поняттям «детермінанти»?

¹ Кримінальна субкультура: поняття, суспільна небезпека, форми та засоби впливу на правопорядок в установах виконання покарань: навч. посіб./О. Г. Колб, О. М. Литвинов, І. О. Колб та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Київ: Кондор, 2016. 222 с.

² Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии/под ред. д-ра юрид. наук, проф. Д. А. Шестакова. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. С. 335.

³ Щербаківа А. К., Литвинов О. М. Механізм індивідуальної злочинної поведінки особи, яка вчиняє бандитизм: характеристика та протидія: монографія/за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. Харків: Панов, 2015. С. 6–19.

2. Що означає поняття «детермінація злочинності»?

3. Які основні елементи входять до кримінологічної детермінації?

4. З яких основних груп детермінант складається детермінаційний комплекс злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань?

5. Які є особливі причини, що породжують вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП?

6. Які умови сприяють вчиненню злісної непокори вимогам адміністрації УВП?

7. Що означає соціологічний парадокс покарання в контексті безпосередніх причин та умов, що породжують та сприяють вчиненню кримінального правопорушення, склад якого закріплений в ст. 391 КК України?

2.5. Віктимологічні аспекти злісної непокори вимогам адміністрації установ виконання покарань

Як показує практика боротьби із злочинністю в Україні, включаючи й злісну непокору вимогам адміністрації УВП, ступінь достовірності наукового обґрунтування та прогнозування стосовно її запобігання зростає, якщо у змісті механізму індивідуальної злочинної поведінки особи досить детально проаналізувати весь спектр соціально-

детермінуючих причин, умов і корелянтів віктимологічного характеру. Як у зв'язку з цим влучно зауважив О. М. Джужа, активне розроблення соціальної складової віктимологічно-кримінологічного значення, комплексного вивчення факторів віктимності та віктимізації не тільки особистості, але й соціальних груп є одним з найбільш актуальних завдань сучасної кримінології¹.

Жертвами даного кримінального правопорушення стають:

а) у цілому держава, позаяк вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП, як частини державного апарату та механізму державної влади в Україні завдається не тільки матеріальна шкода у виді неналежного використання при винесенні покарання у виді позбавлення волі виділених для сфери виконання покарань фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, але й інші види шкоди, (морально-психологічної, яка свідчить про безсилість держави перед злочинністю; соціально-політичної, яка показує рівень ефективності діяльності існуючої влади у цьому контексті; ідеологічно-правової, позаяк визначені у законі цілі та завдання (ст. 1 КК та ст. 1 КВК) не досягаються не стільки у силу об'єктивних перешкод, стільки через суб'єктивні фактори, які складають детермінантний комплекс вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП; інші суспільно-негативні наслідки).

¹ Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 5.

У даному випадку держава стає так званою «рикошетною» жертвою¹, виходячи з того, що вона стала потерпілою від неналежної діяльності відповідних правоохоронних органів, зокрема УВП, з питань боротьби з рецидивною злочинністю;

б) правосуддя, позаяк у результаті вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП завдається шкода його основами (§ 1 глави 3 КПК України (статті 30–35)). Як у зв'язку з цим зазначено в преамбулі постанови Пленуму Верховного Суду України від 18.06.1999 р. № 10 «Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві», судді постійно перебувають у зоні конфліктів зіткнення протилежних інтересів і пов'язаного з цим ризику, несуть велике психологічне й фізичне навантаження, зазнають погроз, посягань на життя, здоров'я, честь, гідність, майно з боку зацікавлених у розгляді тієї чи іншої справи осіб. При цьому захист прав і свобод людини, інтереси держави й суспільства вимагають вжиття радикальних заходів до створення умов для виконання судами і правоохоронними органами їх повноважень у повній відповідності з Конституцією і законодавством України²;

¹ Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 137.

² Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 червня 1999 р. № 10//*Постанова Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах/упоряд.* В. В. Рожнова, А. С. Си-зonenко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2011. С. 166.

в) сфера виконання покарань позаяк внаслідок вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП порушується встановлений (зокрема, в розділі III КВК України (статті 86–149)) порядок виконання та відбування у виді позбавлення волі на певний строк. При цьому вчинення зазначеного кримінального правопорушення свідчить також про низький рівень реалізації на практиці організаційно-правових засад кримінально-виконавчої діяльності, тобто в даному випадку мова ведеться про так звану «провокуючу» поведінку жертви шляхом створення відповідних умов для вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП¹. Як з цього приводу зазначено в п. 32 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.03.1993 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в містах позбавлення волі», у кожному випадку судам необхідно з'ясовувати причини та умови, які сприяли вчиненню злочину в місцях позбавлення волі²;

г) безпосередня УВП, якій у результаті вчинення злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань завдаються різні види

¹ Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 136.

² Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 р. № 2//*Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах/упоряд.* В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 116.

шкоди (матеріальна, соціально-правова, морально-психологічна, т. ін.). При цьому, як це витікає із змісту п. 31 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів», при вирішенні питання про відшкодування моральної шкоди за позовом потерпілого, суди повинні керуватися відповідними положеннями Цивільного кодексу України та роз'ясненнями, що містяться в постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»¹.

У той самий час, порядок стягнення матеріальних збитків, заподіяних засудженими до позбавлення волі, визначений в ст. 137 КВК України;

г) конкретний представник адміністрації УВП щодо якого була вчинена злісна непокора з боку засудженого. При цьому, як це витікає із змісту п. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.03.1993 р. № 2 «Про судову практику про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі», порушення засудженими режиму в УВП не містить ознак злісної непокори, якщо представник адміністрації установи виконання покарань не звертався до засудженого з конкретними вимогами з цього

¹ Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 02.07.2004 р. № 13//*Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах/упоряд.* В. В. Рожнова, А. С. Си-зonenко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 286.

приводу¹. Більш того, відповідно до змісту ст. 391 КК України, вимога представника адміністрації УВП має бути законною, тобто такою, яка пред'явлена відповідною особою в належному порядку та в межах її повноважень і за змістом не суперечить чинному законодавству та не пов'язана з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина (ч. 2 ст. 41 КК України);

д) засуджений до позбавлення волі, притягнутий до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК України.

Типи жертв з числа засуджених до позбавлення волі бувають різними, а саме:

1) потенційні жертви², тобто ті засуджені, які є своєрідною «мішенню» для адміністрації УВП при застосуванні щодо них ст. 391 КК України. До таких відносяться ті із них, які перебувають на профілактичних обліках УВП як особи, які схильні до вчинення злісної непокори адміністрації установ виконання покарань (до 70 % від усіх засуджених, притягнутих до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК України³;

¹ Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 р. № 2//*Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах*/упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 113.

² Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 126.

³ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 16.

2) екстравагантні¹, тобто ті засуджені, поведінка яких є провокаційним поштовхом для адміністрації УВП у боротьбі із злісними порушниками режиму відбування покарання (майже 70 % осіб, які перебувають на профілактичних обліках УВП, як схильні до вчинення таких проступків²);

3) самотні особи³, тобто забуті рідними і близькими засуджених, які фактом злісної непокори вчиняють спроби самоствердження у злочинному середовищі (близько 10 % від усіх притягнутих до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК України);

4) «блоковані жертви»⁴, тобто ті засуджені, які заплутались в складних ситуаціях з іншими особами, що тримаються в УВП (зокрема, в результаті боргу, який виник під час азартної гри (ігор); небажання бути пригнобленим та зайняти найнижче місце в злочинній ієрархії засуджених; ін. (до 5 % від усіх осіб, засуджених по ст. 391 КК⁵);

¹ Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 125.

² Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 16.

³ Джужа О. М. Запобігання злочинам... С. 125.

⁴ Там само, с. 126.

⁵ Крикушенко О. Г. Особиста безпека засуджених та персоналу: проблеми та шляхи їх вирішення//*Актуальні проблеми захисту прав людини, що перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 жовт. 2018 р.)*. Київ: Ін-т крим.-викон. служби; ФОП Кандиба Т. П., 2018. С. 123–126.

5) «активовані пасивні»¹, тобто ті засуджені, які відносяться до авторитетів злочинного середовища та не перебували на профілактичних обліках УВП, але в ході відбування покарання зобов'язані були підтверджувати свій «статус» шляхом вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП (до 10 % у структурі всіх притягнутих до кримінальної відповідальності осіб по ст. 391 КК²);

6) випадкова жертва³, тобто ті засуджені, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення злісної непокори адміністрації УВП у силу необхідності виконання та дотримання її представниками статистичних відомостей по ст. 391 КК України (до 30 % від усіх засуджених, які вчинили дане кримінальне правопорушення⁴).

Зазначена класифікація жертв злісної непокори вимогам адміністрації УВП здійснена на підставі вивчення результатів проведених спеціальних наукових досліджень з означеної проблема-

¹ Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 126.

² Крикушенко О. Г. Особиста безпека засуджених та персоналу: проблеми та шляхи їх вирішення//*Актуальні проблеми захисту прав людини, що перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 жовт. 2018 р.)*. Київ: Ін-т крим.-викон. служби; ФОП Кандиба Т. П., 2018. С. 123–126.

³ Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма... С. 126.

⁴ Про ефективність використання у виправних установах статті 391 Кримінального кодексу України і огляд. Київ: ДДУ ПВП, 2002. № 5/2029/Лв. 23 трав. 19 с.

тики¹, а також аналізу архівних кримінальних проваджень (справ), порушених по ст. 391 КК України.

Поряд з цим, слід визначити, що для повного та всебічного встановлення ролі і місця жертви злочину в індивідуальному механізмі вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП, об'єктивно необхідною є характеристика кожної із жертв, які включені у класифікаційну групу (типологію), мова про яку велась вище, а саме:

1. Потенційні жертви

Відповідно до розділу ХІХ «Нагляд за засудженими» ПВР УВП², з метою підтримання належного

¹ Плужнік О. І. Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбування покарання у виправних колоніях та тримання під вартою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 201 с.

Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної колонії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2008. 210 с.

Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2018. 20 с.

Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 513 с.

Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. 224 с.

Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: монографія. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2012. 168 с.

Про ефективність використання у виправних установах статті 391 Кримінального кодексу України і огляд. Київ: ДДУ ПВП, 2002. № 5/2029/Лв. 23 трав. 19 с.

² Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 р. № 2186/5//Офіц. вісн. України. 2015. № 4. Ст. 88.

правопорядку в УВП, попередження злочинів та правопорушень серед засуджених здійснюється комплекс спеціальних профілактичних заходів щодо виявлення, постановки на облік та організації нагляду за особами, схильними до вчинення правопорушень. Виявлення та постановка на профілактичний облік засуджених, які вчинили правопорушення або мають намір їх учинити, здійснюються працівниками оперативного підрозділу шляхом досконалого вивчення матеріалів особових справ засуджених, перевірки відомостей, щодо їх поведінки в ізоляторах тимчасового тримання, СІЗО, закладах охорони здоров'я тощо, документації, у якій фіксується порушення режиму, перегляду кореспонденції, а також інформації працівників підрозділів соціально-виховної та психологічної роботи та нагляду і безпеки. При цьому індивідуальна профілактична робота із засудженими, які перебувають на профілактичних обліках, здійснюється цілеспрямовано, планомірно, диференційовано з урахуванням особистості правопорушника, характеру і ступеня його соціальної занедбаності, небезпеки вчинення злочину та інших особливостей, що мають значення для правильного вибору методів і заходів впливу¹.

Щорічно на зазначених профілактичних обліках УВП перебувають до 7 % засуджених до позбавлення волі від їх загальної кількості, які відбу-

¹ Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 р. № 2186/5//Офіц. вісн. України. 2015. № 4. Ст. 88.

вають дане кримінальне покарання. Так, у 2016 р. із 79 тис., які тримались в УВП і СІЗО¹, на профілактичних обліках перебувало 3818 засуджених до позбавлення волі (5,4 % від загальної кількості цих осіб)², у тому числі 3304 злісних порушники режиму відбування покарання (ст. 133 КВК України) (4,7 %) та 583 особи, схильні до вчинення злісної непокори (0,83 % у структурі всіх засуджених, які перебували на профілактичному обліку³. При цьому в 2016 р. до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК України було притягнуто 95 засуджених, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП (32 % у структурі загальної злочинності (298 злочинів))⁴.

З цього випливає, що в УВП, з одного боку, керуючись вимогами статистичної звітності, а з іншого, ігноруючи при цьому вимоги розділу ХІХ ПВР УВП та, головне, ч. 4 ст. 6 КВК, згідно якої засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчинення кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання, адміністрація установ ви-

¹ Кубрак Р. М., Лень В. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених з психічним відхиленнями до позбавлення волі на певний строк: монографія. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2018. С. 227.

² Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 16.

³ Там само.

⁴ Там само, с. 1.

конання покарань зловживає своїм правом щодо реагування на дисциплінарні проступки останніх відповідними кримінально-виконавчими, а не кримінально-виконавчими засобами.

Додатковим аргументом з цього приводу виступають вимоги ч. 2 ст. 95 КВК України, в якій визначено обов'язок адміністрації УВП складати на кожного засудженого індивідуальну програму соціально-виховної роботи та здійснювати відповідні заходи щодо реалізації визначених у законі завдань, включаючи й щодо запобіганням злочинам (ч. 1 ст. 1 КК та ч. 1 с. 1 КВК України).

Натомість, маючи в «обороті» майже 7 % потенційних правопорушників, адміністрація УВП, всупереч принципам, що визначені в ст. 5 КВК, щорічно маніпулює статистичними даними у свій час, зафіксованими у базовому періоді (зокрема, ще з часів закріплення у КК України ст. 183-1 (нині ст. 391 КК) – а, це 1983 р.¹, тримає щорічно «планку» показників по цій так званій «профілактичній статті» КК, позаяк їх зниження, на думку керівних структур ДКВС України свідчить про зниження рівня запобіжної діяльності, щодо осіб, які потенційно готові до вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП².

При такому «валовому» підході потенційними жертвами, щодо яких була застосована ст. 391 КК

¹ Про внесення доповнень у Кримінальний кодекс УРСР: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 23 вересня 1983 року № 5855-Х// *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1983. № 40. Ст. 807.

² Про ефективність використання у виправних установах статті 391 Кримінального кодексу України і огляд. Київ: ДДУ ПВП, 2002. № 5/2029/Лв. 23 трав. 19 с.

України, стають «пересічні» засуджені, а не, зокрема, авторитети та лідери злочинного середовища. Так, за всю історію існування кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації УВП не був засуджений жоден так званий «злочій в законі» та аналогічний по «рейтингу» (статусу, рангу тощо) злочинний авторитет¹.

Отже, в наявності складна прикладна проблема, що має бути вирішена на нормативно-правовому, організаційному, управлінському та інших рівнях. Поряд з цим, варто визнати, що з точки зору вимог КПК України (ст. 55) потерпілим від злочину зазначену категорію засуджених навряд чи можна визнати – у даному випадку про жертв застосування ст. 391 КК України ведеться з огляду доктринальних вимог щодо змісту їх соціально-правової природи та міжнародно-правових підходів з означеної проблематики².

2. Екстравагантні жертви

Як показали результати даного дослідження, щорічно на профілактичних обліках УВП знаходиться більше 3 тис. злісних порушників встановленого порядку відбування покарання у виді позбавлення волі (ст. 133 КВК України), поведінка яких є провокуючою щодо адміністрації УВП («екстравагантною») та які також у контексті

¹ Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2018. С. 11–12.

² Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 92–102.

змісту поняття «жертва», а не потерпілий від злочину (ст. 55 КПК України), відносяться до одних із класифікаційних груп жертв злісної непокори вимогам адміністрації УВП.

Такий підхід ґрунтується на вимогах ст. 133 КВК, відповідно до якої злісним порушенням установленого порядку відбування покарання є вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи інших одурманюючих засобів; виготовлення, зберігання, придбання, розповсюдження інших заборонених предметів, участь у настільних азартних іграх та інших іграх з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди; вчинення дрібного хуліганства; систематичне ухилення від лікування захворювань, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб. При цьому, якщо за одне із перерахованих правопорушень (навіть одиничного характеру) засуджений буде притягнутий до дисциплінарної відповідальності у виді переведення у приміщення камерного типу (ч. 1 ст. 132 КВК), то автоматично стає одним із потенційних суб'єктів, щодо яких адміністрація УВП може застосувати ст. 391 КК України (до 30 % у структурі всіх осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП¹, позаяк однією із підстав кримінальної відповідальності у даному випадку є адміністративна преюсдикція у виді переведення засудженого в ПКТ).

¹ Бондарева К. В. Злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Нац. акад.. внутр. справ України, 2018. С. 11–12.

Як встановлено в ході даного дослідження умов, які сприяють вчиненню злісного порушення встановленого порядку відбування покарання у виді позбавлення волі (ст. 133 КВК), в реальній життєдіяльності цих осіб є достатньо. Зокрема, тільки у 2016 р. в УВП України було зареєстровано 5348 випадків надходження до засуджених заборонених предметів, з яких 70 % – у формі так званого перекиду через охороняємі інженерно-технічні засоби охорони; 2 % – через кімнати тривалих побачень; 1 % – за допомогою персоналу УВП та 12 % (657 випадків) ці канали встановлені не були¹.

Таким чином, використовуючи зазначені обставини (провокуючу (екстравагантну) поведінку злісних порушників та умови, які сприяють у вчиненні цих проступків), адміністрація УВП у будь-який момент може ввести в ранг суб'єктів злочину, склад якого визначений в ст. 391 КК, кожного засудженого, що числиться на профілактичному обліку УВП саме з цих підстав, а отже, розширюючи таким чином коло потенційних жертв злісної непокори вимогам адміністрації УВП.

3. *Самотні особи*, тобто засуджені до позбавлення волі, що втратили будь-які соціальні зв'язки з близькими родичами та друзями, колегами по роботі, місцю проживання тощо, які вчиняють злісну непокору вимогам адміністрації УВП у стані «відчаю», «відчуження», «крайності» тощо (нау-

¹ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 18.

ковці в узагальненому виді називають це станом дисгармонії у відносинах між людьми)¹.

Як показали результати даного дослідження, індивідуальний механізм вчинення злочину, склад якого визначений в ст. 391 КК України, у даному випадку є досить різноманітний. Зокрема, серед суб'єктів злісної непокори вимогам адміністрації УВП можна зустріти таких осіб, які засуджені за вчинення вбивства двох і більше осіб (ч. 2 ст. 115 КК) (до 11 % у структурі всіх притягнутих до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК); за вчинення згвалтування (ст. 152 КК) (до 10 %); засуджених, які мали великий (більше сотні тисяч гривень) борг, який став наслідком ігор в азартні ігри (карти; доміно; нарди, т. ін.) (до 20 %); так званих «напівпригноблених», які не хотіли миритися з тим статусом, що їм визначило злочинне середовище² (до 5 % у структурі осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП)³.

У такій ситуації, замість того, щоб проводити цілеспрямовану та ефективну індивідуально-виховну роботу з цією категорією засуджених (з використанням визначених у законні основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених (статті 6, 123–137 КВК) та реально і відповідально

¹ Конфліктологія: навч.-метод. посіб./Б. І. Бараненко, Л. І. Казміренко, В. Г. Андросюк та ін.; за заг. ред. Я. Ю. Кондратєєва. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2003. С. 18.

² Пирожков В. Ф. Кримінальна психологія. Москва: Ось-89, 2013. С. 126–137.

³ Про ефективність використання у виправних установах статті 391 Кримінального кодексу України і огляд. Київ: ДДУ ПВП, 2002. № 5/2029/Лв. 23 трав. 19 с.

підходити до реалізації на практиці індивідуальної програми соціально-виховної роботи (ч. 2 ст. 95 КВК та розділ XXIV ПВР УВП), адміністрація йде по «найменшому» шляху – готує цих осіб до притягнення до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК України, залишаючи при цьому останніх наодинці із своїми проблемами (суб'єктивного та об'єктивного характеру).

Саме з цих міркувань зазначена категорія засуджених до позбавлення волі (схильна до втечі (до 1 % у структурі всіх осіб, які перебували на профілактичних обліках); схильних до самогубства (до 4 %); організаторів азартних ігор під матеріальну зацікавленість (до 2 %); ін.¹) у відповідності з їх соціально-психологічним станом та високим рівнем віктимності їх поведінки у ході відбування покарання у виді позбавлення волі².

4. Блоковані жертви

Як показали результати даного дослідження, вказана група засуджених є похідною від попередньої – самотніх осіб, (до 10 % у структурі всіх засуджених по ст. 391 КК України). Сутність їх проблеми лежить у тому, що їх спілкування з іншими засудженими блокується (переривається, зводиться нанівець тощо) не з їх волі (як це здійсню-

¹ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 16.

² Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 152–165.

ється, власне, у самотніх осіб), а по волі злочинного середовища, правил субкультури та стратифікації (поділ засуджених на відповідні касти)¹, що є більш сильним джерелом виникнення протиправної мотивації і мотивації діяльності блокованих жертв, пов'язаної у тому числі й із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП. При цьому чи не єдиним мотивом вчинення даного кримінального правопорушення в останніх було бажання переводу і іншу УВП (статті 93, 101 КВК), з тим, щоб змінити ситуацію, що склалась навколо них, включаючи й шляхом отримання терміну відбування покарання за вчинення зазначеного злочину (ст. 391 КК).

Отже, як і в попередньому випадку (дій щодо самотніх жертв), адміністрація УВП ніби підштовхує блокованих жертв до вчинення злісної непокори, штучно підтримуючи щорічно статистичні показники своєї діяльності, які, на жаль, відносяться до одних із пріоритетних критерії оцінки її ефективності².

5. Активовано пасивні жертви

В даному випадку мова ведеться про тих засуджених, які дотримуються в ході відбування покарання у виді позбавлення волі правил і вимог злочинної субкультури та в певних ситуаціях вимушені діяти таким чином, щоб довести іншим особам свої погляди, цінності, статус, т. ін. Як правило,

¹ Пирожков В. Ф. Кримінальна психологія. Москва: Ось-89, 2013. С. 126.

² Яковець І. С. Теоретичні та практичні засади оптимізації процесу виконання покарань: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків ХНУВС, 2013. 32 с.

активізація такої досі пасивної поведінки здійснюється зазначеною категорією засуджених до позбавлення волі у формі дій, що дезорганізують роботу УВП (ст. 391 КК); нападу та опору представникам адміністрації УВП (статті 342–343; 345; 347; ін.)¹. При цьому, при проведенні спеціальних режимних заходів, спрямованих на подолання проявів групової непокори засуджених, збройного нападу на колонію, т. ін. (ст. 105 КВК) своєрідними жертвами від такої діяльності спеціальних підрозділів правоохоронних органів (ДКВС, Національної гвардії, Національної поліції тощо), у першу чергу, стають злочинні авторитети, зокрема й ті, які вели себе пасивно, не проявляли будь-яких дій, які є підставою для застосування до них заходів приборкання (ст. 106 КВК).

З іншого боку, зазначені категорії засуджених вимушені, враховуючи свій злочинний статус, активно протидіяти адміністрації УВП, у тому числі у формі злісної непокори, позаяк це впливає на їх подальшу злочинну кар'єру і з огляду цього, також стають активно пасивними жертвами від впливу злочинного середовища на їх поведінку.

Вказаний тип «жертв» в УВП є найбільш небезпечним і їх нейтралізація залежить не тільки від рівня соціально-виховної та запобіжної діяльності, але й від ефективності проведення ОРД у місцях

¹ Копотун І. М. Теоретико-прикладні та правові засади запобігання злочинам, що зумовлюють виникнення надзвичайних ситуацій у виправних колоніях України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2014. 510 с.

позбавлення волі¹. Зокрема, тільки у результаті підвищення ефективності ОРД в УВП у 2016 р. з боку засуджених такої категорії по зрівнянню з 2015 р. було вчинено на 36,7 % менше випадків злісної непокори вимогам адміністрації УВП².

6. Випадкові жертви

До цієї категорії жертв застосування ст. 391 КК України відносяться ті засуджені, які по формальних ознаках та при наявності формальної підстави для кваліфікації діяння як злісна непокора вимогам адміністрації УВП – поміщення особи в ПКТ, є потенційними кандидатами для притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Саме тому, така випадковість вибору суб'єктів даного кримінального правопорушення, постійно маючи кількісні статистичні показники динамічного характеру та тенденції до щорічного збільшення, у тому числі у структурі загальної пенітенціарної злочинності та у розрахунку на 1 тис. осіб, програє якісно, бо в такій ситуації не реалізується воля законодавця, що виражена у змісті ст. 391 КК, а саме: порушується принцип соціальної справедливості, позаяк до кримінальної відповідальності притягаються не найбільш небезпечні категорії засуджених до позбавлення волі, що активно

¹ Богатирьов І. Г., Джужа О. М., Ільтяй М. П. Оперативно-розшукова діяльність в установах виконання покарань: монографія. Дніпропетровськ: ДУВС, 2009. 188 с.

² Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 10.

та постійно пропагандують та особисто підтримують кримінальну субкультуру, яка відноситься до однієї із загроз національної безпеки України¹, дестабілізують правопорядок в УВП, мають провокуючу поведінку та генерують виникнення рецидивної злочинності в цілому².

Виходячи з цього, варто визнати, що маючи відповідний статистичний ряд потенційних кандидатів для притягнення до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК, адміністрація УВП і в такій ситуації має бути зорієнтована на чітке дотримання сутності та признання даної правової норми у боротьбі із злочинністю в Україні, позаяк інший підхід до вирішення питань, пов'язаних із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП, не тільки нівелює ефективність її застосування, але й розширює коло жертв від її застосування на практиці.

Отже, в індивідуальному механізмі вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП важливе місце та відповідну роль займає віктимна поведінка засуджених, що важливо враховувати з огляду визначення найбільш ефективних заходів запобігання даному виду кримінальних правопорушень на загально соціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному, включаючи віктимологічний, рівнях. Крім цього, саме віктимологічна складова у даному механізмі вчинення зло-

¹ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р.// *Відомості Верховної ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

² Батиргареева В. С. Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2010. 588 с.

чину дозволяє дати об'єктивну оцінку правозастосовчій практиці з точки зору її відповідності змісту та сутності ст. 391 КК України, а також уникнути типових судових помилок з цих питань¹.

Питання для самоконтролю

1. *Хто може бути жертвою злісної непокори вимогам адміністрації установ виконання покарань?*

2. *Які бувають типи жертв з числа засуджених до позбавлення волі?*

3. *Охарактеризуйте поняття «потенційні жертви».*

4. *В чому особливість екстравагантних жертв злісної непокори вимогам адміністрації УВП?*

5. *В чому полягає сутність проблеми блокованих жертв?*

6. *Які мотиви вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП активовано пасивними жертвами?*

7. *Яких осіб відносять до випадкових жертв у застосуванні ст. 391 КК України*

8. *Який тип «жертв» в УВП є найбільш небезпечним і чому?*

¹ Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 р. № 2//Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах/упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 109–116.

Розділ 3

Основні напрями запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань

3.1. Загальносоціальне запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань

В кримінології під загальносоціальним запобіганням злочинам розуміють діяльність, спрямовану на усунення або нейтралізацію причин і умов злочинності загальносуспільного рівня¹. На переконання В. В. Голіни, запобіжний потенціал цієї діяльності полягає в тому, що вона протидіє негативним явищам і процесам, які сприяють відтворенню або збільшення рівня злочинів, стимулює законослухняну поведінку людини². Крім цього, загальносоціальне запобігання злочинам зменшує соціальні суперечності, криміногенне протистояння різних верств населення, рівень безробіття, підвищує стандарт життя людей, створює інші необхідні умови для підвищення рівня правопорядку в

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3-х кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 326.

² Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 143.

цілому в державі¹. Більш того, саме цей вид запобіжної діяльності створює соціально-економічні та культурні підвалини для ефективного здійснення спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання злочинам².

У контексті визначення змісту загальносоціального запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП це означає, що вирішивши існуючі на сьогодні нагальні проблеми життєдіяльності у сфері виконання покарань (зокрема, щорічне недофінансування з боку державного бюджету; тривале не модернізування та непобудова нових СІЗО та УВП європейського зразка; (одиничне камерне утримання засуджених); високий рівень соціальної незахищеності прав засуджених до позбавлення волі; ін.), можна було значним чином знизити рівень конфліктності відносин між персоналом УВП та засудженими, у тому числі й кількість випадків злісної непокори вимогам адміністрації установ виконання покарань.

У цілому ж, зміст даного виду соціальної профілактики злочинів³ у сфері виконання покарань України визначається комплексом перспективних соціально-економічних, культурно-виховних, фінансових і технічних заходів, спрямованих на удо-

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 143.

² Там само, с. 144.

³ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3-х кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 323.

сконалення правового механізму та практики виконання – відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк. До таких можна віднести наступні:

1. Забезпечення 100 % фінансовими, матеріально-технічними, кадровими та іншими ресурсами діяльності відповідних суб'єктів по реалізації на практиці Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, яка є на сьогодні однією з пріоритетних програм у сфері виконання покарань¹. При цьому, як видається, більш логічно та правильно, з урахуванням існуючої законодавчої бази та організаційно-управлінських структур виконання покарань в Україні, зазначену концепцію варто було б назвати Концепцією реформування кримінально-виконачої системи України. Поряд з цим, варто зазначити, що автори зазначеної вище Концепції не тільки видали бажання за дійсне у її назві, але й в тих заходах, які вони затвердили на рівні спеціальної постанови Кабінету Міністрів України у вересні 2017 р.²

У той самий час, серед цих заходів відсутні ті із них, які б мали реальний вплив на зміну стану правопорядку, зокрема в місцях позбавлення волі та які мали системний характер видозмін у контексті загальнодержавних програм реформування

¹ Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80>

² Там само.

правоохоронної системи і правосуддя в Україні¹ та в цілому – інших державних органів України². Зокрема, враховуючи процеси децентралізації, що здійснюються в нашій державі у різних сферах суспільної діяльності, варто було створити відповідні соціально-правові умови для такої ж діяльності у сфері виконання покарань.

Мова в даному випадку ведеться про те, що згідно вимогам ч. 1 ст. 93 КВК України, засуджений до позбавлення волі весь строк відбуває в одній виправній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його місця проживання до засудження або місця постійного проживання родичів засудженого. Враховуючи зазначене та системно використовуючи процеси децентралізації, сфера виконання покарань України могла б таким чином вирішити одну з ключових проблем, а саме – щорічне 60 % недофінансування з державного бюджету за рахунок фінансування з боку органів місцевого самоврядування на території яких функціонують СІЗО та УВП. Таке стратегічне завдання (децентралізація) на сьогодні визначено в стратегії сталого розвитку «Україна-2020», яка затверджена Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5³.

¹ Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: затверджена Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

² Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>

³ Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: затверджена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

Для реалізації даного завдання у сфері виконання покарань, крім цього, слід варто внести зміни у відповідні закони, що стосуються діяльності органів місцевого самоврядування та ДКВС України, а саме: а) Бюджетний кодекс України¹; б) Податковий кодекс України²; в) Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»³; г) Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»⁴; ін.) – вставити 50×50 фінансування сфери виконання покарань з державного бюджету та бюджету органів місцевого самоврядування.

Такий підхід, крім цього, дасть можливість залучити до кримінально-виконавчої діяльності й інші можливості та потенціал органів та громад місцевого самоврядування, які позитивно зарекомендували себе на практиці (територіальні програми працевлаштування засуджених⁵; облаштування

¹ Бюджетний кодекс України//База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 24.11.2018).

² Податковий кодекс України//База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 24.11.2018).

³ Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 року//*Офіц. вісн. України*. 2005. № 30. С. 4–10.

⁴ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України в редакції від 04.11.2018 р.//*Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 46. Ст. 371.

⁵ Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1997 році: інформ. бюл. Київ: ГУВП МВС України, 1998. № 20. С. 70–71.

будинків – притулків; діяльність спостережних комісій¹; ін.).

2. Моральне та психологічне оздоровлення суспільства в цілому та засуджених до позбавлення волі, зокрема.

Як з цього приводу зауважили деякі науковці, здавна дослідники небезпідставно звертають увагу на те, що місця позбавлення волі, зокрема кримінальна субкультура, часто впливають на особистість як криміногенний фактор². З цього можна зробити висновок про те, що запобігати злісній непокорі вимогам адміністрації УВП можна лише при комплексному системному підході, який би стосувався реформування не лише загальних соціально-правових засад, але й видозміни кримінально-виконавчої та кримінально-правової складових політики у сфері боротьби із злочинністю в Україні³. При цьому, слід враховувати ту обставину, що процес демократизації українського суспільства, нова економічна політика кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. відобразились і на змісті «законів» злочинного середовища⁴. Саме в цей період

¹ Синьов В. М., Северов О. П. Особливості сформованості у засуджених психологічної готовності до сприйняття виховного впливу// *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1999. № 4. С. 68–72.

² Муравйов В. К. «Арештанська спільнота» як суспільно-психологічний феномен у місцях позбавлення волі// *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2000. № 5. С. 12.

³ Кримінальна субкультура: поняття, суспільна небезпека, форми та засоби впливу на правопорядок в установах виконання покарань: навч. посіб./О. Г. Колб, О. М. Литвинов, І. О. Колб та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Київ: Кондор, 2016. С. 25.

⁴ Там само, с. 24.

різноманітні лідери та авторитети зазначеного протиправного товариства прийняли рішення про участь у комерційній та тому подібній діяльності, а також у приватизації власності. Крім цього, на даному етапі завершилось «узаконення» прийому в злочинне співтовариство осіб, які по формальних критеріях не відповідали, зокрема, статусу «зłodія в законі», але які могли принести злочинній спільноті матеріальну чи іншу користь. Разом з тим, головний критерій – відданість «злочинному» товариству – залишився обов'язковим (це, наприклад, проявляється і у виді способу дотримання змісту кримінальної субкультури¹. Як результат, аналіз змін, що відбулися останнім чином (особливо у 2014–2018 рр.) у моральній та духовній сфері нашого суспільства, включаючи питання релігійного характеру та позбавлення волі, дозволяє констатувати той факт, що серед населення України відбулась певна переорієнтація цінностей, що формувалась і відшліфовувались поколіннями протягом багатьох століть (порядність, чесність, працьовитість сьогодні, зокрема, підміняються нахабством, безкультурністю, всездозволеністю тощо)².

Особливо небезпечним є те явище, яке сформувалось у 2014 р. та триває на даний час, а саме: повна підміна правоохоронних органів юристами так званих «активістів» (а, це по суті напівбандит-

¹ Кримінальна субкультура: поняття, суспільна небезпека, форми та засоби впливу на правопорядок в установах виконання покарань: навч. посіб./О. Г. Колб, О. М. Литвинов, І. О. Колб та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Київ: Кондор, 2016. С. 24.

² Там само, с. 25.

ські формування), які перебравли на себе функції народного правосуддя та забезпечення правопорядку в державі, залишаючись безкарними за вчинення такого самосуду та інших кримінально караних діянь.

Звичайно, що така кримінальна субкультура не може не відобразитись на стані правопорядку в УВП та запобіжній діяльності з питань злісної непокори вимогам адміністрації УВП.

У таких умовах актуальним загальносоціальним заходом є прийняття Стратегії морального відродження українського суспільства по аналогії тих стратегій, які вже затвердженні на рівні Указів Президента України¹, та відповідних Планів дій по їх реалізації, що схвалюються та забезпечуються Кабінетом Міністрів України². При цьому одним із структурних елементів зазначеної Стратегії мають стати заходи щодо протидії кримінальній субкультурі на всіх рівнях суспільної діяльності (освітній, науковий, культурний, релігій-

¹ Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>

Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: затверджена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: затверджена Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

² План дій з реалізації Стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-%D1%80>

ний, т. ін.). зокрема, як у школах I–III рівня акредитації, профтехучилищах, коледжах та вищих навчальних закладах у навчальних планах має бути закріплена як обов’язкова навчальна дисципліна «Запобігання та протидія кримінальній субкультурі», одним із проявів якої є на сьогодні молодіжний екстремізм, хуліганство, насильницькі принизливі дії щодо слабших від себе, т. ін.

3. Стабілізація та підвищення рівня правопорядку в Україні.

Досягнення даної мети можливо лише шляхом введення, а, подекуди, підвищення юридичної відповідальності за вчинення самовільних дій, пов’язаних із змістом правоохоронної, судової та іншої державної влади. Недопустимим у зв’язку з цим є блокування митниць, прикордонних постів, автомобільних і залізничних шляхів державного значення, а також проведення так званої «народної люстрації», які по формальних ознаках містять таких злочинів, як: «Хуліганство» (ст. 296 КК); «Групове порушення громадського порядку» (ст. 293 КК); «Закликання до вчинення дій, що загрожують громадському порядку» (ст. 295 КК); «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність» (ст. 304 КК); «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі фонду гарантування вкладів фізичних осіб» (ст. 342 КК); інші.

Залишення без реагування правовими формами і заходами з боку держави, у тому числі й шляхом

застосування до правопорушників передбачених законом заходів юридичного примусу, обумовлює не тільки рецидив такої протиправної діяльності, але й детермінує у тому числі злісну непокору вимогам адміністрації УВП («якщо можна діяти свавільно та безкарно на волі, то, чому не можна це робити у місцях позбавлення волі»).

У зазначеній ситуації проявляється не тільки діалектичний, органічний та природній зв'язок загального (на рівні суспільства), особливого (у межах сфери виконання покарань) та одиничного (на рівні конкретного засудженого, який вчиняє злочин, склад якого закріплений в ст. 391 КК України), але й реальна загроза основам національної безпеки України, враховуючи, що громадський порядок є одним з її невід'ємних складових елементів¹. Саме тому, в такій обстановці, що склалась в Україні на сьогодні, як зазначено в п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хуліганство», своєчасний і правильний розгляд кримінальних та адміністративних справ про хуліганство є дієвим засобом захисту нормальних умов життя людей, поновлення порушених прав потерпілих»².

¹ Про основи національної безпеки України: Закон України від//База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення 24.11.2018).

² Про судову практику у справах про хуліганство: постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 № 10//Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах/упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 370.

Враховуючи зазначене, актуальним та ефективним загальносоціальним заходом запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП має стати прийняття спеціального Указу Президента України «Про стратегію забезпечення правопорядку в Україні» та відповідної постанови Кабінету Міністрів України, яка б затвердила відповідний План дій з цих питань, включаючи й підвищення рівня забезпечення правопорядку в місцях позбавлення волі.

4. Підвищення рівня соціального захисту та забезпечення населення України, включаючи й засуджених до позбавлення волі.

Вирішення даного завдання дозволить зменшити рівень напруженості у відносинах засуджених і персоналу УВП, який виконує кримінальні покарання не від свого імені, а є представником держави, а, отже, несе, своєрідну солідарну відповідальність за діяльність останньої.

Актуальною та необхідною у зв'язку з цим є прийняття спеціальної постанови Верховної Ради України «Про підвищення рівня охорони трудових, соціальних, економічних та інших пов'язаних з ними прав громадян України», що не тільки стане одним із антикриміногенних заходів запобігання злочинам в Україні, але й суттєвим чином знизить рівень злісної непокори вимогам адміністрації УВП з боку засуджених до позбавлення волі, однією з детермінант якої є саме соціально-економічне підґрунтя життєдіяльності особи в умовах місць позбавлення волі.

5. Встановлення реального, а не формального, як це встановлено на даний час громадського контролю за сферою виконання покарань. Зокрема, важливим заходом у цьому контексті було б доповнення ст. 25 КВК «Участь громадськості у вправленні і ресоціалізації засуджених. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань» частиною третьою такого змісту: «1. З метою інформування громадськості про діяльність органів та установ виконання покарань їх керівники один раз на рік готують та опубліковують на офіційних веб-порталах органів та установ виконання покарань відповідний звіт про свою діяльність, форма якої затверджується Кабінетом Міністрів України. 2. Керівники органів та установ зобов'язані регулярно оприлюднювати статистичні та аналітичні дані, крім інформації з обмеженим доступом, про вжиті заходи щодо виявлення запобігання та припинення порушень правопорядку у сфері виконання покарань».

Прикладом такого нормативного підходу є Закон України «Про національну поліцію» у розділі VIII якого «Громадський контроль поліції» закріплені зазначені та інші заходи соціально-правового характеру з цих питань, у тому числі прийняття резолюції недовіри керівникам поліції (ст. 87); спільні проекти з громадськістю (ст. 89); залучення громадськості до розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських (ст. 90) та заходи щодо взаємодії між керівниками територіальних органів поліції та місцевого самоврядування (ст. 88 Закону).

Звичайно, що закріплення аналогічних норм у КВК України значно зменшить кількість потенційних жертв застосування до засуджених, позбавлених волі, ст. 391 КК, а також знизить рівень зловживань з боку персоналу з означених питань.

6. Застосування інших загальносоціальних заходів запобіжного характеру, які мають пряме відношення до запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП.

У першу чергу, мова ведеться про заходи соціального захисту та охорони суттєвих прав персоналу УВП. Зокрема, прийнявши у квітні 2014 р. Закон України «Про приведення умов відбування покарання у виді позбавлення волі до Європейських стандартів» та розширивши при цьому права цих осіб¹, законодавець досі не здійснив жодних кроків, спрямованих на розширення прав персоналу УВП, що є обов'язковою умовою при прийнятті нормативно-правових актів дуалістичного змісту, коли право одного суб'єкта правоохоронних відносин має кореспондуватись та забезпечуватись обов'язком іншого суб'єкта – і, навпаки². Прикладом такої правової неузгодженості є, зокрема, вимоги ст. 154 КВК, в якій визначено порядок дострокового звільнення засудженого від відбування покарання. Згідно вимог ч. 3 ст. 154 КВК цей порядок ґрунтується на положеннях статей 81, 82 КК,

¹ Про приведення умов тримання засуджених до позбавлення волі до Європейських стандартів: Закон України від 8 квітня 2014 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 23. Ст. 867.

² Теорія держави і права: підруч. для ауд. юрид. вищ. навч. закл./за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. С. 158–164.

основу яких складає такий критерій, як сумлінне ставлення засудженого до праці, у той час, коли, з одного боку, праця стала правом останнього, а з іншого боку, адміністрація не зобов'язана будь-яким чином залучати засуджених до оплачуємої роботи. При такій правовій колізії¹ навряд чи можна визнати правомірним умовно-дострокове звільнення особи від відбування покарання і, навпаки, незастосування цього інституту права з причин, що не залежать від засудженого, є порушенням його права на таке звільнення².

У цій ситуації, крім цього, порушено й принципи нормотворчості, якими має керуватись і законодавець³. Зокрема, принцип системності передбачає, що при створенні нормативно-правового акта слід враховувати системні властивості законодавства. Цей принцип спрямовано також на забезпечення логічної послідовності, узгодженості, збалансованості положень нормативно-правових актів⁴.

Отже, ще одним загальносоціальним заходом запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП можна визнати й діяльність суб'єктів та учасників нормотворчості, яка має ґрунтуватись

¹ Теорія держави і права: підруч. для ауд. юрид. вищ. навч. закл./за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. С. 275–278.

² Про умови дострокового звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 2//*Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах*/упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 172.

³ Теорія держави і права... С. 212–214.

⁴ Там само, с. 214.

на чітко визначених на доктринальному та правовому рівнях принципах.

Щодо інших загальносоціальних заходів запобіжного характеру з означеної проблематики, то до таких слід віднести всі ті, що мають пряме відношення до процесу виконання та відбування покарань, а саме:

а) підвищення відповідальності підрозділів Уповноваженого Верховної Ради з прав людини¹;

б) концептуальна зміна діяльності Превентивного механізму по запобіганню катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження в Україні, який створений на підставі вимог Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських, або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання², який має у тому числі вивчати й питання, що пов'язані із злісною непокорою вимог адміністрації УВП;

в) більш предметне та цілеспрямоване відвідування УВП тими суб'єктами, які визначені в ст. 24 КВК, а саме: організація в обов'язковому порядку особистого прийому із засудженими, які переведені в ПКТ за вчинення тих чи інших правопорушень, позаяк саме зазначене дисциплінарне стягнення є

¹ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від//База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 24.11.2018).

² Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: резолюція № 39-46 Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1984 р.//Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями. Київ: АННА-Т, 2008. С. 63–69.

однією із підстав притягнення засуджених до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК України;

г) більш ефективне використання у запобіганні злісній непокорі вимогам адміністрації УВП можливостей релігійних організацій (статті 128, 128-1 КВК), а також потенціалу загальноосвітнього та професійно-технічного навчання в місцях позбавлення волі, що значно знижує вплив на особу, як свідчать результати спеціальних наукових досліджень¹, криміногенної детермінанти, яка спричинює та обумовлює вчинення даного злочину;

г) постійне та предметне залучення до процесу виправлення та ресоціалізації засуджених їх близьких родичів та інших осіб з числа їх оточення, які позитивно впливають на цих осіб. Особливо це актуально для тих, які тримаються в ПКТ, з тим, щоб запобігти в подальшому вчинення ними злісної непокори вимогам адміністрації УВП;

д) інші загальносоціальні заходи запобіжного змісту, що викладені в науковій літературі² з пи-

¹ Дрьомін В. М. Інституціональна теорія злочинності та криміналізації суспільства: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2010. С. 401–402.

² Плужнік О. І. Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбування покарання у виправних колоніях та тримання під вартою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 201 с.

Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної колонії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2008. 210 с.

Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 289 с.

Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. 224 с.

тань протидії злісній непокорі вимогам адміністрації УВП та які позитивно зарекомендували себе на практиці¹.

Таким чином, якщо узагальнити всі приведені вище заходи загальносоціального змісту, що, стосуються змісту запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП, то до таких можна віднести наступні із них:

1) 100 % забезпечення фінансовими, матеріально-технічними, кадровими та іншими ресурсами відповідних суб'єктів діяльності по реалізації тих програмних документів, що приймаються на державному рівні та стосуються сфери виконання покарань;

2) моральне та психологічне оздоровлення суспільства та засуджених до позбавлення волі, зокрема, основним лейтмотивом якого має стати активна та ефективна протидія розповсюдженню кримінальної субкультури у різні сфери суспільної діяльності, включаючи органи державної влади та органи місцевого самоврядування;

3) стабілізація та підвищення рівня правопорядку як в цілому в Україні, так і у сфері виконання покарань, у тому числі й шляхом посилення юридичної відповідальності за діяння, що по змісту є аналогічним із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП (хуліганство; опір представнику влади; масові заворушення; т. ін.);

4) руйнування економічних засад злісної непокори вимогам адміністрації УВП шляхом підви-

¹ Уголовный кодекс Республики Молдовы. URL: http://criminology.md/books/comentarii_cod_penal_rus.pdf

щення соціальних стандартів для населення та засуджених до позбавлення волі, зокрема;

б) якісна видозміна громадського контролю за діяльністю у сфері виконання покарань, у тому числі з боку тих осіб, які мають право безперешкодно відвідувати УВП (ст. 24 КВК України) (Уповноважений Верховної Ради України; представники Національного превентивного механізму; релігійні організації; близькі родичі засуджених; ін.);

б) більш ефективного застосування інших загально соціальних заходів по запобіганню злісній непокорі вимогам адміністрації УВП, що викладені в науковій літературі та які позитивно зарекомендували себе (системний підхід при підготовці та прийнятті нормативно-правових актів з питань кримінально-виконавчої діяльності; зміна порядку дострокового звільнення засуджених з УВП; підвищення соціальних стандартів для персоналу УВП; ін.).

Питання для самоконтролю

1. Що розуміють в кримінології під загальносоціальним запобіганням злочинам?

2. Якими складовими визначається зміст загальносоціального запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП?

3. Яким чином можна зменшити рівень напруженості у відносинах засуджених і персоналу УВП?

4. Які зміни необхідно внести щодо більш ефективної діяльності громадського контролю в контексті загальносоціальних заходів запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП?

5. На чому має ґрунтуватись діяльність суб'єктів та учасників нормотворчості як один із загальносоціальних заходів запобігання злочину, передбаченого ст. 391 КК?

6. Яким чином можливо досягти мети стабілізації та підвищення рівня правопорядку в Україні?

3.2. Спеціально-кримінологічне запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установ виконання покарань

У кримінології під спеціально-кримінологічним запобіганням злочинам розуміють сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що народжують і спричиняють злочинність, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки¹. При цьому, які вірно зауважив А. П. Закалюк, на відміну від інших різновидів запобіжної діяльності, заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам чинять вплив: 1) не тільки після вчинення злочину, але частіше до нього; 2) у сфері, яка лише частково регулюється правом; 3) засобами, що мають виключно

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 144.

цільове запобіжне призначення; 4) інколи паралельно з іншими засобами та видами запобіжної діяльності, але частіше після них¹.

Виходячи з цього, учені спеціально-кримінологічне запобігання злочинам поділили на наступні напрями діяльності: а) кримінологічну профілактику; б) відвернення злочинів; в) припинення злочинів². На їх переконання, кримінологічна профілактика – це сукупність заходів щодо завчасного виявлення та усунення негативних явищ, які виникли чи виникнути і детермінувати злочинність або її окремі види³. При цьому, залежно від того, на які явища і процеси спрямовані профілактичні заходи, в науці їх поділяють на:

а) кримінологічну профілактику випередження, тобто таку діяльність суб'єктів запобігання злочинам, яка заздалегідь інформує владу про суспільно небезпечні явища, що можуть виникнути в разі здійснення тих чи інших соціально-економічних заходів і безпосередньо або опосередковано детермінувати певні злочинні прояви, наприклад, своєчасне врегулювання суспільних відносин з метою усунення в такий спосіб причин й умов майбутніх (можливих) злочинів⁴. Прикладом реалізації на

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3-х кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 329.

² Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 144.

³ Там само.

⁴ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 24.

практиці заходів профілактики випередження є здійснення кримінологічної експертизи законопроектів України, цінність якої, на переконання А. П. Закалюка, вбачається саме тому, що вона дає обґрунтування для своєчасної, як правило, до прийняття останніх у формі закону, суспільно доцільної фахової корективи їх змісту, спрямованої на усунення сумнівних або суперечливих норм, і тим самим запобігає негативним наслідкам впровадження законів у життя у вигляді створення сприятливих умов для вчинення злочинів¹;

2) кримінологічну профілактику обмеження, яка передбачає вжиття таких запобіжних заходів, що перешкоджають поширенню в країні, регіоні, місті кримінальних явищ, детермінації окремих видів злочинності та формування типових рис різних категорій злочинів². При цьому в науковій літературі профілактика обмеження спеціально не виділяється і частіше розглядається як метод загальної профілактики злочинності (наркоманії, алкоголізму, бездоглядності дітей, т. ін.)³;

3) кримінологічну профілактику усунення, що визначає таку діяльність суб'єктів, яка послаблює або ліквідує негативні явища та процеси, що активізують злочинні прояви як окремо взяті особи, так і в цілому злочинності⁴. Останні, як доводить у

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології: теорія і практика. У 3-х кн. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. С. 191–192.

² Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 26.

³ Там само.

⁴ Там само, с. 27.

своїх роботах В. В. Голіна, розрізняють залежно від соціального рівня суспільних відносин: від недоліків, зумовлених порушеннями функцій державних органів, господарюючих суб'єктів, громадських організацій, службових осіб і поведінкою громадян, до криміногенних явищ і процесів, які охоплюють значну частину населення (наприклад, кримінологічна профілактика випуску чи реалізації недоброякісної продукції)¹;

4) кримінологічну профілактику захисту – як сукупність заходів, що здійснюються з метою ліквідації умов, які сприяють виникненню злочинних проявів, та (опосередковано) антигромадських поглядів. При цьому, на відмінну від профілактики усунення чи обмеження, профілактика захисту має за мету створення достатнього захисту і безпеки людей та речей, а також зовнішні перешкоди на шляху посягання на суспільні відносини². Саме тому, до об'єктів профілактики захисту відносяться, з одного боку, засоби захисту та збереження державного і приватного майна, засоби особистого захисту (зброя, спеціальний одяг, технічні пристрої, новітні технології тощо), а з іншого, – правосвідомість потенційних злочинців³.

Щодо другого напрямку спеціально-кримінологічного запобігання злочинам – відвернення злочинів, то під ним у кримінології розуміють сукупність заходів, спрямованих на окремі групи та кон-

¹ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 27.

² Там само, с. 29.

³ Там само.

кретних осіб, які виконують злочинні напрями, замислюють вчинення злочинів і позитивно сприймають злочинний спосіб життя, з метою дискредитування злочинної поведінки, добровільної відмови від злочинної мотивації та наміру або продовження злочинної діяльності¹.

Як показує практика, відвернення злочинів має місце тоді, коли злочинна поведінка проходить етап від моменту формування злочинного мотиву до початку виконання злочину². Виходячи з цього, заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинній мотивації поділяють на:

а) заходи переорієнтації анти суспільної настанови (спеціальні економічні та соціально-психологічні програми; кримінологічна поінформованість населення; заходи спрямовані на формування у громадян анти кримінальної культури; т. ін.);

б) активні контрзаходи (переконання; різних форм примусу; застереження; допомога особам, звільненим з місць позбавлення волі; тощо)³.

Третій напрям спеціально-кримінологічного запобігання злочинам – припинення злочинів – у науці визначається як сукупність видів діяльності, спрямованих на недопущення завершення розпочатого злочину і здійснення спеціальних заходів⁴. В теорії та на практиці розрізняють наступні заходи щодо припинення злочинів:

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 144.

² Там само, с. 144–145.

³ Там само, с. 145.

⁴ Там само.

1) заходи опанування (здійснюються з метою досягнення добровільної відмови особи від продовження злочинної діяльності);

2) заходи обережності (застосовуються для того, щоб створити умови, які виключають можливість чи перешкоджають продовженню розпочатої злочинної діяльності (посилення патрулювання певними органами; зміна режиму роботи; розроблення системи особистого захисту чи термінового зв'язку населення з поліцією; т. ін.);

3) заходи активного втручання (передбачають негайну реакцію правоохоронних органів у випадках, коли прогання потягне за собою безпосереднє посягання (затримання особи під час готування (ст. 14 КК України) чи замаху на злочин (ст. 15 КК), або створення умов для перетворення розпочатої діяльності та невдале готування чи замах на злочин; тощо))¹ [137, с. 145].

Під спеціально-кримінологічним запобіганням злісній непокорі вимогам адміністрації УВП розуміємо сукупність заходів боротьби із зазначеним видом злочинів у сфері виконання покарань, змістом яких є діяльність спеціалізованих суб'єктів запобігання цим суспільно небезпечним діянням спільно з іншими суб'єктами профілактики, яка спрямована на усунення детермінант, що спричиняють, обумовлюють та корелюють вчинення злісної непокори, а також

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 145.

недопущення реалізації протиправних намірів з цього приводу на різних стадіях злочинної поведінки засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі.

При цьому, правовими джерелами для заняття запобіжної діяльності в УВП виступають наступні нормативно-правові акти:

1. Конституція України, в ст. 3 якої зазначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави.

Враховуючи, що при вчиненні злісної непокори вимогам адміністрації УВП порушуються права персоналу установ виконання покарань, які закріплені в ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»¹, держава у виді примусу (в даному випадку – шляхом застосування засобів кримінально-правового характеру до засуджених) забезпечує таким чином їх права у відносинах з особами, які відбувають покарання в УВП, у тому числі здійснюючи передбачену законом діяльність по запобіганням злочинам у сфері виконання покарань.

У такому ж контексті у цій діяльності застосовуються й інші норми Конституції України (статті 6, 8, 19, 23, ін.). При цьому варто зазначити, що в прямій постановці жодна норма Основного закону не передбачає здійснення запобіжної діяльності, а тому на практиці реалізація її заходів проходить по аналогії (гр. *analogia* – відповідність; схо-

¹ Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р.//Офіц. вісн. України. 2005. № 30. С. 4–10.

жість)¹, тобто на підставі формальної тотожності норм Конституції України та інших нормативно-правових актів, які стосуються сфери запобігання злочинам.

2. КК та КВК України, у нормах яких визначені відповідні правові засади здійснення спеціально-кримінологічного запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП. Зокрема, у ч. 1 ст. 1 КК одним із завдань цього Кодексу закріплено завдання по запобіганню злочинам, а в ч. 2 ст. 50 КК – така мета покарання, як запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими особами.

Аналогічне завдання нашло своє відображення й в ст. 1 КВК. Більш того, в ст. 104 «Оперативно-розшукова діяльність в колоніях» даного Кодексу серед завдань даного виду ОРД закріплено запобігання та виявлення злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень, до яких у тому числі і відноситься злісна непокора вимогам адміністрації УВП.

3. Спеціальні закони України, що мають безпосереднє відношення до організації та реалізації на практиці заходів спеціально-кримінологічного запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП. Мова, в першу чергу, ведеться про Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»²,

¹ Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, перераб., испр. Москва: Мартин, 2010. С. 39.

² Павлік О. М. Захист прав потерпілого від злочину в кримінально-виконавчому праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: ЛьДУВС, 2010. 16 с.

в якому не тільки визначені суб'єкти, які вправі здійснювати ОРД, але й основи цієї діяльності, включаючи заходи запобіжного характеру.

Крім цього, правові підстави спеціально-кримінологічного запобігання даного виду злочинам у сфері виконання покарання в Законі України «Про державно-кримінально виконавчу службу України» у виді, зокрема, обов'язку персоналу ДКВС України запобігати вчиненню правопорушень і злочинів у ході здійснення службових повноважень (ст. 18)¹.

4. Відомчі (підзаконні) нормативно-правові акти Міністерства юстиції України, у яких встановлено порядок здійснення спеціально-кримінологічного запобігання правопорушенням і злочинам, що вчиняються з боку засуджених. Так, у п. 1 розділу ХІХ «Нагляд за засудженими» ПВР УВП зазначено, що з метою підтримання належного правопорядку в установах виконання покарань, запобігання злочинам і правопорушенням серед засуджених здійснюється комплекс спеціальних заходів щодо виявлення, постановки на облік та організації нагляду за особами, схильними до вчинення правопорушень².

У такому ж контексті сформульовано зміст й інших відомчих нормативно-правових джерел, включаючи й акти з обмеженою (закритою) для використання інформацією (Інструкція з організації

¹ Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р. // *Офіц. вісн. України*. 2005. № 30. С. 4–10.

² Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 р. № 2186/5 // *Офіц. вісн. України*. 2015. № 4. Ст. 88.

охорони, нагляду та безпеки в УВП; Настанова про організацію ОРД в УВП; т. ін.)¹.

Поряд з цим, на ефективність та результативність спеціально-кримінологічного запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП впливає ряд обставин.

По-перше, відповідно до санкції ст. 391 та змісту ч. 3 ст. 12 «Класифікація злочинів» КК України злісна непокора відноситься до злочинів середньої тяжкості. У той самий час, як це витікає із змісту ч. 2 ст. 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії щодо такої категорії кримінальних правопорушень не проводяться, що, без сумніву, вкрай негативно впливає на стан спеціально-кримінологічного запобігання злочинам як в УВП, так і в цілому в Україні.

Такий висновок ґрунтується на статистичних даних, які характеризують сучасну злочинність в нашій державі. Так, у її загальній структурі злочини середньої тяжкості складають щорічно більше 40 %². Аналогічну питому вагу у структурі пенітенціарної злочинності в Україні має щорічно й злісна непокора вимогам адміністрації УВП³.

¹ Гула Л. Ф. Нормативно-правове забезпечення взаємодії органів виконання покарань з органами внутрішніх справ//*Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ.* 2006. № 1. С. 187–201.

² Аналіз роботи суддів загальної юрисдикції в 2014 р. за даним судової статистики//*Вісник Верховного Суду України.* 2015. № 6 (178). С. 23–35.

³ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 10.

З цього випливає, що ст. 246 КПК сформульована без врахування практичних потреб боротьби із злочинністю та дещо схоластично (гр. *sholastikos* – шкільний; відірно від життя, практики; формально)¹, а тому потребує видозміни. Зокрема, варто ч. 2 ст. 246 КПК доповнити у кінці речення словосполученням «за винятком злочинів, що вчиняються у місцях позбавлення волі» та викласти її у новій редакції:

«Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260, 261, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270, 272, 274 цього Кодексу), проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, за винятком злочинів, що вчинюються у місцях позбавлення волі».

Додатковим аргументом з цього приводу виступає той самий факт, що кримінально-виконавчі правовідносини, які виникають між персоналом УВП та засудженими мають свої особливості та регулюються переважно імперативним методом (метод владного наказу)². До таких особливостей науковці, зокрема, відносять те, що:

¹ Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, перераб., испр. Москва: Мартин, 2010. С. 560.

² Кримінально-виконаве право України: підручник/О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 50.

а) кримінально-виконавчі правовідносини є одним із видів правовідносин;

б) кримінально-виконавчі правовідносини виникають на підставі норм кримінально-виконавчого права;

в) постійними суб'єктами цих відносин можуть бути лише органи та установи виконання покарань, і особи, які засуджені до відбування кримінальних покарань;

г) суб'єкти зазначених правових відносин перебувають у нерівному правовому становищі, оскільки засуджені є підлеглими, щодо представників органів і установ виконання покарань;

г) більшість цих відносин є довготривалими правовими відносинами, оскільки мають реальний строк дії, встановлений вироком суду¹.

Крім цього, відповідно до змісту кримінально-виконавчої політики волю держави у сфері виконання покарань закріплює кримінально-виконавче право, оскільки: 1) процес, виконання покарання має владно-примусовий характер; 2) цей процес полягає у застосуванні до засуджених право обмежень; 3) зазначений процес є продовженням його застосування, здійснюваного на основі норм кримінального і кримінально-процесуального законодавства; 4) у процесі виконання покарання повинна бути забезпечена єдність його сутності та змісту, цілей, завдань і засобів їх забезпечення².

¹ Кримінально-виконавче право України: підручник/О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 139–140.

² Там само, с. 48.

I, накінець, необхідність проведення негласних слідчих (розшукових) дій по всіх категоріях злочинців, що вчиняються у сфері виконання покарань, витікає із змісту ст. 102 КВК, у якій визначені основні вимоги режиму в колоніях та закріплено його поняття, а саме – це встановлені законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання у виправних і виховних колоніях, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених.

Зазначений порядок виконання-відбування покарань забезпечується комплексом заходів, особливе місце серед яких займають заходи ОРД, головним завданням яких є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп (ч. 1 ст. 104 КВК), зокрема тих, які вчиняють злісну непокору вимогам адміністрації УВП.

По-друге, на ефективність запобігання злісній непокорі впливає відсутність у законах, що регулюють питання запобігання злочинам, включаючи сферу виконання покарань, і в КВК України чітко визначених об'єктів даного виду діяльності, а також їх визначення у відомчих, як правило конфіденційних, нормативно-правових актах, не тільки спотворює, як свідчать результати даного дослідження, сутність цього процесу, але й створює умови

для зловживань з боку як суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, так і з участю інших суб'єктів профілактики.

Враховуючи зазначене та ту практику визначення об'єктів кримінологічного впливу, що склалось у сфері виконання покарань України¹, варто КВК України доповнити ст. 104-1 «Об'єкти запобігання злочинам у колоніях» такого змісту:

«З метою забезпечення режиму виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі, запобігання правопорушенням і злочинам серед засуджених здійснюється комплекс соціальних профілактичних заходів щодо виявлення, постановки на облік та організацію нагляду за особами, схильними, до вчинення правопорушень і злочинів».

До таких об'єктів можуть бути віднесені засуджені, які схильні до: а) втечі; б) нападу та захоплення заручників; в) злісної непокори; г) самогубства, або членоушкодження; ґ) виготовлення зброї або вибухових пристроїв; д) вживання і розповсюдження наркотичних речовин; е) організації азартних ігор під матеріальну зацікавленість; є) вчинення злісного правопорушення; ж) інші об'єкти, що визначені в оперативно-розшуковому законодавстві.

Постановка засуджених на профілактичний облік здійснюється на підставі спільного письмового подання керівництва оперативного підрозділу та соціально-психологічної служби колонії, яка розглядається у 10-денний термін начальником коло-

¹ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 16.

нії та при наявності приводів до цього затверджується ним у формі постанови.

У постанові відображаються ті правообмеження режимного характеру, що вводяться для особи та не суперечить закону. Постанова на протязі доводиться до засудженого у письмовій формі, копія якого долучається до його особової справи.

Засуджений вправі оскаржити зазначену постанову в порядку, встановленому в Законі України «Про звернення громадян», а також у судовому порядку».

Правовими підставами для доповнення КВК ст. 104-1 є:

1. Пункт 14 ст. 92 Конституції України, відповідно до якого виключно законами України визначається організація і діяльність органів і установ виконання покарань.

З огляду цього, навряд чи можна визнати правильним регулювання питань запобіжної діяльності в УВП на рівні підзаконних нормативно-правових актів (зокрема розділом XIX ПВР УВП¹).

2. Частина 3 ст. 63 Основного закону, у якій зазначено, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Виходячи з цього, не можна, реформуючи у сьогоденні сферу виконання покарань України², й

¹ Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 р. № 2186/5//Офіц. вісн. України. 2015. № 4. Ст. 88.

² Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80>

далі визначати об'єкти профілактичного впливу в УВП довільно або на рівні відомчих нормативно-правових актів, позаяк це суперечить закону.

3. Частиною 2 ст. 19 Конституції України, згідно вимог якої органи державної влади (у даному випадку – УВП) та їх посадові особи (персонал колоній) зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

4. Частина 2 ст. 1 КВК України, в якій одним із завдань кримінально-виконавчого законодавства є визначення порядку застосування до засуджених заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки, який на сьогодні у даному Кодексі та в інших законах не закріплений.

5. Стаття 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» у якій визначено завдання ОРД, включаючи й сферу виконання покарань¹.

6. Частина 1 ст. 104 КВК, в якій зазначено, що ОРД в колоніях здійснюється з метою вивчення причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень, а також для надання правоохоронним органам, які здійснюють ОРД або кримінальне провадження, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні злочинів.

По-третє, на ефективність спеціально-кримінологічного запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП впливає відсутність у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України

¹ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України: наук.-практ. коментар/за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Фенікс, 2013. С. 13–14.

реальних та дійових правових механізмів щодо реалізації на практиці визначеного в ст. 1 КВК завдання щодо запобігання злочинам як з боку засуджених, так й інших осіб.

Саме тому, визначення на законодавчому рівні України об'єктів кримінологічного впливу, порядку здійснення запобіжної діяльності в УВП, а також вирішення інших важливих у цьому контексті проблем практичного характеру, є одним із нагальних завдань сьогодення. Зокрема, дійовим засобом у зв'язку з цим стало б доповнення ч. 4 ст. 6 КВК у кінці речення словосполученням «включаючи й інформацію криміногенного характеру» та викласти цю форму в такій редакції:

«Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання, включаючи й інформацію кримінологічного характеру».

Додатковим аргументом з цього приводу виступають положення ч. 2 ст. 95 КВК відповідно до вимог якої при складанні індивідуальної програми соціально-виховної роботи із засудженими має враховуватись і кримінологічна характеристика цих осіб.

У даному випадку знайшов би відображення на законодавчому рівні принцип системності, який є одним із ключових у нормотворчій діяльності¹.

¹ Теорія держави і права: підруч. для ауд. юрид. вищ. навч. закл./за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. С. 214.

Важливим у цьому сенсі було доповнення Особливої частини КВК України спеціальною главою 16-1 «Порядок здійснення в колоніях заходів по запобіганню злочинам», у якому слід зосередити такі норми, як: а) ст. 104 КВК «Оперативно-розшукова діяльність в колоніях»; б) ст. 104-1 «Об'єкти запобігання злочинам у колоніях»; в) ст. 104-2 «Взаємодія виправних і виховних колоній з іншими правоохоронними органами».

По-четверте, на результативність спеціально-кримінологічного запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП впливає низький рівень взаємодії персоналу установ виконання покарань з іншими правоохоронними органами з питань боротьби із злочинністю, а також неналежна координація їх діяльності з означеної проблематики.

Враховуючи зазначене, варто було б КВК України доповнити ст. 104-2 «Взаємодія виправних і виховних колоній з іншими правоохоронними органами» такого змісту:

«Завдання по запобіганню злочинам з боку засуджених вирішуються у взаємодії з іншими правоохоронними органами.

Порядок такої взаємодії та координації спільних дій регулюються спеціальними законами».

Необхідність такої видозміни КВК обумовлена:

а) вимогами ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», відповідно до змісту якої прокуратура здійснює координацію діяльності всіх правоохоронних органів у сфері боротьби із злочинністю¹.

¹ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VIII//*Відомості Верховної Ради України*. 2015 № 2–3. Ст. 12.

Поряд з цим, у зазначеному Законі відсутня норма, яка б зобов'язувала усіх суб'єктів координації в обов'язковому порядку виконувати законні рішення прокуратури з питань боротьби із злочинністю.

Виходячи з цього, слід ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» доповнити реченням такого змісту:

«Рішення координаційних нарад, які проводяться керівництвом органів прокуратури, є обов'язковим для всіх суб'єктів, які приймали в них участь, та забезпечуються відповідними заходами юридичної відповідальності».

б) статті 5, 20 Закону України «Про державну кримінально-виконавчу службу України», у яких визначено зміст відносин ДКВСУ з органами влади місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, органами іноземних держав і міжнародних організацій (ст. 5) та відрегульовано питання сприяння органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, об'єднань громадян виконанню завдань ДКВС України (ст. 20)¹.

Проте, як і в попередньому випадку в зазначених правових нормах відсутні положення щодо взаємодії ДКВС України з іншими правоохоронними органами. Виходячи з цього, необхідно Закон України «Про Державну Кримінально-виконавчу службу України» доповнити ст. 20-1 «Взаємодія органів та установ виконання покарань» такого змісту:

¹ Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р. // *Офіц. вісн. України*. 2005. № 30. С. 4–10.

«Завдання щодо запобігання злочинам у сфері виконання покарань, органами та установами виконання покарань реалізують взаємодії з іншими правоохоронними органами України та зарубіжних держав. Порядок такої взаємодії визначається у спеціальних законах України».

До таких законів, зокрема, можна віднести: а) Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»; б) розділ IX КПК «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження»; в) Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини»¹; інші.

Так, в цілому, можна уявити теоретичну модель спеціально-кримінологічного запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП та повному підійти до реалізації завдань запобіжного характеру у сфері виконання покарань України.

Разом з тим, слід визнати, що без урахування потенційних можливостей інших напрямів запобігання злочинам (загальносоціального та індивідуального, включаючи віктимологічне) ефективність спеціально-кримінологічного запобігання зазначеного в ст. 391 КК України злочину буде й надалі малорезультативною. Більш того, вирішення питань запобіжної діяльності щодо злісної непокори вимогам адміністрації УВП лише методами, формами та засобами спеціально-кримінологічної профілактики ніколи не дасть бажаного результату та

¹ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV//*Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

не досягне мети, яка ставиться перед суб'єктом даного виду запобігання злочинам у сфері виконання покарань.

Питання для самоконтролю

- 1. Що розуміють в кримінології під спеціально-кримінологічним запобіганням злочинам?*
- 2. На які напрями діяльності учені поділили спеціально-кримінологічне запобігання злочинам?*
- 3. Що Ви розумієте під поняттям «кримінологічна профілактика випередження»?*
- 4. Які заходи необхідно вживати при кримінологічній профілактиці обмеження?*
- 5. Яку діяльність передбачає кримінологічна профілактика усунення?*
- 6. Яка мета кримінологічної профілактики захисту?*
- 7. Що розуміють в кримінології під відверненням злочинів?*
- 8. Які є види заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинній мотивації?*
- 9. Як у науці визначається такий напрям спеціально-кримінологічного запобігання злочинам як припинення злочинів?*
- 10. Які розрізняють заходи щодо припинення злочинів в теорії та на практиці?*
- 11. Які нормативно-правові акти виступають правовими джерелами для заняття запобіжної діяльності в УВП?*
- 12. Які обставини впливають на ефективність та результативність спеціально-кримінологічного запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП?*

3.3. Індивідуальне та віктимологічне запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань

В кримінології під індивідуальним запобіганням злочинам розуміють систему цілеспрямованого, організованого, з урахуванням педагогічних вимог, виховного впливу на свідомість, почуття, волю особи, що профілакується, з метою усунення, нейтралізації, блокування у неї негативних і, одночасно, формування позитивних якостей, стереотипів і звичок законослухняної поведінки¹. Таким чином, як слушно зауважив у зв'язку з цим В. В. Голіна, індивідуальне запобігання злочинам можна вважати одним із різновидів запобіжної діяльності щодо конкретної особи². При цьому його об'єктом є: а) поведінка та спосіб життя осіб з високою імовірністю вчинення злочину; б) соціальні елементи їх особистості, які відображають антисуспільну спрямованість; в) соціально значущі при формуванні та реалізації останньої деякі психофізичні особливості індивідів; г) несприятливі умови оточуючого таку особу середовища та життєвого укладу; інші довготривалі діючі обставини, які визначають криміногенну ситуацію і полегшують вчинення злочину³.

¹ Профілактика злочинів: підручник/О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. С. 101.

² Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 146.

³ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 39.

Як показує практика, для визначення кола осіб, які потребують застосування заходів індивідуального запобігання злочинам, необхідно мати:

1) фактичні підстави такої діяльності, тобто реальну поведінку особи, в якій закладений потенційний злочин;

2) правові підстави, тобто урегульованість даного напрямку запобіжної діяльності нормами права;

3) кримінологічні підстави, тобто наявність певного рівня кількісно-якісних показників криміногенності особи, які дозволяють виокремити з маси відповідної категорії осіб саме тих, від кого з високим ступенем імовірності слід очікувати вчинення злочину¹.

Важливим у цьому контексті є висновок, до якого прийшов А. П. Закалюк, а саме: наскільки обґрунтованим і предметним є уявлення про детермінанти злочинності та злочинних проявів, їхнє детермінуюче значення, передусім спричинююче та обумовлююче як причин і сприяючих умов, настільки адресно точно та з урахуванням предметної значущості можна визначити об'єкти запобіжної дії на ці детермінанти та розподілити ці об'єкти залежно від міри їх значущості і відповідної черговості здійснення такої дії². Виходячи з цього та залежно від стадії генезису особи злочинця, в кримі-

¹ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 146.

² Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України/А. П. Гель, О. Г. Колб, В. О. Корчинський та ін.; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 332.

нології виділяють чотири види індивідуального запобігання злочинам:

1) ранню профілактику, що стосується об'єктів, які перебувають на початковому етапі криміналізації особи, а саме: необхідно виявляти джерела кримінальних та інших антисуспільних впливів на особу до того, як цей вплив ще не подіяв на її поведінку;

2) безпосередню профілактику, яка стосується тих осіб, поведінка яких свідчить про розвиток у них негативних інтересів, звичок, стереотипів;

3) профілактику на етапі злочинної поведінки (так званий пенітенціарний вид), яка спрямована на осіб, що вчинили злочини і стосовно них суд прийняв рішення про застосування різних заходів кримінально-правового впливу;

4) профілактику рецидиву (постпенітенціарний вид), що здійснюється відносно осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі, але підлягають нагляду з метою запобігання рецидиву¹.

При цьому, найбільш ефективними методами реалізації на практиці заходів індивідуального запобігання злочинам є:

а) переконання, тобто процес логічного обґрунтування особі думки про відмову від продовження криміногенної поведінки, злочинних намірів та антигромадських настанов²;

¹ Профілактика злочинів: підручник/О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. С. 101–102.

² Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 41.

б) надання допомоги, у першу чергу, соціального характеру (зокрема, працевлаштування особи; покращення побутових умов; зміна способу життя; ін.)¹;

в) примус, який створює для особи несприятливі наслідки фізичного, матеріального та технічного характеру².

Важливе значення у правовому механізмі індивідуального запобігання злочинам має й віктимологічне запобігання, що охоплює комплекс заходів та діяльність, спрямовану на зниження рівня групової (масової) та індивідуальної віктимності, а також зменшення жертв злочинів у суспільстві на загальносоціальному, спеціальному та індивідуальному рівнях³.

Під індивідуальним запобіганням даному злочину розуміється комплекс заходів виховного, режимного, профілактичного та іншого характеру, що застосовуються до засуджених, які перебувають на профілактичних обліках УВП та схильні до вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП; а під віктимологічним запобіганням даного злочину – діяльність, що здійснюється в УВП з метою зниження рівня індивідуальної віктимності (здатності особи стати жертвою злочину, склад якого визначений в ст. 391 КК України), а також для нейтралізації, блокування, усунення тощо, де-

¹ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 41.

² Там само, с. 42.

³ Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. С. 138.

термінант, що породжують і сприяють формуванню стану віктимності в конкретно взятої особи в місцях позбавлення волі.

Сутність та зміст заходів індивідуального запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП досліджувалась також шляхом вивчення всього процесу виконання-відбування покарання у виді позбавлення волі¹, який зокрема, охоплює період, коли засуджений прибуває в конкретну УВП для відбування визначеного судом кримінального покарання, та закінчується часом притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності по ст. 391 КК України. При цьому, кожний із заходів, що застосовується до конкретного засудженого має суто індивідуальний характер (ч. 4 ст. 6 КВК).

Поряд з цим, навіть такий жорстко регламентований порядок індивідуального впливу на засудженого не позбавлений вад, недоліків та причин, що суттєво впливають на ефективність індивідуального запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП, а саме:

1. Відповідно до вимог ч. 1 ст. 95 КВК України, всі засуджені, які прибувають у колонію, поміщаються у дільницю карантину, діагностики і розподілу, в якій на протязі 14 діб піддаються повному медичного обстеженню для виявлення інфекційних і психічних захворювань, а також первинному психолого-педагогічному та іншому вивченню.

¹ Степанюк А. Х. Процесуальні аспекти доктрини кримінально-виконавчого права//*Вибрані праці/уклад. К. А. Автухов. Харків: Право, 2017. С. 584–599.*

Як встановлено в ході даного дослідження, цей термін є не тільки недостатнім для зібрання достатньо повної інформації про особу, але й суперечить законодавству з питань розгляду звернень громадян, яке передбачає більш тривалі строки (від одного місяця і більше) з цього приводу¹, що виступає однією з обставин, яка негативно впливає на ефективність індивідуального запобігання, у тому числі й злісної непокори вимогам адміністрації УВП.

Для усунення зазначеної прогалини варто із змісту ч. 1 ст. 95 КВК вилучити словосполучення «чотирнадцять діб» та змінити його іншим «не більше двох місяців», виклавши одночасно цю норму Кодексу в новій редакції.

Додатковим аргументом щодо видозміни змісту ч. 1 ст. 95 КВК виступають результати спеціальних наукових досліджень, в ході яких встановлено, що найбільше злочинів в УВП засуджені вчиняють на протязі перших місяців перебування у місцях позбавлення волі².

Згідно положень ч. 2 ст. 95 КВК України, за результатами медичного обстеження, первинної психодіагностики і психолого-педагогічного вивчення та на підставі кримінологічної, кримінально-правової характеристики на кожного засудженого, який тримається в дільниці карантину, діагностики

¹ Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР//*Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

² Лукашевич С. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених і місцях позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: ХНУВС, 2001. С. 8–9.

і розподілу, складається індивідуальна програма соціально-виховної роботи, яка затверджується начальником колонії.

Вивчення її змісту показало, що в цій програмі досить розмито, формально та безпредметно відображаються заходи, що стосуються запобігання вчиненню засудженими нових злочинів у ході відбування покарання в УВП. Виходячи з цього, слід у ч. 2 ст. 95 КВК вилучити словосполучення «індивідуальна програма соціально-виховної роботи» та замінити його іншим – «індивідуальна програма соціально-виховної роботи та по запобіганню злочинам».

Такий підхід не тільки підвищить рівень взаємодії всіх підрозділів УВП, що залучені до процесу виправлення та ресоціалізації засуджених, а також до діяльності по запобіганню вчиненню ними нових злочинів у ході відбування покарання, але й дасть можливість комплексно здійснювати вплив на особу всіма наявними потенційними ресурсами УВП, у тому числі з питань запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП. Крім цього, зазначений підхід дозволить розробити та ефективно реалізувати на практиці заходи віктимологічної профілактики, зменшити рівень віктимності в місцях позбавлення волі.

Важливим у цьому контексті було б доповнення ч. 2 ст. 95 КВК реченням такого змісту:

«Індивідуальна програма соціально-виховної роботи та по запобіганню злочинам доводиться до кожного засудженого під розпис та враховується при визначенні ступеня виправлення особи. Такий самий порядок має дотримуватись й при внесенні змін і доповнень у зазначену програму».

Даний підхід ґрунтується на вимогах ст. 57 Конституції України, відповідно до якої кожному гарантується право знати свої права і обов'язки, а також положення про те, що закони та інші нормативно-правові акти, які визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом.

Особливо актуальним це питання є для тих засуджених, які відносяться до категорії злісних порушників та осіб, що перебувають на профілактичних обліках УВП як такі, які схильні до злісної непокори вимогам адміністрації УВП.

3. Значна частина засуджених до позбавлення волі після перебування в дільниці карантину, діагностики і розподілу переводиться для подальшого відбування в дільницю посиленого контролю (статті 18, 97, 138–140 КВК). При цьому, відповідно до вимог ч. 3 ст. 97 КВК, на кожного засудженого розробляється спеціальна індивідуальна програма, яка передбачає заходи індивідуально-виховного, психотерапевтичного та психокорегуючого характеру, але не містить заходів щодо запобігання вчиненню цими особами нових злочинів, а також заходів віктимологічної профілактики, що важливо з огляду реалізації завдань, що визначені в ст. 1 КВК України, а також а також дотримання на практиці кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань (зокрема, принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань¹ та

¹ Конопельський В. Я. Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань в кримінально-виконавчій діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: ХНУВС, 2014. 34 с.

принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання право слухняної поведінки¹) (ст. 5 КВК).

Враховуючи зазначене, логічною є видозміна змісту ч. 3 ст. 97 КВК, а саме – доповнення її словосполученням «а також заходи по запобіганню злочинам» та викладення цієї норми у новій редакції.

Крім цього, ч. 3 ст. 97 КВК варто доповнити частиною четвертою такого змісту:

«Індивідуальна профілактична робота із засудженими, які перебувають на профілактичних обліках цих дільниць колоній, здійснюється цілеспрямовано, планомірно, диференційовано з урахуванням особистості правопорушника, характеру і ступеня його соціальної занедбаності, небезпеки вчиненого злочину та інших особливостей, що мають значення для правильного вибору методів і заходів впливу на особу, а також індивідуалізації застосування визначених у законі засобів виправлення і ресоціалізації засуджених».

На сьогодні такий підхід регламентовано положенням підзаконних нормативно-правових актів з питань виконання – відбування покарань (зокрема, розділу ХІХ «Нагляд за засудженими» ПВР УВП²), що не в повній мірі співвідноситься із змістом прин-

¹ Михалко І. С. Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання право слухняної поведінки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. ун-т юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2012. 20 с.

² Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 р. № 2186/5//Офіц. вісн. України. 2015. № 4. Ст. 88.

ципу законності, який визначений ч. 2 ст. 19 та п. 14 ст. 92 Конституції України.

4. Як це витікає із змісту ч. 3 ст. 101 КВК, засуджені, які злісно порушують режим відбування покарання, можуть бути переведені: а) з дільниці соціальної реабілітації до іншої дільниці; б) з колонії середнього рівня чи звичайного житлового приміщення колонії максимального рівня безпеки в приміщення камерного типу колонії максимального рівня безпеки – все це можна віднести до досить ефективних індивідуальних заходів по запобіганню, зокрема, злісній непокорі вимогам УВП.

Поряд з цим, в даному випадку, для більш результативного застосування на практиці заходів індивідуального запобігання злочинам і віктимологічної профілактики, досить важливо забезпечити цей процес відповідною інформацією про засудженого та взаємодію з цих питань з іншими УВП (так звана горизонтальна взаємодія правоохоронних органів¹).

Логічним у зв'язку з цим було б доповнення ст. 101 КВК частиною четвертою такого змісту:

«У разі переведення засудженого, який перебуває на профілактичному обліку, до іншої установи виконання покарань керівник попередньої установи долучає до особової справи відповідні матеріали із зазначенням підстави та строку перебування на обліку.

¹ Колб О. Г. Журавська З. В. Про деякі шляхи підвищення рівня ефективності застосування в установах виконання покарань статті 391 Кримінального кодексу України//*Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали Наук.-практ. конф. (м. Одеса, 9 жовт. 2009 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2009. С. 134–136.

Особа, яка була переведена в порядку, встановленому в ч. 3 цієї статті Кодексу, письмово попереджається про те, що в подальшому за вчинення злісних проступків у виді злісної непокори вимогам адміністрації УВП вона може бути притягнута до кримінальної відповідальності по ст. 391 Кримінального кодексу України.

Копія зазначеного попередження із розписом засудженого в обов'язковому порядку долучається до його особової справи.»

5. Однією з умов, що сприяє на індивідуальному рівні вчиненню засудженими злісної непокори вимогам адміністрації УВП, є досить поширене публічне застосування персоналом УВП передбачених у законі заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї (ст. 106 КВК). Сутність цієї проблеми полягає в тому, що в загальній структурі зазначених застосувань 67 % пов'язано з вчиненням засудженими фізичного опору¹. Приоритетним при цьому є наручники, які застосовувались до засуджених у 62,2 % всіх випадків реагування персоналу УВП на зазначені протиправні діяння. Крім цього, для запобігання цими особами шкоди оточенню або самим собі при вчиненні фізичного опору в 24,5 % до засуджених застосовувалась фізична сила та 8 % – кийки гумові². Як свідчать результати спеціальних досліджень, публічна діяльність пер-

¹ Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. С. 23.

² Там само, с. 22.

соналу УВП у присутності інших засуджених, особливо в колоніях максимального рівня безпеки, нерідко спричиняє випадки масової непокори останніх, а також дії, що дезорганізують роботу УВП (ст. 392 КК)¹.

Не менш потенційно небезпечною у цьому сенсі є й діяльність в УВП підрозділів спеціального призначення (ст. 105 КВК), в ході якої значно зростає рівень віктимності в місцях позбавлення волі та кількість потерпілих від застосування до засуджених фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї². У першу чергу, як свідчить практика, від таких дій спецпідрозділів ДКВС України потерпілими стають засуджені, які схильні до злісної непокори та до вчинення злісних правопорушень, як об'єкти профілактичного обліку³.

Враховуючи зазначене та з метою запобігання протиправним діям з боку персоналу УВП, а також усунення, нейтралізації, блокування тощо детермінант, що спричиняють і обумовлюють вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП на індивідуальному рівні, варто перше речення ч. 2 ст. 106 КВК викласти в новій редакції, а саме:

¹ Копотун І. М. Теоретико-прикладні та правові засади запобігання злочинам, що зумовлюють виникнення надзвичайних ситуацій у виправних колоніях України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2014. 510 с.

² Діденко А. О. Бійці спецпідрозділу Державної пенітенціарної служби знову масово калічать в'язнів. URL: <http://ukrprison.org.ua/news/1309978900>

³ Діденко А. О. Чи сприяє побиття та знуцання виправленню засуджених?! (Про події в Копичинській колонії № 112 26 та 27 липня 2012 року). URL: <http://khp.org/pda/index.php?id=1343408901>

«Застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї має передувати вербальне попередження про намір та правові наслідки застосування вказаних заходів і засобів з використанням в обов'язковому порядку для фіксації такого факту визначених у законі технічних засобів нагляду і контролю».

Крім цього, ч. 4 ст. 6 «Виправлення і ресоціалізація засуджених та їх основні засоби» КВК України слід доповнити реченням такого змісту:

«Пріоритетним при застосуванні визначених у законі засобів виправлення і ресоціалізації засудженим має бути метод переконання – як основа спілкування персоналу установ виконання покарань і засуджених».

Як показують результати спеціальних наукових досліджень, саме невміння та небажання вести діалог із особами, які відбувають покарання, зокрема, у виді позбавлення волі, є однією з обставин, що породжує конфлікт між цими суб'єктами кримінально-виконавчих правовідносин¹.

6. Відповідно до вимог ч. 1 ст. 104 КВК, на оперативні підрозділи УВП покладено обов'язок щодо вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень, проте ні в цьому Кодексі, ні в інших законах, включаючи КПК України, в якому відсутні норми з цих питань, а також у відомчих нормативно-правових актах Міністерства юстиції України правового механізму з цього приводу не створено.

¹ Ніколенко Д. О. Культура професійного спілкування із засудженими // *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1997. № 1 (2). С. 57–61.

Зазначена обставина також негативно впливає на ефективність і результативність запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП, що обумовлює необхідність видозміни ч. 1 ст. 104 КВК, а саме – слід її доповнити реченням такого змісту:

«Оперативні підрозділи органів та установ виконання покарань реалізують визначені в цій статті Кодексу завдання у взаємодії з іншими структурними підрозділами як всередині конкретно взятої установи так і в межах сфери виконання покарань».

7. У змісті індивідуального запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП та віктимологічної профілактики у місцях позбавлення волі активно використовуються й інші засоби, що позитивно зарекомендували себе на практиці. До таких, зокрема, можна віднести наступні:

а) попередження та подолання професійної деформації персоналу УВП¹;

б) формування духовної культури пенітенціарного персоналу – як компоненту його професійної майстерності²;

в) формування духовності засудженого у контексті пенітенціарного процесу³;

¹ Медведєв В. С. Шляхи попередження та подолання професійної деформації працівників УВП//*Проблема пенітенціарної теорії і практики*. 1996. № 1. С. 42–47.

² Лукашенко А. А. Духовна культура пенітенціарного персоналу – компонент його професійної майстерності//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1997. № 1 (2). С. 86–91.

³ Радов Г. О. Формування духовності засуджених у контексті пенітенціарного процесу//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1998. № 1 (3). С. 41–49.

г) релігійний чинник як компонент ресоціалізації засуджених¹;

г) соціально-корисні зв'язки засуджених до позбавлення волі та їх правове регулювання²;

д) психологічна готовність засуджених до сприйняття виховного впливу³;

е) використання засобів масової інформації як однієї з форм підтримки соціально корисних зв'язків засуджених із зовнішнім світом⁴;

є) застосування пенітенціарної соціології як основи сучасного реформування місць позбавлення волі та ре соціалізації засуджених⁵;

ж) вирішення проблем спілкування між персоналом УВП та засудженими⁶;

з) врахування особистісних особливостей агресивних засуджених⁷;

¹ Ковалець В. І. Релігійний чинник як компонент ресоціалізації засуджених//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1998. № 1 (3). С. 81–86.

² Середницький В. М. Соціально корисні зв'язки засуджених до позбавлення волі та їх правове регулювання//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1999. № 4. С. 39–43.

³ Синьов В. М., Северов О. П. Особливості сформованості у засуджених психологічної готовності до сприйняття виховного впливу//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1999. № 4. С. 68–72.

⁴ Середницький В. М. Засоби масової інформації як одна з форм підтримки соціально корисних зв'язків засуджених із зовнішнім світом//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2000. № 5. С. 50–53.

⁵ Рудник В. І. Пенітенціарна соціологія як основа сучасного реформування місць позбавлення волі та ре соціалізації засуджених//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2000. № 5. С. 61–64.

⁶ Христюк О. С. Співробітники та засудженні: проблеми спілкування//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2000. № 5. С. 158–162.

⁷ Морозова Т. Р. Особистісні особливості агресивних засуджених//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2000. № 5. С. 163–168.

і) більш активна реалізація на практиці індивідуальних запобіжних заходів по попередженню ухилення засуджених від відбування покарання¹;

к) інші, виведені в науці² та, зокрема в спеціальній науковій літературі³ індивідуальні заходи запобігання злочинам з боку засуджених в УВП, включаючи й злісну непокору вимогам адміністрації УВП⁴, у тому числі на віктимологічному рівні⁵.

Отже, по суті індивідуальне та віктимологічне запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП – це комплекс соціально-виховних, режимних, оперативно-розшукових та інших заходів, що застосовуються індивідуально щодо тих засуджених, які схильні до вчинення даного злочину, відповідно до чинного кримінально-виконавчого законодавства України з метою кримінологічної профілактики, відвернення та припинення даного

¹ Муравйов К. В. Деякі правові аспекти попередження ухилення злочинців від дізнання, слідства, суду та відбування покарання// *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2001. № 6. С. 68–72.

² Профілактика злочинів: підручник/О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гада та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. С. 595–612.

³ Гула Л. Ф. Організаційно-правові заходи протидії протиправній діяльності кримінальних лідерів в установах пенітенціарної системи України: монографія/Л. Ф. Гула, О. М. Гумін, В. В. Коваленко та ін.; за заг. ред. проф. В. Л. Ортинського. Львів: Вид-во ун-ту «Львівська політехніка», 2017. С. 248–258.

⁴ Плужник О. І. Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбування покарання у виправних колоніях та тримання під вартою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 201 с.

⁵ Кримінологічна віктимологія: навч. посіб./Мойсеев Є. М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2006. 352 с.

суспільно небезпечного діяння в місцях позбавлення волі. При цьому, їх ефективність залежить не тільки від змісту та різноманіття заходів даного напрямку запобігання злочинам, але й від результативності інших напрямів запобіжної діяльності у сфері виконання покарань, а саме – загальносоціального та спеціально-кримінологічного. Більш того, безсистемність реалізації на практиці заходів індивідуального та віктимологічного запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП, поряд з правовими прогалинами та недосконалістю правових норм з означених питань – це та обставина, яка живильним джерелом, що обумовлює вчинення даного злочину з боку засуджених до позбавлення волі. Тобто начальним завданням теоретичного та практичного характеру у даному напрямі є вирішення встановлених у цій роботі проблем, у тому числі по запропонованому в ній науково обґрунтованому алгоритму.

Питання для самоконтролю

- 1. Що в кримінології розуміють під індивідуальним запобіганням злочинам?*
- 2. Які виділяють види індивідуального запобігання злочинам залежно від стадії генезису особи злочинця?*
- 3. Які найбільш ефективні методи реалізації на практиці заходів індивідуального запобігання злочинам?*
- 4. Яке значення у правовому механізмі індивідуального запобігання злочинам має віктимологічне запобігання?*

5. Які Ви можете назвати недоліки та причини, що суттєво впливають на ефективність індивідуального запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП?

6. В чому полягає сутність проблеми публічного застосування персоналом УВП передбачених у законі заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї?

Розділ 3. Основні напрями запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань

Список використаної літератури

1. Nowicki H., Годлевська-Коновалова А. В. Щодо деяких причин і умов, які сприяють злісній непокорі засуджених адміністрації установ виконання покарань//*Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. від 25 жовт. 2018 р.* Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2018. С. 195–198.
2. United States of America//*World Prison Brief data.* URL: <http://www.prison-studies.org/country/united-states-america> (дата звернення 19.08.2018).
3. Аваков А. Б. Ленин с нами? Харьков: Фолио, 2017. 157 с.
4. Аванесов Г. А. Изменения условий содержания осужденных в процессе отбывания лишения свободы (прогрессивная система)/под ред. Н. А. Стручкова. Москва: Изд-во ВНИИ МООП СССР, 1968. 149 с.
5. Алексеев А. И. Криминология: курс лекций. Москва: Щит. – М., 1999. 340 с.
6. Аналіз роботи суддів загальної юрисдикції в 2014 р. за даним судової статистики//*Вісник Верховного Суду України.* 2015. № 6 (178). С. 23–35.
7. Астемиров З. А. Трудовая колония для несовершеннолетних. Москва: Юрид. лит., 1969. 120 с.
8. Багрий-Шахматов Л. В. Система уголовных наказаний и их классификация. Минск: Изд-во юрид. лит., 1972. 110 с.
9. Бажанов М. И. Предназначение наказания по советскому уголовному праву. Киев: Вища шк., 1980. 216 с.
10. Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействия: монография. Харьков: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. 368 с.
11. Басай В. Д., Фріс П. Л., Стадніченко С. Л. Порівняльне кримінальне право Республіки Польщі та України у контексті Європейського Союзу. Івано-Франківськ: Ополь; 2007. 275 с.

12. Батиргареева В. С. Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2010. 588 с.
13. Бесчастний В. М. Стан злочинності в Україні як чинник запровадження концепції кримінологічного забезпечення протидії злочинності//*Актуальні проблеми захисту прав людини, що перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 жовт. 2018 р.)*. Київ: Ін-т крім.-викон. служби; ФОП Кандиба Т. П., 2018. С. 20–23.
14. Блувштейн Е. Д. Уголовное право и социальная справедливость. Минск: Изд-во «Университетское», 1987. 63 с.
15. Богатирьев А. І. Окремі питання професійної мотивації персоналу пенітенціарних установ середнього рівня безпеки до виконання своїх службових обов'язків//*Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 162–166.
16. Богатирьев І. Г., Джужа О. М., Ільтяй М. П. Оперативно-розшукова діяльність в установах виконання покарань: монографія. Дніпропетровськ: ДУВС, 2009. 188 с.
17. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ–ХХ ст.): навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. 408 с.
18. Болдырев Е. В. Совершенствовать законодательство об ответственности за преступления, специальный субъект которых – заключенный//*Ученые записки ВНИИСЗ*. Москва, 1969. Вып. 17. С. 78–94.
19. Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 289 с.
20. Бондарева К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2018. 20 с.

21. Борисов В. І., Фріс П. Л. Ефективність кримінально-правової політики//*Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку/В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареева та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 81–95.
22. Боровик А. В., Колб О. Г. Тлумачний словник пенітенціарної лексики. Луцьк: СПД Гадяк Ж. В.; друкарня «Волиньполіграф», 2018. 340 с.
23. Бочковський О. О. Кара на смерть до війни//*Записки УГА.* Київ: Подъбради, 1929. Т. 2 (Вип. 1). С. 18–32.
24. Брызгалов В. Н., Коломиец В. Т. Некоторые вопросы организации и управление ИТК. Киев: Наука, 1969. 167 с.
25. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, перераб., испр. Москва: Мартин, 2010. 704 с.
26. Буроменський М. В. Українська доктрина співвідношення міжнародного і національного права//*Правова доктрина України: у 5-т.* Харків: Право, 2013. Т. 2: Публічна правова доктрина України/Ю. П. Битяк, Ю. Г. Бараш, М. П. Кучерявенко та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка. С. 632–662.
27. Бюджетний кодекс України//*База даних «Законодавство України».* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 24.11.2018).
28. Василевич В. Поняття кримінологічної характеристики насильницьких злочинів//*Право України.* 1997. № 12. С. 82–84.
29. Василенко М. В. Матеріали до історії українського права: у 2-х т. Київ: ВУАН, 1929. 335 с.
30. Великий тлумачний словник української мови/уклад. О. Єременко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
31. Вицин С. Е. Системный подход и преступность: учеб. пособие. Москва: Изд-во Академии МВД СССР, 1980. 140 с.
32. Волков Б. С. Мотивы преступлений: уголовно-правовое и социально-психологическое исследование. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1983, 149 с.

33. Высотина Л. А. Педагогические основы процесса исправления и перевоспитания осужденных в ИТУ. Москва: Юрид. лит., 1977. 200 с.
34. Галиакбаров Р. Р. Система и виды наказаний: лекция. Горький: Изд-во ГВШ МВД СССР, 1986. 40 с.
35. Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб./за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 624 с.
36. Гернет М. Н. В тюрьме. Очерки тюремной психологии. Львов: Юрид. изд. Украины, 1930. 265 с.
37. Говорухин Э. А. Организационно-правовые вопросы исполнения наказаний в исправительно-трудовых колониях с изолированными участками и локальными производственными объектами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва: Академия МВД СССР, 1981. 21 с.
38. Годлевська-Коновалова А. В. Зміст міжнародно-правових актів, що спрямовані на запобігання злісної непокори засуджених//*Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали Міжвуз. наук.-практ. круглого столу від 21 квіт. 2018 р.* Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 222–224.
39. Годлевська-Коновалова А. В. Про деякі віктимологічні аспекти злісної непокори засуджених адміністрації установи виконання покарань//*ПРАВО: наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту.* 2018. Вип. 48, т. 2. С. 65–68.
40. Годлевська-Коновалова А. В. Про деякі детермінанти, що сприяють та обумовлюють злісну непокору засуджених адміністрації установи виконання покарань//*Вісн. пенітенціарної асоціації України.* 2018. № 2 (4). С. 79–83.
41. Годлевська-Коновалова А. В. Про деякі мотиви вчинення злочинів персоналом установ виконання покарань і слідчих ізоляторів//*Kelm.* 2017. № 4 (20). С. 97–111.
42. Годлевська-Коновалова А. В. Про деякі проблемні питання, що стосуються змісту злісної непокори ви-

- могам адміністрації установ виконання покарань//
Наук. журн.: Право і суспільство. 2018. № 6, ч. 2.
С. 140–144.
43. Годлевська-Коновалова А. В. Про співвідношення понять «злісна непокора» та «злісне порушення встановленого порядку відбування покарання»//*Вісн. Чернівецьк. ф-ту Нац. ун-ту «Одеська юридична академія»*: зб. наук. ст. 2018. № 3. С. 206–213.
44. Годлевська-Коновалова А. В., Новосад Ю. О. «Злісна непокора» та «злісне порушення порядку відбування покарання»: тотожність та відмінність цих понять//*Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VIII Міжнарод. наук.-практ. конф. від 26 жовт. 2018 р.* Київ: НАПУ, 2018. С. 304–305.
45. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
46. Головач А. В., Годлевська-Коновалова А. В. «Злісна непокора» та «Злісне порушення як одна з обставин, що дестабілізує безпеку в установах виконання покарань»//*Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. від 30 листоп. 2018 р.* Київ: ФОРМ Кандиба Т. П., 2018. С. 130–131.
47. Головач А. В., Годлевська-Коновалова А. В. Про деякі проблемні питання, що стосуються запобігання злісній непокорі засуджених до позбавлення волі//*Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: програма III Всеукр. наук.-практ. конф. від 1 берез. 2019 р.* Хмельницький: НАДПСУ, 2019. С. 131–133.
48. Головач А. В., Годлевська-Коновалова А. В. Щодо змісту деяких особистостей діяльності релігійних організацій відносно персоналу установ виконання покарань України//*Приклади правового регулювання душпастирського служіння у пенітенціарній системі в країнах Європи: матеріали Міжнарод. наук.-практ.*

- конф. від 3 груд. 2018 р./упоряд. Н. В. Пуряєва. Київ, ФОРМ Кандиба Т. П., 2018. С. 47–48.
49. Горобцов В. И. Об уголовной ответственности за злостное неповиновение требованиям администрации исправительного-трудового учреждения//*Проблемы совершенствования уголовного законодательства на современном этапе*. Свердловск, 1985. С. 72–79.
50. Горшкова Н. А. Нарушение деятельности учреждений обеспечивающих изоляцию от общества: уголовно-правовое исследование: монография/под ред. А. И. Чугаева. Москва: Проспект, 2013. 152 с.
51. Грищук В. К. Філософське-правове розуміння відповідальності людини: монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Хмельницький: Хмельн. ун-т управління та права, 2013. 768 с.
52. Групи негативної спрямованості в місцях позбавлення волі: монографія/за заг. ред. Т. А. Денисової. Запоріжжя: Просвіта, 2012. 292 с.
53. Гула Л. Ф. Нормативно-правове забезпечення взаємодії органів виконання покарань з органами внутрішніх справ//*Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ*. 2006. № 1. С. 187–201.
54. Гула Л. Ф. Організаційно-правові заходи протидії протиправній діяльності кримінальних лідерів в установах пенітенціарної системи України: монографія/Л. Ф. Гула, О. М. Гумін, В. В. Коваленко та ін.; за заг. ред. проф. В. Л. Ортинського. Львів: Вид-во ун-ту «Львівська політехніка», 2017. 380 с.
55. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. Москва: Юрид. лит., 1990. 442 с.
56. Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, 1986. 157 с.
57. Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 332 с.
58. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Василевич В. В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами

- (Загальна та Особлива частина): навч. посіб. Київ: Атіка, 2001. 368 с.
59. Діденко А. О. Бійці спецпідрозділу Державної пенітенціарної служби знову масово калічать в'язнів. URL: <http://ukrprison.org.ua/news/1309978900>
 60. Діденко А. О. Чи сприяє побиття та знущання вправленню засуджених?! (Про події в Копичинській колонії № 112 26 та 27 липня 2012 року). URL: <http://khp.org.ua/pda/index.php?id=1343408901>
 61. Дриль Д. А. Преступность и преступники. Учение о преступности и мерах борьбы с нею. Москва: ИНФРА-М, 2012. 700 с.
 62. Дрьомін В. М. Інституціональна теорія злочинності та криміналізації суспільства: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2010. 442 с.
 63. Дуюнов В. К., Цветинович А. Л. Дополнительные наказания: теория и практика. Фрунзе: Излим, 1989. 240 с.
 64. Європейські пенітенціарні правила: Рекомендація Ради Європи R(2006) 2. Донецьк: Донецький Меморіал, 2010. 32 с.
 65. Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз): монографія. Харків: Одиссей, 2013. 376 с.
 66. Журавлев М. П., Новиков А. А. Нарушение режима в ИТУ и меры взыскания. Москва: ВНИИ МВД СССР, 1972. 32 с.
 67. Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: монографія. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2012. 168 с.
 68. Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. 224 с.
 69. Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології: теорія і практика. У 3-х кн. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.
 70. Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології: теорія і практика. У 3-х кн. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с.

71. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3-х кн. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
72. Закон України «Про Національну поліцію»//*Положення про Національну поліцію: офіц. текст*. Київ: Алерта, 2016. 84 с.
73. Запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби в Україні у сфері виконання покарань: монографія / А. В. Савченко, Я. О. Ліховіцький, В. Я. Конопельський та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., член-кор. НАПр України В. В. Коваленка. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2017. 526 с.
74. Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі: навч. посіб. Вид. 2-ге, доповн., випр./за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Л. Ортинського та д-ра юрид. наук проф. О. Г. Колба. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2010. 244 с.
75. Застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї у місцях позбавлення волі/за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі та д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Київ: Кондор, 2016. 236 с.
76. Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями. Київ: АННА-Т, 2008. С. 502.
77. Зубков А. И., Калинин Ю. И., Сысоев В. Д. Пени-тенциарные учреждения в системе Министерства юстиции России. История и современность. Москва: НОРМА, 1998. 176 с.
78. Игошев К. Е. Типология личности и мотивация преступного поведения. Горький: Изд-во ГВШ МВД, 1974. 168 с.
79. Информационный бюллетень. Киев: ГУИН МВД Украины, 1992. 28 с.
80. Исаев М. М., Пионтковский А. А. Вопросы уголовного права, военного уголовного права и уголовного

- процесса в судебной практике Верховного Суда СССР/ под общ. ред. проф. И. Т. Голякова. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1947. 117 с.
81. Исаев М. М., Утевский Б. С., Гродзинский М. М. Законодательство по уголовному праву и процессу в период войны/под общ. ред. И. Т. Голякова. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1943. 40 с.
82. Исправительно-трудовая психология: учебник/под ред. К. К. Платонова, А. Д. Глоточкина, К. Е. Игошева. Рязань: РВИ МВД СССР, 1985. 359 с.
83. Історія держави і права України: підручник/ А. С. Чайковський (кер. авт. кол.), В. І. Батрименко, Л. О. Зайцев, О. Л. Копиленко та ін.; за ред. А. С. Чайковського. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
84. Каминская В. И. Теоретические проблемы социальной обусловленности и эффективности уголовного правосудия//*Эффективность применения уголовного закона*. Москва: Юрид. лит., 1973. С. 53–68.
85. Карпец И. И. Индивидуализация наказания в советском уголовном праве. Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1961. 152 с.
86. Келина С. Г., Кудрявцев В. Н. Принципы советского уголовного права. Москва: Нацья, 1988. 176 с.
87. Кельман М. С. Методологія як форма мислення і складова культура дослідника: навч. посіб. для аспірантів і магістрів. Львів: Растр-7, 2017. 220 с.
88. Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права: підручник/заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. С. Кельмана. Тернопіль: ТОВ «Тернограф», 2018. 804 с.
89. Ковалёв М. И. Советское уголовное право. Свердловск: РИО Свердлов. гос. ун-та, 1971. 124 с.
90. Ковалець В. І. Релігійний чинник як компонент ресоціалізації засуджених//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1998. № 1 (3). С. 81–86.
91. Козловский М. Ю. Пролетарская революция и уголовное право//*Пролетарская революция и право*. 1918. № 1. С. 21–26.

92. Колб О. Г. Журавська З. В. Про деякі шляхи підвищення рівня ефективності застосування в установах виконання покарань статті 391 Кримінального кодексу України//*Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали Наук.-практ. конф. (м. Одеса, 9 жовт. 2009 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2009. С. 134–136.
93. Колб О. Г. Кримінально-виконавча установа як суб'єкт спеціальної профілактики//*Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали ІХ регіон. наук.-практ. конф. (м. Львів, 13–14 лют. 2003 р.)*. Львів: РВВ Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2003. С. 409–412.
94. Колб О. Г. Кримінально-правові засоби боротьби зі злісною непокорою засуджених законним вимогам адміністрації виправної колонії//*Право України*. 2010. № 9. С. 207–212.
95. Колб О. Г. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх у слідчих ізоляторах МВС України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: УАВС, 1997. 20 с.
96. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 513 с.
97. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 464 с.
98. Колб С. О. Запобігання незаконному заволодінню транспортним засобам в Україні: монографія. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2016. 264 с.
99. Колб С. О., Годлевська-Коновалова А. В. Про методологію досліджень у деяких сферах боротьби із злочинністю//*Kelm*. 2018. № 3 (23). С. 71–76.
100. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.//*Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями*. Київ: АННА-Т, 2008. С. 219–234.

101. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: резолюція № 39-46 Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1984 р.//*Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями*. Київ: АННА-Т, 2008. С. 63-69.
102. Конопельський В. Я. Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань в кримінально-виконавчій діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: ХНУВС, 2014. 34 с.
103. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 р.//*Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
104. Конфліктологія: навч.-метод. посіб./Б. І. Бараненко, Л. І. Казміренко, В. Г. Андросюк та ін.; за заг. ред. Я. Ю. Кондратєєва. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 144 с.
105. Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80>
106. Копотун І. М. Теоретико-прикладні та правові засади запобігання злочинам, що зумовлюють виникнення надзвичайних ситуацій у виправних колоніях України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2014. 510 с.
107. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика. Проблемы криминализации и пенализации: монография. Владивосток: Изд-во Дальневосточ. ун-та, 1987. 286 с.
108. Корупційні та інші злочини, що вчиняються у сфері виконання покарань: кримінологічна характеристика та запобігання/за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Київ: Вид. дім «Кондор», 2019. 444 с.
109. Корчевна Л. Українське право і романо-германська традиція//*Право України*. 2004. № 5. С. 19-22.

110. Корчинский В. О. Реализация принципа социальной справедливости при изменении условий содержания осужденных, отбывающих наказание в исправительно-трудовых учреждениях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Киев: КВШ МВД СССР, 1989. 17 с.
111. Корчовий М. М. Кримінологічні проблеми боротьби зі згвалтуванням, вчинюваним неповнолітніми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: КНУВС, 2000. 18 с.
112. Косвен М. В. Преступление и наказание в догосударственном обществе. Москва; Ленинград: Гос. изд-во, 1925. 140 с.
113. Косенко С. Поняття кримінологічної характеристики статевого злочинів щодо неповнолітніх//*Підприємство, господарство і право*. 2003. № 5. С. 104–105.
114. Кригер Г. А. Назначение наказания и освобождение от наказания по советскому уголовному праву. Москва: Юрид. лит., 1961. 42 с.
115. Крикушенко О. Г. Особиста безпека засуджених та персоналу: проблеми та шляхи їх вирішення//*Актуальні проблеми захисту прав людини, що перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 жовт. 2018 р.)*. Київ: Ін-т крим.-викон. служби; ФОП Кандиба Т. П., 2018. С. 123–126.
116. Криленко Н. В. Выступление на I Всероссийском съезде работников пенитенциарного дела (18–24 октября 1923 г.): стеногр. отчет. Москва: Всерос. юстиция, 1923. С. 13–14.
117. Криминалогия: учебник для юрид. вузов/под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Долговой. Москва: Изд. гр. ИНФРА. М. – НОРМА, 1987. 784 с.
118. Криминалогия: учебник/под ред. В. Н. Кудряцева, В. Е. Эминова. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрист, 2004. 734 с.
119. Кримінальна відповідальність за катування в Україні та зарубіжних країнах: навч. посіб./за заг. ред.

- д-ра юрид. наук, проф. А. В. Савченка. Київ: Вид-дім «Кондор», 2018. 240 с.
120. Кримінальна субкультура: поняття, суспільна небезпека, форми та засоби впливу на правопорядок в установах виконання покарань: навч. посіб./О. Г. Колб, О. М. Литвинов, І. О. Колб та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Київ: Кондор, 2016. 222 с.
 121. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студ. юрид. вузів і ф-тів/Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Бенківський та ін. Київ: Юрінком Інтер, 1997. 512 с.
 122. Кримінальне право України. Особлива частина: альбом схем: навч. посіб. Київ: Алерта, 2015. 576 с.
 123. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т./за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина/Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
 124. Кримінальний кодекс України: прийнятий 5 квітня 2001 року//*Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
 125. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квітня 2012 р.//*Відомості Верховної ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
 126. Кримінально-виконаве право України: підручник/О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. 725 с.
 127. Кримінально-виконавчий кодекс України: прийнятий 11 липня 2003 р.//*Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
 128. Кримінологічна віктимологія: навч. посіб./Мойсеев Є. М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2006. 352 с.
 129. Кримінологічна характеристика злочинів проти життя і здоров'я особи, що вчиняються неповнолітніми/кол. авт., за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Голіни. Харків: Кроссроуд, 2007. 156 с.

130. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): посібник/за ред. О. М. Джужі. Київ: НАВС, 2013. 620 с.
131. Кримінологія. Загальна та Особлива частина: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл./І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодєд; за заг. ред. проф. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 351 с.
132. Кримінологія: навч. посіб./О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2009. 312 с.
133. Кримінологія: навч. посіб./О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Прецедент, 2004. 208 с.
134. Кримінологія: Особлива частина: навч. посіб./за ред. І. М. Даньшина. Харків: Право, 1999. 232 с.
135. Кримінологія: підручник/В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.
136. Кубрак Р. М., Ленъ В. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених з психічним відхиленнями до позбавлення волі на певний строк: монографія. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2018. 272 с.
137. Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. Причины преступности в России. Криминологический анализ. Москва: НОРМА, 2006. 112 с.
138. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации. Москва: Юрид. лит. 1984. 187 с.
139. Кулик О. Т. Сучасна кримінальна ситуація в Україні. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
140. Курганов С. И. Дифференциация исполнения наказания в виде лишения свободы и «прогрессивная система»//*Проблемы исполнения наказания в воспитательно-трудовых колониях и предупреждения преступности молодежи: сб. науч. тр.* Москва: ВНИИ МВД СССР, 1989. С. 102–110.
141. Куценко С. І. Перспективи розвитку національної політики у сфері виконання покарань, в контексті

- реформування системи органів юстиції України// *Актуальні проблеми захисту прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 жовт. 2018 р.)*. Київ: Ін-т крим.-викон. служби, ФОП Кандиба Т. П., 2019. С. 126–129.
142. Лащенко Р. М. Лекції по історії українського права. Прага: УВУ, 1924. Ч. II: Литовсько-Польська доба. Вип. 1: Пам'ятники права. 219 с.
143. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции. Москва: Изд-во Москов. ун-та, 1971. 40 с.
144. Лихолоб В. Г. Органи внутрішніх справ у боротьбі із злочинністю: (морально-правовий аспект реалізації закону). Київ: Вища шк., 1991. 219 с.
145. Лукаш А. С. Згвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та попередження: монографія/за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Голіни. Харків: Право, 2008. 256 с.
146. Лукашевич С. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених і місцях позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: ХНУВС, 2001. 19 с.
147. Лукашенко А. А. Духовна культура пенітенціарного персоналу – компонент його професійної майстерності//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1997. № 1 (2). С. 86–91.
148. Лучинский Н. Ф. Основы тюремного дела. Санкт-Петербург: Изд-во журн. «Тюремный вестник», 1904. 180 с.
149. Малиновський О. О. Кара й засоби соціального захисту//*Записки соціально-економічного відділу ВАУН*. Київ: ВАУН, 1926. Т. 4. С. 96–164.
150. Марцев А. И. Диалектика и вопросы теории уголовного права. Красноярск: Изд-во Красноярск. ун-та, 1980. 128 с.
151. Медведєв В. С. Шляхи попередження та подолання професійної деформації працівників УВП//*Проблема пенітенціарної теорії і практики*. 1996. № 1. С. 42–47.

152. Мелентьев М. П., Бажанов О. И. Изменение условного содержания осужденных в ИТУ: лекция. Рязань: РВШ МВД СССР, 1975. 34 с.
153. Минаков Ю. А. Классификация осужденных к лишению свободы и правовые проблемы ее совершенствования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва: Акад. МВД СССР, 1979. 23 с.
154. Миньковский Г. М. Принцип партийности уголовно-правовой борьбы с преступностью и участие политического аппарата в ее реализации//*Уголовная политика: тр. Академии МВД СССР*. Москва, 1984. С. 13–21.
155. Михайленко П. П. Нариси з історії кримінального законодавства Української РСР. Київ: Вид-во Акад. наук УРСР, 1959. 440 с.
156. Михалко І. С. Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання право слухняної поведінки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. ун-т юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2012. 20 с.
157. Михлин А. С. Ответственность за злостное неповиновение требованиям администрации ИТУ//*Проблемы укрепления режима в ИТУ: сб. науч. тр.* Москва, 1987. С. 3–17.
158. Михлин А., Шмаров И. От модели к проекту//*Воспитание и правопорядок*. 1990. № 2. С. 14–17.
159. Мінімальні стандартні правила ООН, щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням («Токійські правила»): Резолюція № 45/110 від 14.12.1990 р. Генеральної Асамблеї ООН//*Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями*. Київ: АННА-Т, 2008. С. 86–95.
160. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями: прийняті I Конгресом ООН з профілактики злочинності і поводження із засудженими 30.08.1955//*Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями*. Київ: АННА-Т, 2008. С. 18–36.

161. Мірошніченко С. С. Злочини проти правосуддя: теоретичні і прикладні проблеми запобігання та протидії: монографія. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2012. 413 с.
162. Морозова Т. Р. Особистісні особливості агресивних засуджених//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2000. № 5. С. 163–168.
163. Мошак Г. Г. Розвиток кримінологічної науки у ФРН і в Україні (за матеріалами досліджень науковців Ін-ту вивч. пробл. злочинності НАПрН України): монографія. Київ: Ред. журн. «Право України», Харків: Право, 2013. 72 с.
164. Муравйов В. К. «Арештанська спільнота» як суспільно-психологічний феномен у місцях позбавлення волі//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2000. № 5. С. 151–157.
165. Муравйов К. В. Деякі правові аспекти попередження ухилення злочинців від дізнання, слідства, суду та відбування покарання//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2001. № 6. С. 68–72.
166. Надольський Й. Е. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939–1953 рр.): монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 260 с.
167. Наташев А. А., Стручков Н. А. Основы теории исправительно-трудового права. Москва: Юрид. лит., 1967. 190 с.
168. Наташев А. Е. Не переоценивать возможностей наказания//*К новой жизни*. 1965. № 1. С. 58–59.
169. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн./відп. ред. С. С. Яценко. Київ: А.С.К., 2006. 848 с.
170. Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України/А. П. Гель, О. Г. Колб, В. О. Корчинський та ін.; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
171. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Сав-

- ченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид.; переробл. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
172. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: станом на 20 вересня 2018 року/за заг. ред. М. В. Лошицького. Київ: Вид. дім «Професіонал», 2018. 784 с.
173. Нежурбіда С. І. Кримінологічне вчення про причинність злочинності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 605 с.
174. Некоторые показатели деятельности учреждений уголовно-исполнительной системы МВД Украины: информ. бюл. Киев: ГУИН МВД Украины, 1992. 28 с.
175. Немировский Э. Я. Основные начала уголовного права. Одесса: Тип. «Техник», 1917. 645 с.
176. Никитенко К. И. Неотвратимость наказания. Кишинев: Картя Молдоеняскэ, 1987. 107 с.
177. Ніколенко Д. О. Культура професійного спілкування із засудженими//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1997. № 1 (2). С. 57–61.
178. Ной И. С. О пределах кары в лишении свободы// *Проблемы развития советского исправительно-трудового законодательства*. Саратов, 1961. С. 49–71.
179. Ной И. С. Теоретические вопросы лишения свободы. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1962. 156 с.
180. Оновні принципи поводження із засудженими: Резолюція № 45/111 Генеральної Асамблеї ООН 14 грудня 1990 р.//*Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями*. Київ: АННА-Т, 2008. С. 96–97.
181. Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1995 році: інформ. бюл. Київ: ГУВП МВС України, 1996. № 16. 98 с.
182. Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1997 році: інформ. бюл. Київ: ГУВП МВС України, 1998. № 20. 113 с.

183. Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1999 році: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 2000. № 4. 84 с.
184. Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1998 році: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 1999. № 2. 83 с.
185. Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у I півріччі 2000 року: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 2000. № 5. 79 с.
186. Оперативно-служебное и производственно-хозяйственная деятельность учреждений уголовно-исполнительной системы за 1993 г.: информ. бюл. Киев: ГУИН МВД Украины, 1994. № 10. 88 с.
187. Організація індивідуального запобігання злочинам у кримінально-виконавчій установі: монографія / В. П. Захаров, О. Г. Колб, С. М. Мирончук, Л. І. Мілещук. 2-ге вид., переробл. і доповн. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2007. 442 с.
188. Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної колонії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2008. 210 с.
189. Осадчий В. І. Злочини проти правосуддя: монографія. Київ: Маслаков, 2018. 200 с.
190. Осипов П. П. Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых функций (аксиологические аспекты). Ленинград: ЛГУ, 1976. 136 с.
191. Павлік О. М. Захист прав потерпілого від злочину в кримінально-виконавчому праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: ЛьДУВС, 2010. 16 с.
192. Падох Я. І. Нарис історії українського карного права. Мюнхен: Молоде життя, 1951. 128 с.
193. Панов Н. И. Квалификация насильственных преступлений. Харьков: Юрид. ин-т, 1986. 54 с.
194. Паше-Озерский Н. И. Исправительно-трудовой кодекс УССР. Текст и постатейный комментарий/с пре-

- дисл. С. М. Канарского. Харьков: Сов. юстиция, 1928. 296 с.
195. Перков И. М. Дифференциация процесса наказания и процесса исправительно-трудового воздействия в исправительно-трудовых колониях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва: РИО НИИ МВД СССР, 1971. 16 с.
196. Петрашев В. Н. Гуманизация системы наказаний в советском уголовном праве. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, 1988. 124 с.
197. Пирожков В. Ф. Криминальная психология. Москва: Ось-89, 2013. 704 с.
198. План дій з реалізації Стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-%D1%80>
199. Плужник О. І. Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбування покарання у виправних колоніях та тримання під вартою: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 201 с.
200. Податковий кодекс України//*База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 24.11.2018).
201. Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та практичні проблеми: монографія/за заг. ред. проф. П. А. Фріса та проф. В. Б. Харченка. Івано-Франківськ; Харків, 2016. 419 с.
202. Положення про спостережні комісії: наук.-практ. коментар/Калашник Н. Г., Колб О. Г., Наливайко В. С. та ін.; за заг. ред. Н. Г. Калашник та О. Г. Колба. Луцьк: РВВ «Вежа», 2005. 220 с.
203. Порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах: затверджений наказом Міністерства юстиції України від 12.02.2014 р. № 324/5//*База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0299-14> (дата звернення 24.11.2018).

204. Похмелкин В. В. Социальная справедливость и уголовная ответственность: монография. Красноярск: Изд-во Красноярск. ун-та, 1990. 176 с.
205. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом ДДУ ПВП від 5 червня 2000 р. № 110. Київ: ДДУ ПВП, 2000. 85 с.
206. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом ДДУ ПВП від 25 грудня 2003 року № 275//*Кримінально-виконавче законодавство України. Кримінально-виконавчий кодекс України. Нормативно-правові акти/упоряд.* В. С. Ковальський, Ю. М. Хахуда. Київ: Юрінком Інтер, 2005. № 30. С. 15–16.
207. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 р. № 2186/5//*Офіц. вісн. України.* 2015. № 4. Ст. 88.
208. Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі: резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 45/113 від 14.12.1990//*Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями.* Київ: АННА-Т, 2008. С. 98–117.
209. Правова статистика: підручник/Джужа О. М., Василевич В. В., Левченко Ю. О. та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2014. 448 с.
210. Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии/под ред. д-ра юрид. наук, проф. Д. А. Шестакова. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. 353 с.
211. Прибутько П. С., Заєць Н. В., Лук'янець Г. І. Основи методології наукових досліджень: навч. посіб. для студ. і курсантів/за ред. П. С. Прибутько. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 156 с.
212. Пріоритетні напрями розвитку правової науки на 2016–2020 рр.: затверджені постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р. URL: <http://aphd.ua/priorytetni-napriamy-rozvytku-pravovo-nauky-na-2016-2020-rr/>

213. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місця позбавлення волі: Закон України від 1 грудня 1994 року//*База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 24.11.2018).
214. Про виведення Державного департаменту України з питань виконання покарань з підпорядкування МВС України: Указ Президента України від 12 березня 1999 року//*Офіц. вісн. України*. 1999. № 11. Ст. 415.
215. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV//*Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
216. Про внесення доповнень у Кримінальний кодекс УРСР: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 23 вересня 1983 р. № 5855-X//*Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1983. № 40. Ст. 807.
217. Про внесення змін і доповнень у деякі нормативно-правові акти: Закон України від 16.10.2012 р. № 5461-VI//*Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 2–3. Ст. 41.
218. Про внесення змін і доповнень у деякі нормативно-правові акти: Закон України від 14.04.2009 р. № 1254-VI//*Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 36–37. Ст. 511.
219. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>
220. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р.//*Офіц. вісн. України*. 2005. № 30. С. 4–10.
221. Про державну статистику: Закон України від 17.09.1992 р. № 2614-XII//*Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 43. Ст. 608.
222. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2011 році: інформ. бюл. Київ: ДПтС України, 2011. 66 с.

223. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2010 році: інформ. бюл. Київ: ДПтС України, 2011. Кн. 1. 68 с.
224. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2007 році. Київ: ДДУ ПВП, 2008. Кн. 2. 64 с.
225. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2008 році: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 2009. Кн. 1. 56 с.
226. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2009 році: інформ. бюл. Київ: ДДУ ПВП, 2010. Кн. 2. 62 с.
227. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2010 році: інформ. бюл. Київ: ДПтС України, 2011. Кн. 1. 56 с.
228. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2011 році: інформ. бюл. Київ: ДПтС України, 2012. Кн. 1. 54 с.
229. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2013 році: інформ. бюл. Київ: ДПтС України, 2014. Кн. 1. 51 с.
230. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2013 році: інформ. бюл. Київ: ДПтС України, 2014. Кн. 2. 48 с.
231. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2015 році: інформ. бюл. Київ: ДПтС України, 2016. Кн. 1. 46 с.
232. Про ефективність використання у виправних установах статті 391 Кримінального кодексу України і огляд. Київ: ДДУ ПВП, 2002. № 5/2029/Лв. 23 трав. 19 с.
233. Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 червня 1999 р. № 10//*Постанова Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах/*упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 165–168.

234. Про затвердження Виправно-трудоного кодексу Української РСР: Закон Української РСР: Закон Української від 23 грудня 1970 р. № 3325-07//*Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1971. № 1. Ст. 6.
235. Про затвердження Інструкції перегляду кореспонденції (листування) осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах: наказ Міністерства юстиції України від 02.07.2013 р. № 1304/5//*База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1110-13> (дата звернення 24.11.2018).
236. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>
237. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР//*Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
238. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 р. № 348//*Офіц. вісн. України*. 2016. № 44. Ст. 648.
239. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України в редакції від 04.11.2018 року//*Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 46. Ст. 371.
240. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р.//*Відомості Верховної ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
241. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
242. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України: наук.-практ. коментар/за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Фенікс, 2013. 190 с.
243. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 р.//*Офіц. вісн. України*. 2010. № 94. Ст. 3334.

244. Про основи національної безпеки України: Закон України від // *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення 24.11.2018).
245. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 02.07.2004 р. № 13// *Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах*/упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 279–268.
246. Про приведення умов тримання засуджених до позбавлення волі до Європейських стандартів: Закон України від 8 квітня 2014 р.// *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 23. Ст. 867.
247. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19>
248. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII// *Відомості Верховної Ради України*. 2015 № 2–3. Ст. 12.
249. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2017. 34 с.
250. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2017 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС М-ва юстиції України, 2018. 84 с.
251. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: затверджена Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

252. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: затверджена Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
253. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 р. № 2// *Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах*/упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 109–116.
254. Про судову практику у правах про хуліганство: постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 № 10// *Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах*/упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 370–374.
255. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80>
256. Про умови дострокового звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 2// *Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах*/упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 172–175.
257. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від// *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 24.11.2018).
258. Про утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань: Указ Президента Украї-

- ни від 22 квітня 1998 р. № 344/98//*Урядовий кур'єр*. 1998. № 82–83. С. 3.
259. Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України/В. А. Бадира, А. П. Гель, І. С. Яковець та ін.; за заг. ред. Є. Ю. Захарова. Харків: Права людини, 2009. 368 с.
260. Профілактика злочинів: підручник/О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. 720 с.
261. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 514 с.
262. Рагулин Г. И. Советское исправительно-трудовое право: правовое положение заключенных в исправительно-трудовых учреждениях: учеб. пособие. Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1958. 23 с.
263. Радов Г. О. Формування духовності засуджених у контексті пенітенціарного процесу//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1998. № 1 (3). С. 41–49.
264. Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань у кримінально-виконавчій діяльності України: навч. посіб./за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба та д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Кондор, 2016. 336 с.
265. Рекомендация R (82)17 от 24.09.1982 Комитета Министров Совета Европы странам-участницам относительно системы заключения и обращения с опасными преступниками//*Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями*. Київ: АННА-Т, 2008. С. 274–275.
266. Рекомендація R (2006) 13 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо застосування тримання під вартою, умов, у яких воно відбувається, і запровадження гарантій від зловживань: Ухвалена Комітетом Міністрів 27.09.2006//*Збірник міжнародно-*

- правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями. Київ: АННА-Т, 2008. С. 393–416.
267. Ременсон А. Л. Вопросы лишения свободы и общее учение о наказании//*Проблемы исправительно-трудового права: материалы науч. конф.* Томск, 1961. С. 14–38.
268. Ременсон А. Л. Наказание и его цели в советском уголовном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва: НИИ МООП СССР, 1952. 16 с.
269. Рішення Конституційного Суду України «У справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю (справа про тлумачення терміна «законодавство») № 12-рп/98 від 9 липня 1998 р.//*Офіц. вісн. України.* 1998. № 32. Ст. 1209.
270. Росси Ж. Справочник по ГУЛАГУ в 2-х частях. Москва: Просвет, 1991. Ч. 1: изд 2-е, доп. 726 с.
271. Рудник В. І. Пенітенціарна соціологія як основа сучасного реформування місць позбавлення волі та ре соціалізації засуджених//*Проблеми пенітенціарної теорії і практики.* 2000. № 5. С. 61–64.
272. Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови: монографія. Запоріжжя: Ак-центр Інвест-трейд, 2013. 448 с.
273. Саврасов Л. М. Преступник и наказание в текущий переходной период//*Пролетарская революция и право.* 1918. № 2. С. 21–22.
274. Савченко А. В., Годлевська А. В. Щодо мотивів та мотивації злочинної поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України//*Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. від 27.11.2017.* Одеса: ОДУВС, 2017. С. 55–57.
275. Саркисов Г. С. Объект индивидуального профилактического воздействия в теории предупреждения преступности/авт. ред. Г. А. Аванесов. Ереван: Изд-во АН Арм ССР, 1985. 169 с.

276. Сахаров А. Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР. Москва: Госюриздат., 1961. 279 с.
277. Сборник нормативных актов по советскому исправительно-трудовому праву. История законодательства/ сост. П. М. Лосев, Г. И. Рагулин. Москва: Юрид. лит., 1953. 360 с.
278. Свод принципов защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме: Резолюция № 43/173 Генеральной Ассамблеи ООН 9 декабря 1988 г. // *Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями*. Київ: АННА-Т, 2008. С. 75–85.
279. Середницький В. М. Засоби масової інформації як одна з форм підтримки соціально корисних зв'язків засуджених із зовнішнім світом // *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2000. № 5. С. 50–53.
280. Середницький В. М. Соціально корисні зв'язки засуджених до позбавлення волі та їх правове регулювання // *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1999. № 4. С. 39–43.
281. Сизый А. Ф. Совершенствование правового регулирования системы изменения условий содержания лиц, осужденных к лишению свободы // *Актуальные проблемы укрепления режима в ИТУ: материалы Всесоюз. науч.-практ. конф.* Рязань: РВШ МВД СССР, 1979. С. 98–101.
282. Синьов В. М., Северов О. П. Особливості сформованості у засуджених психологічної готовності до сприйняття виховного впливу // *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1999. № 4. С. 68–72.
283. Скрытилёв Е. А. Тюремная политика и тюремное законодательство Временного правительства. Москва: РИО ВШ МООП СССР, 1968. 62 с.
284. Словарь криминологических и статистических терминов/сост. А. Г. Кальман, И. А. Христинич. Харьков: Гимназия, ИИПП АПрН Украины, 2001. 96 с.

285. Советское исправительно-трудовое право: учеб. пособие/под ред. Ю. М. Ткачевского. Москва: Юрид. лит., 1983. 352 с.
286. Советское исправительно-трудовое право: учебник/под ред. В. С. Тикунова. Москва: Юрид. лит., 1966. 296 с.
287. Советское исправительно-трудовое право: учебник/под ред. И. А. Сперанского, О. Ф. Шишова. Москва: Юрид. лит., 1965. 344 с.
288. Советское исправительно-трудовое право: учебник/под ред. Н. А. Беляева, М. И. Федорова. Ленинград: Ленинград. ун-т, 1971. 368 с.
289. Советское исправительно-трудовое право: учебник/под ред. Е. Г. Ширвиндта, Б. С. Утевского. Москва: Юрид. лит., 1957. 369 с.
290. Статут служби в поправно-трудоуних установах УСРР. Харків: Від. міліції та розшуку, 1926. 22 с.
291. Степанюк А. Х. Процесуальні аспекти доктрини кримінально-виконавчого права//*Вибрані праці/уклад. К. А. Автухов*. Харків: Право, 2017. С. 584–599.
292. Степанюк А. Х., Автухов К. А. Процесуальні аспекти доктрини кримінально-виконавчого права//*Правові доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку/В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 784–798.
293. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Кримінально-виконавчий кодекс України: наук.-практ. коментар/за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: ТОВ «Одіссей», 2005. 560 с.
294. Стручков Н. А. Наказание как средство борьбы с преступностью//*Советское государство и право*. 1969. № 11. С. 91–98.
295. Сундуоров В. Ф. Лишение свободы и социально-психологические предпосылки его эффективности. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1980. 216 с.

296. Тацій В. Я. Конституційний лад України: проблеми вдосконалення//*Вісник прокуратури*. 2007. № 7. С. 3–11.
297. Теорія держави і права: підруч. для ауд. юрид. вищ. навч. закл./за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
298. Терлюк І. Я. Історія держави і права України: навч. посіб. Київ: Атіка, 2011. 944 с.
299. Тихомиров Д. Е. Вопросы совершенствования дифференциации карательно-воспитательного процесса в исправительно-трудовых колониях строгого режима: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва: Акад. МВД СССР, 1979. 18 с.
300. Тихонов А. А. Меры поощрения и взыскания, применяемые к осужденным в исправительно-трудовых колониях. Киев: РИО МВД УССР, 1980. 139 с.
301. Ткачевский Ю. М. Советское исправительно-трудовое право: учеб. пособие. Москва: Изд-во МГУ, 1971. 232 с.
302. Туманов Г. А. Некоторые вопросы классификации преступников и лиц, осужденных к лишению свободы//*Сб. тр. ВШ МООП РСФСР*/под ред. И. С. Лаврова, В. М. Шванкова. Москва: РИО ВШ МООП, 1964. № 9. С. 107–135.
303. Тютюгин В. И. О соотношении видов наказаний по степени их строгости//*Проблемы социальной законности: Респ. межвед. науч. сб.* / отв. ред. В. Я. Тацій. Харьков: Основа, 1991. Вып. 26. С. 47–52.
304. Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX – начала XXI века: учеб. для вузов/под ред. А. И. Зубкова. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: НОРМА, 2005. 720 с.
305. Уголовный кодекс Грузии: принят 22 июля 1999 г. URL: <http://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdj>
306. Уголовный кодекс Республики Беларусь: принят 2 июня 1999 года. URL: <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=101163>

307. Уголовный кодекс Республики Казахстан: принят 3 июля 2014 г. URL: <http://play/google/com/store/apps/details?id=kamondimon.com.KodeKs>
308. Уголовный кодекс Республики Молдовы. URL: http://criminology.md/books/comentarii_cod_penal_rus.pdj
309. Уголовный кодекс Республики Узбекистан: принят 22 сентября 1994 г. URL: <http://lex.uz/pages/getpage.aspx?Lastid=111457>
310. Фефелов П. А. Общественная опасность преступного деяния и совершенствование системы наказания// *Государство и право*. 1987. № 12. С. 93–98.
311. Фефелов П. А. Понятие и система принципов советского уголовного права. Свердловск: Северо-Урал. кн. изд-во, 1970. 144 с.
312. Филимонов В. Д. Индивидуализация уголовной ответственности в процессе исполнения наказания// *Вопросы государства и права: тр. Томск. гос. ун-та*. 1974. Т. 234. С. 115–123.
313. *Философский энциклопедический словарь*/гл. редакция: Л. Ф. Ильчев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. Москва: Сов. энцикл., 1983. 840 с.
314. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю (загальні питання)// *Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми: монографія*/за заг. ред. проф. П. Л. Фріса та проф. В. Б. Харченка. Івано-Франківськ; Харків: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2016. С. 10–24.
315. Фролов Ю. А. Организационно-правовые преобразования системы учреждений и органов, исполняющих наказание в Украинской ССР: учеб. пособие. Киев: КВШ МВД СССР, 1984. 100 с.
316. Фролов Ю. О. Развитие виправно-трудового права в Україні в перші роки Радянської влади. Донецьк: Юрид. л-ра. 1960. 166 с.
317. Христюк О. С. Співробітники та засудженні: проблеми спілкування// *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2000. № 5. С. 158–162.

318. Цветинович А. Л. Дополнительные наказания: функции, система, виды. Куйбышев: Куйб. филиал Саратов. ун-та, 1989. 191 с.
319. Чельцов-Бебутов М. В. Социалистическое правосознание и уголовное право революции: монография. Харьков: Юрид. изд-во НКЮУССР, 1924. 167 с.
320. Черкаський І. І. Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI–XVIII століття//*Праці комісії для вивчення західно-руського та всеукраїнського права*. Київ: Вид-во ВУАН, 1928. Вип. 4–5. 714 с.
321. Чернишов Д. Про деякі проблеми реформування сфери виконання покарань//*Дзеркало тижня*. 2017. № 32. С. 3.
322. Читая З. И. Изоляция осужденных к лишению свободы: правовые и социально-психологические проблемы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Казань: Казан. гос. ун-т, 1990. 20 с.
323. Шаргородский М. Д. Наказание по советскому уголовному праву. Москва: Госюриздат, 1958. 212 с.
324. Шаргородский М. Д. Наказание, его цель и эффективность. Ленинград: ЛГУ, 1973. 149 с.
325. Шелухін С. С. Система практики карного права як окрема дисципліна//*Український науковий з'їзд (Прага, 3–7 жовт. 1926 р.)*. Прага: УВУ, 1938. С. 38.
326. Шмаров И. В. Предупреждение преступлений среди осужденных от наказания. Москва: Юрид. лит., 1974. 194 с.
327. Щербакова А. К., Литвинов О. М. Механізм індивідуальної злочинної поведінки особи, яка вчиняє бандитизм: характеристика та протидія: монографія/за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. Харків: Панов, 2015. 236 с.
328. Энциклопедический словарь/гл. ред. Б. А. Введенский. Москва: Гос. науч. изд-во «Большая советская энциклопедия», 1954. К–П. 719 с.
329. Эстрин А. В. Развитие советской уголовной политики. Москва: Гос. изд-во Совет. законодательства, 1933. 244 с.

330. Эстрин А. В., Трахирев В. С. Развитие советской исправительно-трудовой системы как части советской уголовной политики//*От тюрем к исправительным учреждениям*. Москва: Сов. юстиция, 1934. 432 с.
331. Южанин В. Е. Специально-предупредительная деятельность администрации ИТУ: учеб. пособие. Рязань: РВШ МВД СССР, 1990. 100 с.
332. Юридична енциклопедія: в 6 т./редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 2001. Т. 3: К–М, 2001. 792 с.
333. Юрызгалов В. Н. Насильственное преступления, совершаемые в ИТК, и их профилактика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Киев: КВШ МВД СССР, 1984. 18 с.
334. Якимович Ю. К. Изменения условий содержания осужденных в пределах одного исправительно-трудового учреждения (по материалам ИТК общего и строгого режимов Западно-Сибирского региона): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Томск: Томск. гос. ун-т, 1981. 19 с.
335. Яковець І. С. Теоретичні та практичні засади оптимізації процесу виконання покарань: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків ХНУВС, 2013. 32 с.
336. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань: монографія. Харків: Право, 2013. 392 с.
337. Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений//*Вопросы борьбы с преступностью*. Москва: Юрид. лит., 1982. Вып. 37. С. 14–20.

Авторський колектив

ГОЛОВАЧ Андрій Володимирович – доктор юридичних наук, доцент, академік Національної академії наук вищої освіти України, заслужений юрист України, професор кафедри державно-правових, адміністративно-правових та кримінально-правових дисциплін Донецького університету економіки та права (підрозділ 2.3);

ДЕМ'ЯНЧУК Віталій Анатолійович – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права і правосуддя Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (підрозділ підрозділ 3.2 (спільно з А. В. Годлевською-Коноваловою));

КОЛЬ Олександр Григорович – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії наук вищої освіти України, професор кафедри кримінального права та процесу Національного університету «Львівська політехніка» (загальна редакція, підрозділ 1.2, підрозділ 3.3 (спільно з І. О. Колбом));

КОПОТУН Ігор Миколайович – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінального права і правосуддя Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (підрозділ 2.1);

САВЧЕНКО Андрій Володимирович – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ України (підрозділ 2.2 (спільно з А. В. Боровиком), підрозділ 3.1);

БОРОВИК Андрій Володимирович – кандидат юридичних наук, доцент, член-кореспондент Академії економічних наук України, доцент кафедри кримінального права і правосуддя Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (підрозділ 1.3, підрозділ 2.2 (спільно з А. В. Савченко));

ГОДЛЕВСЬКА-КОНОВАЛОВА Альона Вікторівна – кандидат юридичних наук (підрозділ 1.1; підрозділ 3.2 (спільно з В. А. Дем'янчуком));

КОЛБ Іван Олександрович – кандидат юридичних наук; начальник відділу нагляду за додержанням законів при виконанні кримінальних покарань та пробації прокуратури Київської області (підрозділ 2.5, підрозділ 3.3 (спільно з О. Г. Колбом));

МАХНИЦЬКА Катерина Григорівна – аспірант кафедри кримінального права і правосуддя Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, член ЦВК України (підрозділ 2.4).

Навчальне видання

**А. В. БОРОВИК, О. Г. КОЛЬ, І. М. КОПОТУН,
А. В. САВЧЕНКО, А. В. ГОЛОВАЧ,
В. А. ДЕМ'ЯНЧУК, А. В. ГОДЛЕВСЬКА-
КОНОВАЛОВА, І. О. КОЛЬ, К. Г. МАХНІЦЬКА**

**ЗАПОБІГАННЯ ЗЛІСНІЙ НЕПОКОРІ
ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ**

Навчальний посібник

Редактор
Технічний редактор *М. Б. Філіпович*

Формат 60×84¹/₁₆. 18,6 ум. друк. арк., 18,5 обл.-вид. арк.
Наклад 300 пр. Зам. СФ-2569. СПД Гадяк Ж. В. друкарня
«Волиньполіграф»™ (43021, м. Луцьк, вул. Привокзальна, 12).
Тел.: (0332) 77-07-14, 77-05-02.
Ел. адреса: vpdruk@gmail.com
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення
України ДК № 3585 від 22.09.2009 р.